

**BARIŞ VE SAVUNMA HARCAMALARININ DIŞ BORÇLANMA
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELER
ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA**

Yüksek Lisans Tezi

Hande BARDAKÇI

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Uşak

Temmuz, 2019

**BARIŞ VE SAVUNMA HARCAMALARININ DIŞ BORÇLANMA
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELER
ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA**

Hande BARDAKÇI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Uşak

Temmuz, 2019

ÖZET

BARIŞ VE SAVUNMA HARCAMALARININ DIŞ BORÇLANMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELER ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA

Hande BARDAKÇI

Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz, 2019

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Barış ve savunma harcamaları tüketiminde rekabetin ve dışlamanın olmaması nedeniyle küresel kamusal mal olarak kabul edilmektedir. Bu malların fayda veya zararları ulusları hatta gelecek nesilleri etkilediğinden tüm dünya ülkeleri açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla barış ve savunma harcamalarının finansman kaynaklarının belirlenmesi oldukça önemli bir konudur. Nitekim barış ve savunma harcamalarının finansman kaynaklarından biri de dış borçlanmadır. Bu nedenle barış ve savunma harcamaları ile dış borçlanma arasında ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi karar vericiler açısından önem arz etmektedir.

Bu tez çalışmasında 2007-2017 döneminde 4 Ortadoğu (Mısır, İran, Ürdün, Lübnan) ve Türkiye’de savunma harcamaları, barış düzeyi, ekonomik büyüme ve dış borçlanma arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada ilk olarak değişkenlerin durağanlıklarını tespit etmek amacıyla panel birim kök testleri (Maddala ve Wu (1999) panel birim kök testi ve Im, Pesaran ve Shin (2003) birim kök testi) ve daha sonra panel nedensellik testleri (Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile Kónya (2006) Panel Bootstrap nedensellik testi) yapılmıştır. Çalışma sonucunda Ürdün ve Lübnan’da savunma harcamaları ve dış borçlanma arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer ülkelerde ise herhangi anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Diğer yandan, barış düzeyi ile dış borçlanma arasında Mısır ve Türkiye’de anlamlı ve negatif bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Diğer ülkelerde ise herhangi anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: *Barış, Savunma Harcamaları, Dış Borçlanma, Panel Veri Analizi*

ABSTRACT**THE EFFECT OF PEACE AND DEFENSE EXPENDITURES
ON FOREIGN BORROWING: AN EMPIRICAL
PRACTICE ON SELECTED COUNTRIES**

Hande BARDAKÇI

Finance Department Master's Thesis

Uşak University Social Sciences Institute, July, 2019

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Peace and defense expenditures are considered as global public goods due to the lack of competition and exclusion in their consumption. Since the benefits and harms of these goods affect the nations and even the next generations, they are important for all of the countries in the world. Therefore, determining the finance resources of peace and defense expenditures is a very important issue. Thus, one of the finance resources of peace and defense expenditures is foreign borrowing. For that reason, identifying whether there is a relationship between peace and defense expenditures and foreign borrowing or not is important for decision-makers.

The causality between peace level, economic growth and foreign borrowing in 4 Mid-Western countries (Egypt, Iran, Jordan and Lebanon) and Turkey in 2007-2017 period was investigated in this thesis. In order to determine the stability of variables, first of all, panel root tests (Maddala and Wu (1999), panel root test and Im, Peseran and Shin (2003) unit root test) and then panel causality tests (Dumitrescu and Hurlin (2012), panel causality test and Kónya (2006) and Panel Bootstrap causality test) were conducted. As a result of the study a significant and positive relationship was determined between defense expenditures and foreign borrowing in Jordan and Lebanon. However, no significant relationship could not be determined in other countries. That beign said, a significant and negative causality was determined in Egypt and Turkey between peace level and foreign borrowing. No significant relationship could be determined in other countries.

Key Words: *Peace, Defense Expenditures, Foreign Borrowing, Panel Data Analysis*

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Maliye Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 144012013 No'lu öğrencisi Hande BARDAKÇI'nın "Barış ve Savunma Harcamalarının Dış Borçlanma Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Uygulama" adlı tezi 24/06/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	
Üye	: Doç.Dr. Ahmet TEKİN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK	

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince tüm bilgi birikimini ve değerli zamanını benden esirgemeyen, çalışmalarımnda yol gösteren kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ' a saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezime katkılarından dolayı Maliye Bilim Uzmanı Emine GÜMÜŞ' e teşekkür ederim.

Bu günlere gelmemde büyük emeği olan canım aileme şükranlarımı, bana inanan ve güvenen bütün arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Hande BARDAKÇI

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Hande BARDAKÇI
Doğum Yeri ve Tarihi : UŞAK –27.05.1990
Lisans Öğrenimi : Uşak Üniversitesi/ Maliye Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Uşak Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı
Yabancı Diller : İngilizce

İletişim Bilgileri

Mail Adresi :hnd.brdkc@hotmail.com

İş Bilgileri

Çalıştığı Kurum :Mersin Vergi Dairesi Başkanlığı/ İhtisas Vergi Dairesi
Müdürlüğü/ Gelir Uzman Yardımcısı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
JÜRİ-ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

BARIŞ, GÜVENLİK VE SAVUNMA

1.1.KÜRESEL KAMUSAL MAL.....	4
1.1.1. Küresel Kamusal Mal Tanımı.....	4
1.1.2.Küresel Kamusal Malların Sınıflandırılması.....	8
1.1.2.1.Fonksiyonlarına Göre Sınıflandırılması.....	9
1.1.2.1.1.Çevre.....	11
1.1.2.1.2. Sağlık.....	13
1.1.2.1.3. Barış ve Güvenlik.....	14

1.1.2.1.4.Finansal İstikrar.....	16
1.1.2.1.5. Bilgi.....	17
1.1.2.2.Karakterlerine Göre Sınıflandırılması.....	18
1.1.2.3. Kamusalılık Karakterine Göre Sınıflandırılması.....	21
1.1.2.4. Sunum Teknolojilerine Göre Sınıflandırılması.....	23
1.2. BARIŞ VE GÜVENLİK	24
1.2.1. Barış ve Güvenliğin Tanımı.....	24
1.2.2. Barış ve Güvenliğin Küresel Sunumu.....	25
1.2.3. Barış ve Güvenliğin Finansman Yolları.....	27
1.2.4. Barış ve Güvenliğin Maliyeti ve Maliyet Paylaşımı.....	29
1.2.5. Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Savunma Harcamaları.....	29
1.3. SAVUNMA HARCAMALARI.....	30
1.3.1. Savunma Harcamalarının Tanımı	30
1.3.2. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması.....	31
1.3.3. Savunma Harcamalarının Özellikleri	33
1.3.4. Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri.....	34
1.3.4.1.Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi	34
1.3.4.2. Enflasyon Üzerine Etkisi	36
1.3.4.3. İstihdam Üzerine Etkisi	37
1.3.4.4. Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi	37

2. BÖLÜM

BORÇLANMA VE DIŞ BORÇLANMANIN EKONOMİK ETKİLERİ

2.1. BORÇLANMA KAVRAMI.....	39
2.2. BORÇLANMA ÇEŞİTLERİ	40
2.2.1. Vadelerine Göre Borçlanma	40
2.2.2. Kaynaklarına Göre Borçlanama	41
2.2.3. Para Cinsine Göre Borçlanma	43
2.2.4. Amaçlarına Göre Borçlanma	43
2.3. DIŞ BORÇLANMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	44
2.3.1. Ödemeler Dengesi.....	44
2.3.2. Kamu Harcamaları	46
2.3.3. İç Borçlanma	47
2.3.4. Yurtiçi Tasarruflar	48
2.3.5. Barış ve Güvenlik	49
2.3.6. Savunma Harcamaları	51
2.4. DIŞ BORÇLANMANIN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ.....	52
2.4.1. Enflasyon Üzerindeki Etkisi	54
2.4.2. İstihdam (İşsizlik) Üzerindeki Etkisi	55
2.4.3. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	57
2.4.4. Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi	59
2.4.5. Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi	61
2.4.6. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi	62

3. BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARI VE BARIŞ DÜZEYİNİN DIŞ BORÇLANMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELER ÜZERİNE AMPİRİK ANALİZ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI.....	65
3.2. VERİ.....	72
3.3.METODOLOJİ.....	72
3.3.1.Panel Birim Kök Testleri.....	72
3.3.1.1.Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001).....	72
3.3.1.2.Im, Pesaran ve Shin (2003) Birim Kök Testi.....	73
3.3.2.Panel Nedensellik Testleri.....	74
3.3.2.1.Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi.....	74
3.3.2.2.Konya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi.....	75
3.4. ANALİZ VE AMPİRİK BULGULAR.....	76
3.4.1.Panel Birim Kök Testi Sonuçları.....	76
3.4.2.Panel Nedensellik Testi Sonuçları.....	77
3.4.2.1. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları.....	77
3.4.2.2. Konya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları.....	78
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA.....	87

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Küresel Kamusal Malların Sektörel (Fonksiyonel) Sınıflandırılması.....	9
Tablo 1.2: Küresel Kamusal Malların Sektörel (Fonksiyonel) Sınıflandırılması.....	11
Tablo 1.3: Küresel Kamusal Malların Karakterine Göre Sınıflandırılması.....	19
Tablo 1.4: Küresel Kamusal Malların Kamusalılık Özelliklerine Göre Sınıflandırma	21
Tablo 1.5: Küresel Kamusal Malların Finansman Mekanizması	27
Tablo 1.6: Uluslar üstü ve Uluslararası Kuruluş Örnekleri ile Finansal Düzenlemeleri	28
Tablo 1.7: NATO, IMF ve BM Savunma Harcamasının Sınıflandırılması.....	31
Tablo 3.1: Analizde Kullanılan Değişken ve Tanımları	72
Tablo 3.2: Panel Birim Kök Testinin Sonuçları.....	77
Tablo 3.3: Dumitresco ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları.....	78
Tablo 3.4: Kónya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları (Savunma Harcamaları ile Dış Borçlanma Arasındaki Nedensellik İlişkisi)	79
Tablo 3.5: Kónya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları (Barış Düzeyi ile Dış Borçlanma Arasındaki Nedensellik İlişkisi)	80
Tablo 3.6: Panel Granger Nedenselliğin Yönü ve Etkisi	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Dış Borçlanmanın Makro Ekonomik Etkileri.....	53
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BM	Birleşmiş Milletler
BORÇ	Dış Borçlanma
BRşDÜZ	Barış Düzeyi
BÜY	Ekonomik Büyüme
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
Md.	Madde
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
PVA	Panel Veri Analizi
s.	Sayfa
SIPRI	Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SVHRC	Savunma Harcamaları
TL	Türk Lirası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Ekonomik Kalkınma Programı)
USD	Dolar
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve Diğerleri

WHO Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Dünya ekonomisi 1980'li yıllardan sonra bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu hızlı bir etkileşim süreci yaşayarak ülkeler arası küreselleşme süreci hız kazanmıştır. Yaşanan gelişmeler, ülkelerin ekonomik, siyasal, teknolojik ve kültürel boyutta birbirleri ile olan değişim hızlarının artmasını sağlamıştır. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan küresel kamusal mal kavramı, ilk defa 1999 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından "Global Public Goods: International Cooperation In The 21 St Centur (Küresel Kamusal Mallar: 21 Yüzyılda Uluslar arası İlişkiler)" adlı çalışma ile kapsamlı bir şekilde gündeme gelmiştir. Küresel kamusal mallar, tüketimde bireyler arasında rekabetin olmadığı, faydasından kimsenin dışlanamadığı, oluşan fayda veya zararın sınır ötesini aştığı ve sadece mevcut neslin değil gelecek nesilleri de etkisi altına alan mallardır. Faydasından kimsenin mahrum bırakılmaması ve tüketiminde rekabet olmaması gibi önemli iki temel özelliği barındıran barış ve güvenlik, küresel kamusal bir mal niteliği taşımaktadır. Küresel kamusal mal olan barış ve güvenlik, fayda ve maliyetlerinin taşması sonucunda tüm dünyayı etkilediği, sadece şimdiki kuşakları değil gelecek kuşakları da etkilemesi nedeniyle ülkelerin ana gündem maddesinden birini oluşturmaktadır. Bu malların sunumu sırasında dışlanamama özelliğinin var olması bedavacılık problemi oluşturup piyasa mekanizmasının işlememesine neden olmaktadır. Bu sebeple barış ve güvenliğin sunumu, özel sektöre bırakılmayıp diğer hizmetlerden ayrılarak özen ve dikkatle kamu sektörü tarafından sunulmaktadır. Barış ortamının sağlanması veya korunmasında ülkelerin katlanmak zorunda kaldıkları maliyetler olmaktadır.

Ülkelerin ulusal varlığının, bütünlüğünün ve egemenliğinin devamını sağlamak için yaptıkları harcamaların tamamını oluşturan savunma harcamaları, kamu harcamaları içinde önemli bir orana sahiptir. Tüm dünyada soğuk savaşların bitmiş olması hali mevcut olsa bile ülkelerin yaşadığı terör, coğrafi konumu, oluşacak saldırıların püskürtülmesi veya caydırılması için savunma harcamalarının, bütçe içinde belli bir seviyede tutulmasını gerektirmektedir. Bu harcamalar ülkelerin ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal yapısına göre farklılıklar göstermektedir. Savunma harcamaları için ayrılan her bütçe, ekonomideki alternatif kullanım alanlarına yönelmesini engelleyerek, ülkelerin eğitim, sağlık, alt yapı yatırımları gibi harcamalarının kısılmasına yol açmaktadır. Savunma harcamalarının boyutları

Ülkelerin gelişmesini ve ekonomik büyümesini sağlayacak faaliyetler ihmal edilerek oluşturulan bir hizmettir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler silah ve diğer askeri teçhizat gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ithalat yapmaktadırlar. Ülkelerin sahip olduğu kıt kaynaklar dışa bağımlılıklarını arttırarak dış borç ihtiyacını arttırmaktadır. Savunma harcamaları bir ülkenin dış borçlanmasını farklı açılardan artış yönünde etkileyebilir. Bunlardan ilki, savunma harcamalarının neden olduğu bütçe açıklarının finansmanında ulusal kaynakların yetersiz kalması sonucunda oluşan açıklar dış borçlanma ile finansmanı gerektirmektedir. İkinci olarak, savunmaya yönelik silah ve savunma ekipmanının ithalatçısı olan ülke veya ileri teknoloji girdilerinin ithalatını gerektiren savunma harcamaları döviz gereksinimi oluşturduğundan ülkelerin dış borçlanma ihtiyacını arttırabileceği ifade edilebilir.

- **Araştırmanın Konusu:** Barış ve savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisinin 2007-2017 döneminde Mısır, İnan, Ürdün, Lübnan ve Türkiye’de incelenmesidir.
- **Araştırmanın nemi:** Küresel kamusal mal olan barış ve güvenlik ile savunma harcamalarının fayda ve zararları ülkeleri, ulusları ve hatta nesilleri etkilemektedir. Bu nedenle barış düzeyi ve savunma harcamalarının finansman kaynaklarının belirlenmesi oldukça önemli bir konudur. Nitekim barış düzeyi ve savunma harcamalarının finansman kaynaklarından biri de dış borçlanmadır. Bu nedenle barış düzeyi ve savunma harcamaları ile dış borçlanma arasında ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi karar vericiler açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın sonucunun karar vericilere yön vermesi çalışmanın önemini oluşurmaktadır.
- **Araştırmanın Amacı:** 2007-2017 döneminde 4 Ortadoğu (Mısır, İnan, Ürdün, Lübnan) ve Türkiye’de barış düzeyi ve savunma harcamalarının dış borçlanma üzerinde etkisi olup olmadığının tespit edilmesi çalışmanın temel amacını oluşurmaktadır.
- **Araştırmanın Yöntemi:** Bu tez çalışmasında 2007-2017 döneminde 4 Ortadoğu (Mısır, İnan, Ürdün, Lübnan) ve Türkiye’de savunma harcamaları, ekonomik büyüme, barış düzeyi ve dış borçlanma arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek amacıyla panel veri analizi yönteminden

yararlanılmıştır. Bu çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) ile Kónya (2006) Panel Bootstrap nedensellik testleri kullanılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, küresel kamusal mal kavramları ve sınıflandırılması, küresel kamusal mal kabul edilen barış ve güvenlik kavramları ile savunma harcamaları açıklanmıştır. İkinci bölümde dış borçlanma ve dış borçlanmanın makroekonomik etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde, öncelikle literatürde yer alan savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki üzerine yapılmış ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra analizde kullanılacak ekonometrik modeller açıklanmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise, elde edilen bulgular hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1.BÖLÜM

BARIŞ, GÜVENLİK VE SAVUNMA

1.1. KÜRESEL KAMUSAL MAL

Bu bölümde küresel kamusal mal tanımı ve küresel kamusal malların sınıflandırılması açıklanacaktır.

1.1.1. Küresel Kamusal Mal Tanımı

İnsanların birlikte yaşamaya başladıkları günden itibaren çeşitli ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu ihtiyaçlara toplumsal ihtiyaçlar denilmektedir. Toplumsal ihtiyaçların karşılanması ise toplumların en üst düzey teşkilatlanması olan devletlerin kuruluşu sebebidir. Devletlerin toplumsal ihtiyaçların tamamı için ürettiği ve sunduğu mal ve hizmetlerin tümüne kamusal mal ve hizmetler denilmektedir (Çelebi ve Yalçın, 2008, s.2). Kamusal mallara ilişkin değerlendirmeler, David Hume ve A. Smith gibi önemli iktisatçılara kadar uzanmasına karşın, modern kamusal mallar teorisi, 1954'te Samuelson tarafından kaleme alınan, "Kamu Harcamalarının Saf Teorisi" başlıklı makalesine dayanmaktadır. Kamusal mal teorisi, mal veya hizmetlerin kamusal mal olarak sınıflandırıp sınıflandırılmayacağını belirleyen kriterleri ortaya koymaktadır. Kamusal malların etkin bir şekilde sunumu bu kriterler göz önünde bulundurularak piyasa işleyişi içinde özel mal veya hizmetlerden farklılıkları dikkate alınarak Samuelson tarafından ilk olarak öne sürülmüştür (Kirmanoğlu, 2011, s.117). Samuelson (1954), malları özel ve ortak tüketim malları olmak üzere iki kategoride açıklamıştır. Özel tüketim malları, farklı kişiler arasında ilgili malların paylaşılması olarak ifade edilirken; ortak tüketim malları ise, her bireyin ilgili malı tüketmesi durumunda, diğer bireylerin ilgili malın tüketimini etkilememesi olarak ifade edilmektedir (Samuelson, 1954, s.387). Samuelson'un bu çalışması literatüre kamusal mallar kavramını kazandırmıştır.

Küreselleşme süreci ile birlikte meydana gelen gelişmeler, ülkelerin birbirleri ile olan etkileşim hızlarının artmasını sağlamıştır. Kamusal mal sınıflandırılmasında kriter ulusal sınırlar olması iken küreselleşme ile birlikte kamusal malların etkisi sınırları aşmaya başlamıştır. Bir bölgede yaşanan sosyal, kültürel, ekonomik, iktisadi

veya siyasi faktörler sadece o bölgede değil dünyanın tüm bölgelerinde de benzer etkiyi göstermektedir. Bu durum sınır ötesi dışsallıklar (cross-border externalities) şeklinde ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile ülkedeki üretim-tüketim birimlerinin diğer ülkedeki üretim-tüketim birimlerinde meydana getirdiği olumlu negatif ya da pozitif etkidir. Küresel kamusal mallar, kaynağını sınır ötesi dışsallıklardan almakta ve faydaları bugünkü ve gelecek nesilleri kapsamaktadır (Pehlivan, 2010, s.46).

Kindleberger (1986)'in "*International Public Goods without International Government (Uluslararası Hükümsüz Uluslararası Kamusal Mallar)*" makalesinde ilk defa küresel kamusal mal kavramına yer verilmiş ve "*kolektif tüketim faydaları bağımsız uluslararası paylaşılan mallar*" olarak tanımlamıştır. Kindleberger araştırmasında küresel kamusal malları uluslararası kamusal mal olarak belirtmiş ve güvenlik başta olmak üzere, denizlere ulaşımın serbest olduğu açık piyasa sistemini, uluslararası para konusundaki ölçü ve ağırlık standartlarını, iyi tanınmış mülkiyet haklarını, sabit döviz kurunu örnek olarak göstermektedir. İlgili makalede uluslararası bir hükümet tarafından uluslararası siyasi ve iktisadi konularda finans ve koordinasyon gibi ciddi sorunların ortaya çıkacağına işaret etmiştir (Kindleberger, 1986, s.7-8).

Mendez (1992, s.59-66)'e göre "*International Public Finance: A New Perspective on Global Relations (Uluslararası Kamu Maliyesi: Küresel İlişkilerde Yeni Bir Perspektif)*" adlı kitabında küresel kamusal mallar kavramına benzer tanımları yaparak; faydaları potansiyel olarak uluslararası olan denizler, ozon tabakası ve okyanusları "*evrensel kamusal mal*", "*dünya kamusal mal*", "*uluslararası kamusal mal*" ve "*küresel uluslar arası kamusal mal*" olarak çeşitli tanımlamayla adlandırmıştır. Mendez söz konusu çalışmasında bu malların korunması gerektiğini ve sağladıkları faydalarının sınırlar ötesinde olması halinde "*küresel uluslararası kamusal mal*" olarak tanımlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Küresel kamusal mallar ilk defa kapsamlı bir şekilde 1999'da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yapılan "*Global Public Goods: International Cooperation In The 21 St Centur (Küresel Kamusal Mallar: 21 Yüzyılda Uluslararası İlişkiler)*" adlı çalışma ile dikkat çekmiştir. Kaul, Grunberg ve Stern (1999, s.2-3)'in ilgili makalede kamusal malın tanımını yaparken tüketimden mahrum bırakmama ve tüketimde rekabetin olmama özelliklerinin yanı sıra

ekonomik kalkınma üzerindeki etkisine de değinmişlerdir. Küresel kamusal malların önemli iki özelliğine vurgu yapmışlardır. Bunlardan biri tüketimde rekabetin ve dışlamanın olmadığı kuvvetli bir kamusal ilkesini barındırmasıdır. Diğer özelliği ise küresel kamusal malların faydalarının tüm ülkeleri (hemen hemen bütün ülke grubunu), bütün insanları (tüm nüfus gruplarını) ve nesilleri (şimdiki ve gelecekteki nesilleri) kapsamasıdır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının tanımının yanında Dünya Bankası Kalkınma Komitesi tarafından “*Overtly Reduction and Global Public Goods (Yoksulluğun Azaltılması ve Küresel Kamusal Mallar)*” adlı çalışmada küresel kamusal malları “*Yoksulluğun azaltılması ve kalkınmanın sağlanması amacıyla geliştirmekte ve gelişmiş ülkelerin koordinasyon içinde ortak hareket etmesiyle yeterli düzeyde üretilen, önemli ölçüde sınır ötesi dışsallıkları kapsayan kaynak, mal, hizmet ve politik rejimlerdir.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan ülkeleri aşan fayda ve toplu eylemleri kapsayan tüm mal ve hizmetleri ortaya çıkarabilmek, sağladıkları olumlu dışsallıkları ve sunumları için uluslararası koordinasyona gereksinim duyulduğu, oluşabilecek eksik sunum ve uygulamanın önüne geçebilmek için ortak finansmanın kullanılması gerektiğini öne çıkarmaktadır (World Bank Development Committee, 2000, s.1-3).

Küresel kamusal mal kavramı hakkında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Bankası'nın yaptığı tanımlamalar arasında büyük fark bulunmakta ve farklı şeyler üzerinde durmaktadırlar. UNDP'nin tanımı normatif ve geniş iken, Dünya Bankası kalkınma, yoksulluk, uluslararası işbirliği ve dışsallıklara odaklanan bir tanımlama yaptığı görülmektedir (Arslan, 2007, s.6).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Bankası'nın tanımlarını kapsayarak küresel kamusal malları “*faydaları ülkelere, nesillere ve nüfus gruplarına yayılan ya da en azından faydasının birden fazla ülke veya gruba sunulduğu, bir nüfus grubu ya da bugünkü ve gelecek kuşaklar arasında bir ayırım yapılmadan üretilen, tüketiminde rekabetin ve dışlamanın mümkün olmadığı, finansmanının ülkelerin işbirliği ile karşılandığı, kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasına önem veren, gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin ortak hareketleri ve organizasyonları tarafından etkin bir şekilde sunulan, faydaları ülke sınırlarını aşan mallar, hizmetler, kaynaklar, kurul ya da politik sistemler*” şeklinde geniş anlamda tanımlamak

mümkündür. Yapılan bu tanımdan hareketle küresel kamusal malların temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dedebek, 2017, s.21-22):

- Kamusalılık (tüketimde rekabetin olmaması, tüketimde dışlamanın mümkün olmaması)
- Fayda yayılma alanı (ülke sınırlarını aşan)
- Nesiller arası fayda yayılması (bugünkü ya da gelecek nesil)
- Kalkınmanın sağlanması ve yoksulluğun azaltılması
- Finansmanında küresellik
- Uluslararası kuruluşların etkin rolü

Kaul, Grunberg ve Stern (1999, s.16), küresel kamusal malları “...*faydaları tüm ülkelere, nüfus gruplarına, bugünkü nesil ve gelecek nesillere yayılan ya da faydasının birden fazla ülke sınırlarını aştığı, bir grup veya kuşak ayrımı yapılmadan üretilen mallar*” olarak tanımlamıştır. Bir başka çalışmada Ortaç (2004) küresel kamusal malları, “*Yeryüzündeki tüm insanların (bugün ki ve gelecekteki nesiller) elde ettiği, tüketimlerinde rekabet ve dışlamanın olmadığı, tüm insanların yararlandığı ve finansmanını global olarak sağlandığı mallar*” olarak tanımlamıştır. Bir başka ifade ile küresel kamusal malların nerede üretildiğinden ziyade oluşan faydanın tüm insanlara ulaşılabilir olması gerekmektedir (Ortaç, 2004, s.15). Bu duruma örnek olarak, çiçek hastalığının tedavisi için İngiliz cerrah Edward Jenner’ın bulduğu aşının faydasından tüm bireylerin (şimdiki nesil ve gelecekteki nesil) yararlanması ve dünya barışının sağlanmasına katkı sağlayan bir ülkenin oluşturduğu faydadan herkesin kolayca faydalanabilecek ve yarar sağlayacak olması gösterilebilir (Pehlivan, 2010, s.47).

Sandler (1999), küresel kamusal malları farklı bir bakış açısından değerlendirmiş ve küresel kamusal mallara nesiller arası kamusal mallar perspektifinden bakmıştır. Nesiller arasındaki oluşacak dışsallık ilişkisinin dikkate alınması ve şimdiki neslin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillere zarar verme pahasına karşılanmaması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Çalışmasında, mevcut nesil ve gelecek nesil ayrımını yaparak, bu iki kuşak arasındaki bağlantının stratejik bir etkileşim olduğunu, sunulan kamusal malların faydaları ülkeleri ve nesilleri aştığını belirtmiştir. Bir başka ifade ile fayda taşmaları (spillovers) oluyor ise bu

mallara ilişkin oluşacak politikaların gelecek nesillerin kaynaklarına zarar vermeyecek şekilde karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Sandler, 1999, s.44).

Tüketiminden kimsenin mahrum edilemediği diğer bir ifade ile bedel ödmeden de hizmetten yararlanılması mümkün olduğu kamusal mallar, piyasa işleyişini bozmaktadır. Tüketicilerin o mala olan talebini açıklamamak istememeleri bedavacılık sorununu gündeme getirmektedir. Bu durum bu malın yeterli düzeyde üretilmemesine neden olmaktadır. Bedavacılık problemi, ulusal ve yerel mallarda olduğu gibi küresel kamusal mallarda da görülmektedir. Bu durumda küresel kamusal malların sunumunda eksiklik ortaya çıkaracak ve finansmana katılım azalacaktır (Kirmanoğlu vd., 2006, s.27).

Dünya Bankası'nın üzerinde durduğu bir diğer önemli konu ise küresel kamusal malları çekirdek ve tamamlayıcı mal olarak sınıflandırmasıdır. Tüketimde ve faydanın dağılımında kamusal mal terimleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Çekirdek mala örnek olarak salgın hastalıklarının önlenmesi verilebilir. Tamamlayıcı mala örnek olarak ise, yoksulluğun giderilmesi, genel sağlık hizmetleri gibi ülke düzeyindeki hizmetler örnek gösterilebilir. Dünya Bankası tarafından tanımlanan sınıflandırmada küresel kamusal malların dağılımı bütün ülkelere eşit bir şekilde sağlansa dahi faydalarının oluşabilmesi için ülkelerin temel altyapılarının olması gerekmektedir. Bu durum ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile ilgilidir. Gelişmişlik seviyesi diğer ülkelere göre daha fazla olan ülkelerde, bir birim sunulan kamusal mal ve hizmetlerden daha yüksek çıktı düzeyi elde edilmektedir (Binger, 2003, s.32).

1.1.2. Küresel Kamusal Malların Sınıflandırılması

Küresel kamusal malların sunumunun optimal düzeyde olması için bu malların iyi bir şekilde sınıflandırılması gerekir. Küresel kamusal malları çeşitli kategorilerde sınıflandırmak mümkündür ancak literatürdeki en temel sınıflandırma olan fonksiyonlarına, karakterine, kamusal mal karakterine ve sunum teknolojilerine göre sınıflandırma olmak üzere dört ana başlık altında sırasıyla ele alınacaktır.

1.1.2.1. Küresel Kamusal Malların Fonksiyonlarına (Sektörlerine) Göre Sınıflandırılması

Küresel kamusal malları, fonksiyonel bir sınıflandırma yapıldığında iki farklı ve birbirini tamamlayan bir ayırım bulunmaktadır. Bunlardan ilk olarak Gardiner ve Le Goulven (2002) tarafından yapılan sınıflandırmaya yer verilecek daha sonra Morrissey, Te Velde ve Hewitt (2002)'in tarafından yapılan tez konumuzu da kapsayan küresel kamusal mal olan barış ve güvenliğin de ele alındığı sınıflandırma daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

Gardiner ve Le Goulven (2002)'in yapmış olduğu sektörel sınıflandırmada küresel kamusal malları çevresel, sosyal, ekonomik ve kurumsal niteliklerine göre dört farklı grupta incelenmiştir. Tablo 1.1' de gösterilecek olan bu sınıflandırmada küresel kamusal malların fayda ve maliyet alanlarında “dışlanabilme” ve “tüketimde rakip olmama” özellikleri dikkate alınarak bu mal ve hizmetlerin üretiminde karşılaşılan sorunlar ve sonucunda meydana gelen küresel kamusal zararlar ön plana çıkarılmıştır.

Tablo 1.1: Küresel Kamusal Malların Sektörel (Fonksiyonel) Sınıflandırılması

Sınıflandırma/Küresel KamusalMal Türleri	Faydalar		Arz Sorunları	İlgili Küresel Kamusal Malların Zararları	Maliyetler		
	Dışlama	Rakip Olmama			Dışlama	Rakip Olmama	
Çevresel	Okyanuslar	+	-	Aşırı Kullanım	Küresel Isınma Riski	Kısmi	+
	Atmosfer (iklim)	+	-	Aşırı Kullanım	Ekosistem, Türler ve Genetik Çeşitliliğin Bozulması	+	+
	Biy çeşitlilik	+	+	Aşırı Kullanım		+	+
	Evrensel İnsan Hakları	Kısmi	+	Yetersiz Kullanım (Erişim Sorunu)	İstismar ve Ayrımcılık	Kısmi	+
	Yoksulluktan Kurtulma	-	-	Yetersiz Arz	Suç. Yolsuzluk ve Eşitsizlik	Kısmi	+

S o s y a l	Sağlık	+	+	Yetersiz Arz	HIV, Sıtma, Tüberküloz Gibi Bulaşıcı Hastalıklar	+	+
	Barış	+	+	Yetersiz Arz	Savaş ve Çatışma	Kısmi	+
E k o n o m i k	Etkin Ticaret	Kısmi	+	Yetersiz Arz	Bölünmüş Piyasalar	+	+
	Finansal İstikrar	Kısmi	+	Yetersiz Arz	Finansal Kriz, Aşırı Dalgalanmalar	+	+
K u r u m s a l / A l t Y a p ı	İnternet (Fiziksel ve Sanatsal Yapı)	Kısmi	+	Yetersiz Kullanım (Erişim Sorunu)	İnternet Engelleri	Kısmi	+
	Bilgi	Kısmi	+	Yetersiz Kullanım	Bilgi Engelleri (Saydamlık)	Kısmi	+
	İyi Yönetim (Hukukun Üstünlüğü, Eşitlik, Adalet, Demokrasi)	Kısmi	+	Yetersiz Arz	Yolsuzluk ve Adaletsizlik	Kısmi	+

Kaynak: Gardiner, R., ve Le Goulven, K. (2002)., <http://erdgipfel.de/downloads/Globalpublicgoods.pdf>, s.17 adresinden 09.02.2018 tarihinde alınmıştır.

O.Morrissey, D.W. Te Velde ve A.Hewitt'in yapmış olduğu fonksiyonel sınıflandırma ise küresel kamusal malları barış ve güvenlik, sağlık, çevre, bilgi ve yönetim olarak beş temel başlık altında incelenmiştir (Morrissey vd., 2002, s.17). İlgili makalede yazarlar, Dünya Bankası'nın ortaya koymuş olduğu çekirdek ve tamamlayıcı küresel kamusal mallar ayrımı ile sınıflandırmayı bütünleştirmişlerdir. Küresel kamusal malların üretimi için sunulan mallar çekirdek faaliyet ya da mal şeklinde adlandırılırken, bu malları tüketmeye hazır hale getiren veya çekirdek faaliyetlere katkı sağlayan (küresel kamusal malların üretimine katkıda bulunan) mal ve hizmetler ise tamamlayıcı mal olarak adlandırılır (World Bank, 2001, s.110). Morrissey ve arkadaşlarının ele almış olduğu küresel kamusal malların sektörel sınıflandırılması Tablo 1.2' de gösterilecek ve ayrıntılı başlıklar altında incelenecektir.

Tablo 1.2: Küresel Kamusal Malların Sektörel (Fonksiyonel) Sınıflandırılması

Sektör	Kapsam	Çekirdek Faaliyet	Tamamlayıcı Faaliyet	
			Üretim	Tüketim
Çevre	Küresel	Emisyonları azaltma	Araştırma	Fakirliği azaltma
	Ulusal	Doğal kaynakların korunması	Tarım amaçlı destek	
Sağlık	Küresel	Hastalıkların yok edilmesi	Hastalık araştırması	Sağlık klinikleri
	Ulusal	Koruyucu sağlık	Sağlık sistemleri	
Bilgi	Küresel	Araştırma merkezi	Araştırma merkezi	Küresel ağlar
	Ulusal	Eğitim hizmeti	Evrensel eğitim	Okul
Barış ve Güvenlik	Küresel	Çatışmaları önlemek	Barışın korunması	Fakirliği azaltma
	Ulusal	Suçları azaltmak	BM Güvenlik Konseyi Politikalarının oluşturulması	
Yönetişim	Küresel	Küresel kurum	Araştırma	Finansal istikrar
	Ulusal	İyi yönetim	Devlet kapasitesi	Eşitlik

Kaynak : O. Morrissey, D. W. Velde ve A. Hewitt, “Defining International Public Goods: Conceptual Issues”, ODI Working Paper, London, 2002, s.17

1.1.2.1.1. Çevre

Dünyada hızla artan sanayileşme ve nüfus artışının bir sonucu olarak karşılaşılan çevre ve doğanın tahribi endişe edilecek bir hal almıştır (Tokatlıoğlu, 2015, s.148). İnsanların biyolojik, sosyal ve ekonomik faaliyetleriyle birlikte sürdürülen bir bütün olarak çevre, tüm unsurları ile bir küresel kamusal mal niteliğini taşımaktadır. İnsanlar tarafından çevrenin bozulması, tahrip edilmesi ve kirletilmesiyle oluşan çevre problemlerinin çözümü de küresel bir mal olup tüm ülke ve tüm kuşakların işbirliği ile çözümlenecektir (Başaran, 2017, s.90). Bütün dünyayı etkileyen çevre kirliliği ile mücadele etmek gayesiyle, bir takım tedbirlerin acilen

alınması gerekmektedir. Bu sorunla ilgili olarak 1970'lerden beri çevrenin korunmasına yönelik uluslararası anlaşma, konferans, sempozyum ve çevre eylem planlamaları gibi düzenleme yapılmaktadır. Yapılan bu düzenlemeler ile çevreyi kirletenler tarafından vermiş oldukları zararları üstlenmesi suretiyle dışsallıkların içselleştirilmesi amaçlanmaktadır (Tekin ve Şaşmaz, 2016, s.2).

Çevre sorunlarının başında küresel ısınma ve iklim değişikliği gelmektedir. Çepel (2003)'e göre küresel ısınma, insanların çevre ile etkileşimleri sonucu ortaya çıkan ve sera gazları olarak bilinen birçok gazın atmosferde gitgide yoğunlaşması sonucu yerkürenin sıcaklığının yapay olarak arttığı görülmektedir. İklim değişikliği ise, küresel ısınma neticesinde meydana gelen yağış ve nem miktarlarında, hava hareketlerinde ve kuraklık gibi diğer iklim öğelerinde yaşanan değişim olarak tanımlanabilir (Bayraç, 2010, s.231-232).

Küresel çevre sorunlarının çözüm arayışları arasında önde gelen ise fosil kökenli yakıtlara dayalı karbondioksit emisyonunu azaltmaya yönelik olan çabalardır. Bu bağlamda "Karbon Vergisi" 1990'lı yılların başında Avrupa Birliği (AB) ülkeleri tarafından "Yeşil Vergi Reformu" çerçevesinde yürürlüğe konulan bir emisyon vergisidir (Tekin ve Vural, 2004, s.328). Karbondioksit gazlarının azaltılması gayesi ile uygulanan karbon vergisi, piyasa temelli bir maliye politikası aracıdır. Karbon vergisi, fosil yakıt kullananların ve küresel ısınmaya neden olan sera gazı emisyonlarının yol açtığı ekonomik dışsallıkların içselleştirilmesini savunmaktadır. Aynı zamanda bu vergi negatif dışsallıkları fiyat mekanizması ile içselleştirilmesini destekleyen "Pigouvian Vergi" yaklaşımı içerinde yer almaktadır. Pigou, özel ve sosyal faydalar/maliyetler arasındaki farkı ortadan kaldırmak ve sosyal optimuma ulaşmada verilerin aracı olarak kullanılabileceğini ileri sürmektedir. Pigou makalesinde, ekonomik birimlerin diğer ekonomik birimler üzerinde maliyete neden olan kararlarında herhangi bir engelle karşılaşmadıklarına değinmiştir. Bu duruma çözüm olarak ise hükümetler tarafından maliyet yükleyen birimlerin neden oldukları negatif dışsallıkların maliyetlerini karşılayacak vergilerin uygulamaya konulmasını savunmuştur (Kovancılar, 2001, s.12-13).

Küresel boyuttaki çevre sorunlarının yalnızca küresel mücadele ile çözümlenebileceği gerçeğinden hareketle 1992 tarihinde Rio Zirvesi'nde, çevre sorunlarının yanı sıra sosyal sorunları da içeren bir "*Sürdürülebilir Kalkınma*"

kavramına dikkat çekilmiştir. Rio Zirvesi'nden on yıl sonra ise çevrenin korunması ile birlikte sosyal ve iktisadi gelişmelerin birlikte yürütülerek sürdürülebilir kalkınmanın görüşülmesi için Johannesburg'ta "*Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi(Rio+10)*" yapılmıştır (Ağca, 2014, s.1). Sürdürülebilir kalkınma sağlanması, yalnızca bugünkü kuşakları değil, gelecek kuşakların da refah içinde yaşamlarına devam etmesi için önemlidir. Sürdürülebilir kalkınmayı, sürdürülebilir çevre desteklemektedir. Bu anlamda sürdürülebilir bir çevrenin sağlanması amacıyla çevrenin korunması büyük bir önem arz etmektedir (Tekin ve Şaşmaz, 2016, s.15).

Küresel çevre politikalarının başarılı olmasında alınan önlemlerde yönetim maliyetlerinin düşük olması, samimiyet, güvenilirlik, politik ve şeffaflık olarak kabul edilebilirlik gibi koşullar olsa da günümüzde bu durum gerçekleştirilememektedir. Birçok gelişmiş ülke küresel ekonomik olanaklardan faydalanarak çevre sorunu maliyetlerini geliştirmekte olan ülkelere yüklemektedir. Az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler atık üretimine katkıları az olmaktadır. Fakat kalkınma çabalarıyla yabancı yatırımları çekici kılan mekanizmaları devreye sokarak ithal ettikleri kirlilik maliyetlerini farkına varmadan üstlenmektedirler (Mutlu, 2006, s.71). Çevresel kirliliğin meydana getirdiği dışsallıkların içselleştirilmesinde insanoğlunun artmakta olan çabalarına karşın, problemlerin gün geçtikçe artmasından hareketle; uluslararası koordinasyon ve kararlılığa, sürdürülebilir evrensel çevre düzenlemelerinin benimsenmesi ihtiyacı her geçen gün artmaktadır (Şare, 2016, s.40).

1.1.2.1.2. Sağlık

Sağlıkla ilgili hizmetler daha çok kamu tarafından sunulmasına rağmen hizmete yönelik reformlar, özelleştirme ve serbest piyasa koşulları altında kullanılmasını gerektirir (Ener ve Demircan, 2008, s.58). Sağlık hizmetlerinin arzında asıl hizmeti sunan kamu sektörü olsa da güncel uygulamalarda kamu ve özel sektör bir bütündür. Özel sektörün sunduğu hizmette, dışlanabilirlik ve rekabetin olması sebebiyle isteyenlere belirli bedellerle ek imkânlar sağlanabilir (Sargutan, 2005, s.40). Sağlık hizmetlerinin özel sektör tarafından (para karşılığı) sunulmasının mümkün olmasının yanında önemli sakıncaları da bulunmaktadır. Ulusal ve ulusal sınırları aşan düzeyde iki önemli dışsallığa sahip olması sebebiyle, sağlık sektörüne uluslararası mal niteliği kazandırmaktadır. Birincisi, bulaşıcı hastalıklar küresel nitelik taşımakta olup burada anlatılmak istenen; başka ülkeleri ve nesilleri etkileyen

halka açık (public bad) bir dışsallık olarak adlandırılır. İkincisi ise, bir kişi ya da ülkenin (şarbon hastalığında olduğu gibi hayvanları, tüm canlıları) bulaşıcı hastalıklardan korunmasını sağlayan pozitif dışsallıklar diğer ülkelerdeki insanlar için de riski azaltmaktadır (Mutlu, 2006, s.58). Hastalıkların HIV/AIDS ya da H1N1 gibi bulaşıcı olmaları halinde öncelikle hastalığın görüldüğü her ülke, hastalığı azaltmak ve kontrol altına almak için uğraşta bulunmaya mecburdur (Morrissey vd., 2002, s.15).

WHO (2018) verilerine göre uzmanlar öncelikli hastalık listesinde Kırım Kongo Kanamalı Ateşi (CCHF), ebola ve marburg virüsü hastalığı, lassa ateşi, Ortadoğu solunum sendromu, Şiddetli Akut Solunum Sedromu (SARS) gibi hastalıkları sıralamışlardır. 2013 yılında milyonlarca kişi daha ciddi yaralanmalara ve uzun vadede sağlık için olumsuz sonuçlar oluşturmaya devam ederken, 1.25 milyon kişi trafik kazası gerçekleştirmiştir. Küresel olarak trafik kazaları gençler arasında önde gelen ölüm nedenleri arasında bulunmakla birlikte, 15 ile 29 yaşlarında olan gençlerin başlıca ölüm sebebidir. Her yıl dünyada 10 ölümden 7'sinin nedeni olarak da tütün ve alkol kullanımını, sağlıksız diyetler ve fiziksel hareketsizlik olarak belirtilebilir. 30-70 yaş arasındaki 15 milyondan fazla kişi, her yıl NBH (Normal Basıncılı Hidrosefali)'den ölmektedir. Düşük ve orta-az gelirli ülkeler ise bu durumdan giderek daha fazla etkilenmektedir.

Sağlık teknolojilerinin değerlendirilmesi ve bilimsel temeller kullanılarak alınan politik kararlar, sağlık hizmetlerini geliştirecek ve sağlık hizmeti sunan tüm karar mekanizmalarının daha kaliteli hizmet sunabilecek kararlar almasını sağlayacaktır. Sağlık hizmeti sunanların, sağlık teknolojileri alanında yatırım yapması ve insan gücü yetiştirilmesi konusunda adımlar atması gerekmektedir. Ulaşılan bilginin yayma maliyeti olsa da, bu bilginin (tedaviyi) tüm insanlara sunulması maliyetinden çok daha fazla pozitif dışsallık oluşturacaktır (Kahveci ve Tokaç, 2010, s.2024).

1.1.2.1.3. Barış ve Güvenlik

Barış ve güvenlik insanoğlunun çağımızda en arzuladığı ve gereksinim duyduğu değerlerdendir. Bu kadar arzulanmasına karşın bütün dünyanın barış içinde yaşamasını beklemek günümüz dünyasında imkânsız hale gelmiştir. İnsanoğlunun

dünya üzerindeki varlığının başlamasından bu yana savaşların da yaşanması başlamıştır. İnsanlar bir taraftan savaşırken bir taraftan da barışın sağlanması için mücadele etmişlerdir (Aktaş ve Safran, 2013, s.145).

Barış ve güvenlik, tüketiminde rekabetin olmaması ve tüketiminden mahrum bırakılmaması özellikleri nedeniyle küresel kamusal bir maldır (Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007, s.160). Bu mallar piyasaya konu olmadığı için fiyatlandırılmaz ve kimin tarafından üretileceğinin belirsizliğinden eksik sunum problemi ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2010, s.7). Küresel kamusal mal olan barış ve güvenlik nüfuslara, ülkelere hatta nesillere taşan dışsallıkları oluşturmaktadır. Dolayısıyla tüm dünya için büyük öneme sahip bu malların uluslararası düzeyde sağlanabilmesi için ülkelerin ortak hareket etmesi gerekmektedir (Sagasti ve Bezanson, 2001, s.112).

Günümüz uluslararası sistemde devletlerarası büyük bir organizasyon olan BM Teşkilatı sahip olduğu potansiyeli kullanarak dünyadaki ekonomik ve siyasi, kültürel ve sosyal problemlerin çözümüne önemli katkılar sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), barış ve güvenliğin temin edilmesi ve koruyucusu konumunda bulunmaktadır (Şöhret, 2013, s.248). 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmış olan Birleşmiş Milletler anlaşmasının amaçları şu şekilde sıralanabilir (Kullanma, 1998, s.212-213):

1.Devletlerarası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla: Barışa yönelik tehditleri engellemek ve bu tehditleri boşa çıkartmak, saldırı eylemlerini ve barış ortamının bozulmasını durumlarını ortadan kaldırmak, barışın bozulmasına neden olacak devletlerarası uyuşmazlıkların veya durumların adalet ve uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde barışçı yollarla düzeltilmesi ve çözüm yollarının bulunması;

2.Devletlerarasında, ulusların hak eşitliğini ve geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesi ile kurulmuş dostane ilişkileri geliştirerek dünya barışına katkı sağlamak için diğer gerekli tedbirleri almak,

3.İktisadi, kültürel, sosyal ve insani nitelikteki uluslararası problemleri çözmekte ve cinsiyet, dil, ırk ve din ayrımı gözetmeden insan haklarına ve temel

özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak;

4.Ulusların bu ortak amaçlara ulaşması için harcadıkları çabanın uyumlaştırılmasına katkı sağlayan bir merkez olmaktır.

Küresel kamusal mal olan barış ve güvenlik ortamından yoksunluk savaş, salgın hastalık, kıtlık, katliam ve mülteci akımlarına sebep olmaktadır. Diğer pozitif dışsallıklara neden olan kamusal mallar gibi küresel barış ve güvenliğin korunup devamlılığının sağlanması ve gelecek kuşakların daha huzur dolu ve barışçıl bir yaşam sürdürebilmeleri için bu malın etkin yönetimi önemlidir (Yılmaz, 2010, s.153).

1.1.2.1.4. Finansal İstikrar

Finansal sistemi beş temel bölümden meydana gelmektedir. Bunlar; para piyasası, finansal araçlar, kurumlar, piyasalar ve merkez bankasından oluşmaktadır (Parasız, 2007, s.1). Bu beş unsurdan birinin işlevini yapmaması, finansal sistem için risk oluşturmakta ve istikrarsızlığa neden olmaktadır. Finansal sistem, piyasanın güven ortamında, belirsizliklerin giderilmesinde ve risklerin asgari seviyeye düşürülmesinde ve etkinlik sağlanmasında önem arz etmektedir. İktisadi hayatta kıt olan kaynakların etkin kullanımı, finansal enstrümanların kullanımı, finans sisteminin gelişmiş olduğu, para likiditesinin bol olduğu piyasa yapılarına bağlıdır (Darıcı, 2012, s.2).

Finansal hizmet kullanıcıları, hizmetten yararlanan diğer kullanıcıların faydalarını etkilemediğinden dışlama özelliği yoktur. Diğer bir ifade ile tüketiminde rekabet olmadığından finansal istikrarın yaydığı faydadan kimse dışlanamaz. Finansal istikrar, tüketiminden mahrum edilememesi ve tüketiminde rekabetin olmaması özelliklerini bünyesinde barındırdığından küresel kamusal bir maldır. Finansal istikrarın faydası ülke sınırlarını aştığından finansal istikrarsızlık durumunda küresel bir boyuta taşınmaktadır. Bu yönüyle finansal istikrarsızlık kamusal kötü mal olarak adlandırılmaktadır (Wyplosz, 1999, s.155-165). Finansal istikrarsızlık, asimetrik bilgi, negatif dışsallık ve finansal kurumlarda yaşanan istikrarsızlık piyasa başarısızlıklarına sebep olmaktadır. Finansal piyasalarda yaşanan

istikrarsızlık ve başarısızlık kamu otoritelerinin dikkatini çekmektedir. Finansal istikrarsızlık ve başarısızlık diğer ülkelere ve piyasaları etkilediğinden devletler arası kurumların finansal istikrarsızlığı gidermeye yönelik tedbir almaya itmektedir (Göker, 2009, s.7).

Fiyat istikrarı ve finansal istikrarın uyumlu olması ve sürdürülebilirliği gerekmektedir. Finansal istikrar, istikrarsızlık olmadığında finansal krizlerle ilişkisiz olup daha çok finansal sistemin olası istikrarsızlıkların önlenmesidir. İstikrarlı çalışan finansal piyasalarda bu süreç fiyat mekanizması yoluyla kendi kendini düzeltebilir (Özince, 2005, s.18). Diğer bir ifadeyle finansal istikrar, ödeme sistemi, riski yayma, kaynakların etkin kullanımı gibi iktisadi fonksiyonlardaki geçici bir volalite, şok ya da yapısal değişim süreçlerinde piyasaya etkinlik sağlamalıdır (Bundesbank, 2003, s.2).

1.1.2.1.5. Bilgi

Dünya ekonomisinin entegrasyonu ve küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasıyla iktisadi, sosyal, kültürel, politik, ekolojik ve teknolojik perspektiften global bütünleşme ve dayanışmanın artması sağlanmıştır. Küreselleşmenin hız kazanması, yeni iletişim araçlarının ve hızla gelişen teknolojik gelişmelerin etkisi ile üretim süreçleri ve faktörleri, mallar, hizmetler ülke sınırlarını aşmıştır. Bu bağlamda ülkelerin birbirleriyle olan etkileşimleri ve uluslararası bağımlılıkları artmaktadır (Mutlu, 2006, s.54).

Ülkedeki bilimsel veya teknolojik bilgilerden diğer ülkelerde faydalanmaktadır. Fakat bazı durumlar bilginin hızla yayılmasını engelleyebilmektedir. Bu durumlardan birincisi bilgi alanında çok büyük önemi olan eğitim seviyesidir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim seviyesinin yetersizliği sebebiyle bilgiye ulaşması ve bilgiden yararlanması sınırlı olmaktadır. Gelir düzeyi düşük olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde temel eğitim verilmesi konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Bilginin küreselleşmesinde önemli etkiye sahip olan iletişim hizmeti ise ikinci neden olarak belirtilebilir. İletişim, teknolojinin gelişmesi ve özellikle internet ağının gelişip büyümesi ülkeler arasında hatta tüm dünyada bilginin geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlamıştır (Susam, 2008, s.288).

Bilgi, yararlanıcılarına mahrum bırakma açısından bakıldığında, özellikle yeni bilgi ediniminde ve bilgiye ulaşmada maliyetinin yüksek olmasından, maliyete katlanmak istenmeyebilir. Bu açıdan bilgidен mahrum bırakılma durumu ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, telif ve patent hakları ile bilgi paylaşımının başkaları tarafından kullanımını engellenebilir. Bilgi, dışlama ve rekabet edilmeme özellikleri dikkate alındığında tam kamusal mal iken telif hakkı, patent gibi onaylama, tanıma yoluyla mülkiyet olarak tanımlandığı koşullarda özel mal haline gelmektedir (Yumuşak ve Aydın, 2005, s.118-120).

1.1.2.2. Küresel Kamusal Malların Karakterine Göre Sınıflandırılması

Karakterine göre sınıflandırılma ise malın somutluk - soyutluk kriterleri açısından yapılan bir değerlendirmedir. Eğer bir malı elle tutup gözle görebiliyorsak bir başka ifade ile malın tanımını yapılırken zorluk yaşanmıyorsa somut bir küresel kamusal mal olarak tanımlanmaktadır. Bir malın tanımında elle tutulmayıp ve gözle görülemeyen bir başka ifade ile tarifinde hayali faktörler göz önünde bulundurularak anlatılan mallar varsa bu mallar soyut küresel kamusal mallardır. Kültürel ortak miraslar olan kültürel değerlerimiz ve çevre, gözle görülen somut mallara örnek verilebilir. Dünya barışı, finansal istikrar gibi mallar ise soyut mallara örnek gösterilebilir (Kaul, Grunberg ve Stern,1999a, s.13).

Küresel kamusal malların somut ve soyut olma özelliklerinin yanı sıra, küresel kamusal malların faydaları ve maliyetleri, ilgili küresel malların oluşum süreçleri dikkate alınarak Tablo 1.3' te gösterilecektir. Küresel kamusal mallar “doğal küresel kamusal mallar”, “insan yapımı küresel kamusal mallar” ve “küresel politik sonuçlar doğuran mallar” olarak ayırma tabi tutulmuştur (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999, s.452).

Tablo 1.3: Küresel Kamusal Malların Karakterine Göre Sınıflandırılması

Küresel Kamusal Mallar		Faydaları		Maliyetleri		Doğal Üretim yada Kullanım Problemi	İlgili Küresel Kamusal Kötülükler
		Dışlanamama	Rekabetin Olmaması	Dışlanamama (a)	Rekabetin Olmaması (b)		
Doğal Küresel Ortak Mallar	Ozon Tabakası	+	-	+	+	Aşırı Kullanılması	Ozon tabakasında incelme ve radyasyon artışı
	Atmosfer (İklim)	+	-	+	+	Aşırı Kullanılması	Küresel ısınma riski
İnsan Yapımı Küresel Ortak Mallar	Evrensel norm ve ilke (evrensel insan hakkı vb.)	Kısmi	+	Kısmi	+	Yeterli Kullanılmama (baskı altında)	İnsan hakları ihlali ve adaletsizlik
	Bilgi	Kısmi	+	Kısmi	+	Yeterli Kullanılmama (ulaşamama)	Eşitsizlik
	İnternet (alt yapı)	Kısmi	+	Kısmi	+	Yeterli Kullanılmama (giriş engelleri)	Dışlama ve eşitsizlik (bilgiye sahip olan ile olmayan arasında)
Küresel Koşullar	Barış	+	+	Kısmi	+	Eksik sunum	Savaş ve Çatışma
	Sağlık	+	+	+	+	Eksik sunum	Hastalık
	Finansal İstkrar	Kısmi	+	+	+	Eksik sunum	Finansal kriz
	Serbest Ticaret	Kısmi	+	+	+	Eksik sunum	Kırılgan

							piyasalar
Yoksulluktan Kurtulma (c)	-	+	+	+	Eksik sunum	Sivil çatışmalar, suç ve şiddet	
Çevresel Sürdürülebilirlik (c)	+	+	+	+	Eksik sunum	Ekosistemin dengesinin bozulması	
Eşitlik ve Adalet (c)	Kısmi	+	+	+	Eksik sunum	Sosyal gerilim ve çatışma	
<p>(a) Dışlanamama küresel kamusal zararın maliyetinden herhangi birisinin kurtulmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.</p> <p>(b) Rakip olmama, birisinin kamusal kötülükten etkilenmesinin başkasının etkilenme derecesini azaltmayacağını ifade etmektedir.</p> <p>(c) Bu mallara olan talep doğal küresel kamusal malların aşırı kullanım veya insan yapımı küresel kamusal malların eksik kullanımının tehlikeli boyutlarda olmasının kabul edildiği oranda ortaya çıkmaktadır.</p>							

Kaynak: Kaul, I., Grunberg, I. ve Stern, M. A. (1999). Defining Global Public Goods. In I. Kaul, I. Grunberg, ve M. A. Stern, Global Public Goods: Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century. New York: Oxford University Press, s.454-455.

Doğal küresel kamusal mallar; tüketimde rekabetin bulunmadığı, fayda ve maliyette dışlamanın mümkün olmadığı değerler olarak belirtilebilir. Bu özellikleri neticesinde aşırı kullanım ve bunun sonucu olarak da küresel kamusal kötülüklerle neden olmaktadır. Bu sınıflamada ozon tabakası ya da iklim örnek olarak gösterilebilir. Sınıflandırmadaki temel politika sürdürülebilirlik, temel sorun ise aşırı kullanımdır. Örneğin aşırı kullanım sonucu ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma riski ve radyasyon artışı gibi küresel sorunlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır (Sandler, 1999, s.453).

İnsan yapımı küresel kamusal mallar, beşeri yapım mallar olduğundan tüketim aşamasında göreceli olarak dışlanabilme özelliği ile karşılaşılır (Akdemir ve Şahin, 2006, s.12). Bilgi erişimi, insan hak ve özgürlükleri gibi bu mallar yetersiz kullanımları durumunda eşitsizlik ve adaletsizlikler söz konusudur. İnsan yapımı küresel kamusal mallar stok değişkendir bir başka ifade ile hali hazırda üretilmiş durumdadır (Sandler, 1999, s.453).

Küresel politik sonuçlar doğuran küresel kamusal mallar, tüketimde rekabetin olmadığı barış, sağlık, finansal istikrar, sürdürülebilir çevre, yoksulluğun azaltılması ve serbest ticaret bu sınıflandırma içinde verilebilir. Soyut nitelikteki bu tür küresel kamusal mallarla ilgili kolektif hareket sorunu, bu malların yetersiz sunumundan kaynaklanmaktadır. Bu malların yetersiz sunulması halinde hastalık, ekosistemin bozulması, mali kriz ve yoksulluk gibi küresel zararlar ortaya çıkmaktadır. Bu gruptaki malların insan yapımı küresel kamusal mallardan farkı, küresel politik sonuçları içeren mallar akım değişken olması yani bunların sunumu için sürekli bir çabanın olması gerektiğidir (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999, s.455-456).

1.1.2.3. Küresel Kamusal Malların Kamusallık Karakterine Göre Sınıflandırılması

Sandler (1999), kamusallık derecesine göre küresel kamusal malları, Tablo 1.4' te görüldüğü gibi dört başlık altında toplamaktadır.

Tablo 1.4: Küresel Kamusal Malların Kamusallık Özelliklerine Göre Sınıflandırma

		Tam Kamusal	Yarı Kamusal	Klüp Malları	Ortak Üretim Malları
Tek Nesil	Bölgesel	Orman yangınlarının önlenmesi	Su yolu	Ortak pazarlar	Barış sağlanması
		Yer altı sularını temizleme	Akarsular	Kriz yönetim güçleri	Askeri güçler
		Hayvan hastalıkları ile mücadele	Ana yollar	Elektrik şebekeleri	Tıbbi yardımlar
		Su taşkınlarının kontrolü	Yerel parklar	Bilgi ağları	Teknik yardımlar
	Küresel	Okyanus kirliliğinin önlenmesi	Elektromanyetik spektrum ayrımı	Kanallar	Yabancı yardımlar
		Meteorolojik tahminler	Uydu iletimi	Hava koridorları	Afet yardımları
		Gözlem istasyonları	Posta servisleri	İnternet	Uyuşturucu kısıtlamaları

		Dünyadaki adalet	Hastalık ile mücadele	Gemi Yolları	
Birden Fazla Nesil	Bölgesel	Sulak alanların korunması	Asit yağmurları ile mücadele	Ulusal parklar	Barışın sağlanması
		Göllerin temizliği	Balıkçılık bölgelerinin korunması	Sulama sistemleri	Su taşkınlarının kontrolü
		Zehirli atıkların temizliği	Kara avcılığı bölgelerinin korunması	Göller	NATO
		Kurşun emisyonunun azaltılması	Uçucu organik bileşiklerin azaltılması	Şehirler	Kültürel normlar
	Küresel	Ozon tabakasının korunması	Aşırı antibiyotik kullanımının engellenmesi	Uluslar arası parklar	Tropik ormanların korunması
		Küresel ısınma ile mücadele	Okyanuslardaki balık alanları	Sabit uydular	Uzay kolonileri
		Salgın hastalıklarla mücadele	Antartika'nın korunması	Klüp uydular	BM
		Bilgi üretimi		Mercan kayalıkları	Yoksullukla mücadele

Kaynak: Sandler, T. (1999). Intergenerational Public Goods: Strategies, Efficiency and Institutions. In I. Kaul, I. Grunberg, ve M. A. Stern (Eds.), International Cooperation In the 21St Century, New York: The United Nation Development Programme, ss.24-25.

Tam küresel kamusal mallar, faydasından dışlanamama ve tüketiminde rekabetin olmaması özelliğine sahiptir. Bu malların sunumunda bedavacılık problemi olduğundan finansmanı oldukça zordur. Bunun nedeni ise, bir ülkenin yaptığı üretim, diğer ülkelerinin yaptığı üretimi tam ikame edecek olmasıdır. *Yarıküresel kamusal mallar*, faydalanmada kısmen rakip olunabilen veya kısmen dışlanabilen mallardır. Bu mallarda dışlamanın kısmen olmasından dolayı gönüllü finansmana neden olmaktadır (Binger, 2003, s.11). *Klüp küresel kamusal mallar*, bu mallar dışlama özelliğine sahip olan mallardır. Sıkışıklık ve tıkanıklık yaşanmaması için hizmetten fayda sağlayanlardan belirli bir ücret alınır. *Ortak üretim küresel kamusal mallar*, kamusal dereceleri değişebilen iki ve ya daha fazla çıktı meydana getirebilen mallardır. Bu malların çıktıları tam kamusal, yarı kamusal veya özel mal niteliği taşıyabilmektedir (Kanbur, Sandler ve Morrisey, 1999, s.58).

1.1.2.4. Küresel Kamusal Malların Sunum Teknolojilerine Göre Sınıflandırılması

Küresel kamusal malların sunum teknolojilerini “*toplama tekniği*”, “*en iyi vuruş tekniği*”, “*en zayıf halka tekniği*” ve “*ağırlıklı toplama tekniği*” olmak üzere dört sınıflandırma ile incelenecektir.

Toplama Tekniği, kamusal mal ve hizmetlerin sunum veya kamusal zararlarının toplamı, bütün kullanıcıların katkıları toplamı eşit olarak değerlendirildiği tekniktir. Diğer bir ifade ülkeye ait kamu malları birleşip uluslararası kamu mallarını meydana getirir (Kaul ve Conceiçao, 2006, s.24). Çevre ile ilgili kamu malların sunumu bu yöntemi anlatmaya uygundur. Örnek verilecek olunursa, atmosferdeki sera gazları, tüm ülkelerin oluşturdukları gazın toplamıdır. Toplam gazlarındaki düşme ise diğer ülkelerdeki emisyonu azaltma miktarındaki toplamdan oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle toplam seviye aynı kalırsa, bir ülkedeki emisyon seviyesindeki düşme bir diğer ülkenin emisyon seviyesindeki artma yaşanması ile gerçekleşir (Kirmanoğlu, Yılmaz ve Susam, 2006, s.30).

En İyi Vuruş Tekniği, küresel kamusal malların üretim düzeyine en fazla katkı sağlayan ülke veya aktör tarafından belirlendiği yöntemdir (Daniel ve Sandler, 2001, s.496). En iyi vuruş tekniğini toplama tekniğinden ayıran özellik, aktör veya ülkenin katkısı diğerinin yerine katkı sağlamamaktadır. Bir başka ifade ile toplam kamu sunumunu fazla yapan ülke veya aktör sunum toplamından oluşmaktadır (Akdemir ve Şahin, 2006, s.7). En iyi vuruş tekniğinde küresel kamusal malı üretecek olan ülke ve aktörün en önemli gereksinimi, uluslararası koordinasyondur. Uygulamada en fazla karşılaşılan durum ise bir ülkenin veya bir uluslararası kuruluşun bu malları tek başına üretmeyi üstlenmeleridir. Bilimsel araştırmalar ve bilgi sektörü bu duruma örnek verilebilir. Örneğin, AIDS, kuş gribi, ebola vb. bulaşıcı hastalıklar ve bu hastalıklara yönelik tedavi (aşı) geliştirilmesi hizmeti, bu yöntemin kullanıldığı küresel kamusal mallardır (Sandler, 2001, s.17).

En Zayıf Halka Tekniği, bu yöntemde küresel kamusal malların üretim miktarı ve üretimde en zayıf halka olan bir başka ifade ile üretime en az katkısı olan ülkedir (Yalçın, 2009, s.29). Hirshleifer (1983)'in çalışmasında en zayıf halka tekniğine basit ve güzel bir örnekle yer vermiştir. Anarchia ada sakinleri, sel ve

fırtına felaketlerinden korunmak için farklı yüksekliklerde setler örerek yaşanabilecek felaketten kendi çabaları ile korunmaya çalışırlar. Burada özellikle sel baskınlarında ada sakinlerinin tam olarak korunabilmesi en düşük yüksekliğe sahip sete bağlıdır. Adada devlet faktörünün olmaması ve tüm ada sakinlerinin isteğine göre ördüğü sete bağlı olduğundan, insanların sel felaketinden en zayıf halka kadar korunmasını mümkün kılar (Hirshleifer, 1983, s.371). İletişim ağının zayıflığı ve güvenlik faktöründe yaşanan eksiklikte en zayıf halka tekniğine verilebilecek örnekler arasındadır. Bu faaliyetlerde oluşan durumlar en zayıf halkanın imkanları doğrultusunda olacaktır (Sandler, 2001, s.18-19).

Ağırlıklı Toplama Tekniği, toplama öncesinde kişisel katkılara uygulanan ağırlık hariç olarak toplama tekniğine benzemektedir. Diğer tekniklere göre daha esnek olan bu yöntem, ülke büyüklüğü ve göreceli coğrafi konumu gibi özellikleri göz önünde bulundurur. Ülkelerin katkı payı, ülkeleri harekete geçirmek için motive edici bir faktördür (Sagasti ve Bezanson, 2001, s.166). Bu üretim tekniği, yerel nitelikteki kamusal malların sunumu için ideal bir yöntemdir. Örneğin, asit yağmurlarının sebebi olan sülfür gazının azaltılmaya çalışılması ilgili ülkeye yarar sağladığından bölgedeki diğer ülkelerin sülfür emisyonunu azaltmak için daha fazla gayret edecekleri görülecektir (Stalgren, 2000, s.17).

1.2. BARIŞ VE GÜVENLİK

Bu bölümde barış ve güvenlik kavramlarının tanımı, küresel sunumu, finansman yolları, maliyeti ve maliyet paylaşımı ile barış ve güvenliğin sağlanmasında savunma harcamalarının rolü üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Barış ve Güvenliğin Tanımı

Barış kavramı felsefe, tarih, sosyal bilimler, uluslararası hukuk ve ilişkiler gibi birçok bilim alanında kullanılan önemli bir kavramdır. Uluslararası politikalarda, uluslararası örgütlerin ve devletlerin en temel amacıdır. Barış, uluslararası alanda veya yerel alanda çatışmaların, kötülüğün olmadığı belli bir güven ortamı içerisinde bireylerin ve toplumların anlaşmazlık olmadan mutlu ve huzurla yaşadıkları ortam olarak tanımlanır (Oktay, 2012, s.71). Norveçli bir sosyolog olan Johan Galtung barış kavramını, savaş olmadığı durumda oluşan etkilerini negatif barış ve pozitif

barış olarak ikiye ayırmıştır. Negatif barışın, ülkeler arası şiddete, çatışmaya, savaşa neden olan unsurların varlıklarını sürdürmelerine rağmen yaşanan barış olarak tanımlayan dar bir anlamı vardır. Bu kavramın karşıtı olan pozitif barış ise yalnızca savaş ya da şiddetin olmaması değil, kalıcı barışın sağlanması şeklinde geniş anlamda tanımlanmaktadır (Moller, 2004, s.4).

Barışın sürekliliği ve korunması için uzlaşma, toplum güvenliği ve birlik oluşturma gibi farklı türleri mevcuttur. Uzlaşma barışın korunmasında en temel unsurdur. Uzun süren düşmanlıklar silahlı rekabetten dostça rekabete dönüşebilir. Oluşan dostça rekabetler uzlaşma ile zamanla barışçıl birliktelikleri oluşturur. Bu birlikler barışın istikrarlı kılınmasının ve toplum güvenliğinin sağlanmasının önemli bir anahtarıdır. İki veya daha fazla ülkenin ortak standart kurallar oluşturması birbirleri ile olan ilişkilerinin daha barışçıl bir ortamda olmasını sağlayacaktır. Bu nedenle birlikler barışın istikrarı için olmazsa olmaz yapılardır (Kupchan, 2010, s.8-10).

Güvenlik kavramı; bireylere, konulara, değişen tarihi koşullarda toplumsal adaletlere göre uyarlanmaktadır. Bu kavram, barış ile yakın ilişkilidir ve millet-devlet, devlet üstü ve devlet dışı aktör için olağanüstü tedbir alınmasını gerektiren bir hareket ve değer amacı taşımaktadır (Brauch, 2008, s.2). Güvenlik, kişilerin hem içeride hem de dışarıda güvenliğini sağlamak amacıyla günlük hayatta yaşabilme, çalışabilme ve başarabilme kabiliyeti olarak tanımlanır (Gere, Hadjovic ve Samaan, 2011, s.41). Bir diğer tanıma göre güvenlik, bireylerin canlarına ve mallarına gelebilecek tehlike ve tehditlerin olmadığı, potansiyel saldırı ve kazaya karşı korunmasıdır (Pektaş, 2003, s.22).

Wolfers (1952, s.485) güvenliği objektif güvenlik ve subjektif güvenlik olarak tanımlamıştır. Çalışmasında, objektif güvenliği eldeki değerlere yöneltilen bir tehlikenin olmaması, subjektif güvenliği ise mevcut değerlere karşı tehdit korkusunun olmaması olarak nitelendirmiştir.

1.2.2. Barış ve Güvenliğin Küresel Sunumu

Küresel kamusal mal olan barış ve güvenlik kavramı faydasından kimsenin mahrum bırakılmayacağı ve tüketiminde rekabet olmaması gibi temel özellikleri barındırması nedeniyle bir sunum probleminin varlığı ile tanımlanır.

Kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması ve ülke içinde yaşayan bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması, ülkedeki insanların milli birlik ve huzur içinde yaşaması ve bu ortamın süreklilik arz etmesi devletin temel görevleri arasındadır (Toprak, 2001-1, s.130-131). Barış ve güvenlik hizmeti, sunulması gereken küresel kamusal bir hizmettir. Bu hizmetin kamu gücü ile desteklenmesi, koruyucu ve tamamıyla özel kesime bırakılmamaları vb. özelliklerinden dolayı diğer hizmetlerden ayrılmaktadır. Güvenlik hizmeti, dikkat ve özen gerektiren vatandaşların can ve mal güvenliği ilgili olduğundan devlet denetiminde yapılması ve denetim unsurunun elden çıkartılmaması, kanunlar ile desteklenmesi gerekmektedir (Toprak, 2001-2, s.4-6).

Barış ve güvenlik bir kere sağlandığında oluşacak fayda herkesi etkilemekte, dışlama ve rekabet söz konusu olmamaktadır. Sadece devletler tarafından sunulan savunma, polis koruması, kanun ve düzen herkese yönelik olup aslında tüm toplumların yararlandığı mallardır. Devletin askeri hizmetler, polis ve adalet hizmeti sunmayı reddetmesi halinde bu malların maliyetinin kim tarafından gönüllü olarak karşılanacağı belirsizdir. Bu malların devlet eliyle sunulabilmesi için, en azından özgürlüklerin bir kısmından fedakârlıkta bulunularak ya da ülke vergilerini artırarak bireysel harcamalarda zorunlu azalmaya gidilmesi yoluyla mümkün olacaktır (Olson, 2002, s.14-95).

Küresel kamusal mal olan barış ve güvenliğin önemindeki artış, fayda ve maliyetlerinin sınırları aşması gibi sonucundan dolayı bu malların sunumunda uluslararası bir yapının geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Ülkeler bu küresel malların sunumu için bütçe oluşturmaktadır. Bu tür hizmetlerin sunumu çoklu katılım gerektiğinden uluslararası işbirliği kaçınılmaz hale gelmiştir (Kaul ve Le Goulven, 2003, s. 331). Barış ve güvenlik mallarının üretimi tüm insanlığa fayda sağlayacaktır. Karar vericiler barış ve güvenliğin ihtiyacı ve üretilmesi konusunda ikna olacak ve bu malları otomatik olarak üretecektir (Moller, 2004, s.2).

Küresel kamusal malların sunumu, barış ve güvenliğin üretilmesinde ortak normlar düzenlenebilir. Bu normların oluşturulması, kuralların koyulması ve uygulanmasında rol alan belirleyiciler kamu veya özel birimlerce hazırlanabilir. Sunumun özel ve kamu, iç ve dış legal prosedür ve mekanizmalarda keskin bir farklılık yoktur. Yasa yapma ve uygulamada devlet sisteminin yanında devlet özel

kesim ortaklığı ve uluslararası sivil toplum kuruluşu gibi kuruluşlar da bulunmaktadır (Held ve Mc Grew, 2003, s.189).

1.2.3. Barış ve Güvenliğin Finansman Yolları

Küresel kamusal malların üretiminde ve sunumunda yaşanan problemlerden biri de finansmandır. Bu malların tüketiminde rekabetin olmaması, fayda bölünmezliği, dışsallıklar ve bedavacılık sorunlarını bünyelerinde barındırdığından finansman kaynağı oluşturulurken küresel çözümler bulunmalıdır. Küresel kamusal malların piyasa koşullarına bırakılması yetersiz kaynak tahsisine neden olacağından bu malların tüm insanlık için yeterli düzeyde üretilmesini sağlamak adına yeni oluşumlar geliştirilmesi ve gerekli finansmanın oluşturulması sağlanmalıdır(Kaul, Grunberg ve Stern, 1999a; Sandler, 1997). Küresel kamusal malların finansman mekanizmaları Tablo 1.5’ te yer almaktadır:

Tablo 1.5: Küresel Kamusal Malların Finansman Mekanizması

Dışsallıkların içselleştirilmesi	Piyasanın oluşturulması ve güçlendirilmesi
	Vergi, yükümlülük ve ücret gelirleri
Özel kaynaklar	Kar merkezli kuruluşlar
	Kar merkezli olmayan kuruluşlar
	Kişilerin doğrudan katılımı
Kamu kaynakları	Ulusal kaynaklar
	Uluslararası kaynaklar
Ortaklıklar	Çeşitli kaynak birleşimleri

Kaynak:Sagasti ve Bezanson,2001,s.41 <<https://www.cbd.int/financial/interdev/inno/sweden-interdev.pdf>> adresinden 15.09.2018 tarihinde alınmıştır.

Barış ve güvenliğin finansmanında etkin olan kaynak vergilerdir. Uluslararası ticaret ve silah ticareti üzerinden alınan vergiler, silah satışının daraltılmasını

sağlamakla birlikte ek gelir elde edilmesine katkıda bulunarak diğer verimli alanlara kaynak aktarılmasını sağlamaktadır (Sköns, 2005). Barış ve güvenliğin sağlanmasında rol alan önemli uluslar üstü ve uluslararası kuruluş örneklerinin ve finansmanlarının yer aldığı tablo 1.6. aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1.6: Uluslarüstü ve Uluslararası Kuruluş Örnekleri ile Finansal Düzenlemeleri

Kuruluşu	Kuruluş Açıklamaları	Finansal Düzenlemeleri
INTELSTAT(Uydular Aracılığıyla Haberleşme Uluslararası Teşkilatı)	Ülkelerle ve firmalarla üyelik temelli iletişim için kurulmuştur.	Üyelerinden klüp şeklinde ücret alarak çalışmaktadır.
BM Barış Operasyonları	Her operasyonda ülkelerin desteği söz konusudur.	Ülkeler ödeme güçleri ve fayda prensiplerine göre dört sınıfa ayrılmaktadır.
NATO	1949 yılında kurulan kuruluşların herhangi birine yapılan bir saldırının hepsine karşı yapıldığı kabul edilmiştir. Bu kuruluşun zamanla değişse de kriz yönetimleri ve kitle imha silahlarının bırakılmasını amaçlamaktadır. Kamu mallarının sunumu ölçek ekonomileri içinde yapılmaktadır.	Kuruluşun, giderlerinde yüzde 0,5'i altyapının devamı için kalan kısmı savunmaya yönelik yapılmaktadır. Dışsal faydaların yüksek olması gereğiyle savunma giderleri dışsal fayda prensibine göre esas alınmaktadır.
Dünya Sağlık Örgütü	Kuruluşun misyonu dünya uluslarının sürdürülebilir bir sağlığıdır. Kuruluş, Birleşik Milletler'e bağlıdır.	Finansmanı üye devletlerin ödeme gücü oranındadır. Özel amaçlı fonları da bulunmaktadır.
Birleşmiş Milletler	Birleşik milletler, üyelerinin aidatları gönüllü katkıları ile küresel kamusal mallara ev sahipliği yapmaktadır. Ölçek ekonomilerini kullanmaktadırlar.	Finansmanları aynı ülke grubu içerisinde aynı tutarları dikkate alarak ödeme gücüne göre sağlamaktadırlar. Özel fonları da bulunmaktadır.
Avrupa Birliği	Ticari ve ticari dışı engellerin kaldırılarak üye devletlerin arasında yapılan iktisadi bir birliktir. Birlikte ortak standartları kullanmaktadırlar. Ölçek ekonomilerine tabidirler.	Birlik içindeki değişikliklerden kaynaklı KDV kamu giderlerinin ve üyeleri arasında altyapı finansmanında kullanılır. Vergiler ödeme gücü prensibine göre alınmaktadır.
Dünya Bankası	Kalkınma yardımı, teknik danışmanlık ve araştırma hizmeti veren bir ajans olarak tanımlanır. Banka, saf kamusal mallara yönelik hizmet etmektedir.	Finansmanını, üyelerinden sağlamaktadır. En çok katkıyı yapan üye en fazla hakka sahip üyedir.

Kaynak: Binger, A. Global Public Goods and Potential Mechanisms for Financing Availability. Background paper prepared for the Fifth Session of the Committee for Development Policy meeting, April 7-11, 2003:37. <http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_bg_papers.shtml> adresinden 25.11.2018 tarihinde alınmıştır.

1.2.4. Barış ve Güvenliğin Maliyeti ve Maliyet Paylaşımı

Ülkelerde yaşanan politik dengenin sağlanmasına yönelik izlenen makroekonomik dengesizlikler barış ve uzlaşma çabalarını zedeleyebilir. Barış sürecinin yeniden oluşturma çabaları kamu harcamalarını arttırarak kırılgan barış süreci yaşayan toplumların maliyeti artmaktadır (Smoljan, 2003, s.244-245).

Savaşların maliyetlerinin hesaplanmasında savaşa katılan ülkelerin ortalama maliyetlerinin belirlenmesinde gelişmişlik seviyelerinin önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Uluslararası silah ticaretinin belirlenmesi bir başka açıyla barış ve güvenliğin maliyetinde gelişmiş ülke savaşa dahil oluyorsa bu orandan daha fazla paya sahip olmaktadır (Sköns, 2004, s.169). Barış ve güvenliğin sağlanmasında bu malların üretim ve sunumunda katkısı olmayanların dışlanamaması ve rekabetin olmadığı özelliklerinden dolayı birçok birey ve ülkeler arasında bedavacılık sorunundan faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Barış ve güvenlik ortamından en çok faydalanacak olan gelişmiş ülkelerin barış ortamının oluşturulmasında ve korunmasında oluşacak maliyetin büyük bir kısmını üstlenecekleri ve mali yükün bazı büyük ülkelerin üstlendiği görülmektedir (Shimizu ve Sandler, 2002, s.652).

1.2.5. Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Savunma Harcamaları

Devletler tarafından sunulan temel ve önemli bir yere sahip olan mal ve hizmetlerden savunma hizmeti, ülke içinde tüm bireylere fayda sağlayan ortak bir hizmettir. Güvenlik ve savunma kavramları birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlar olup, devletler tarafından sunulmaması halinde bu hizmetlerin maliyetlerine kimin katlanacağı belirsizlik oluşturmaktadır (Olson, 2002, s.14).

Diplomasi ile birlikte yürütülen barış ve güvenlik, toplumların tek başlarına değil, bir veya daha fazla toplumların bir araya gelerek meydana gelebilecek bir saldırıya karşı aralarında bütünlük ve bağımsızlıklarını güvence altına almak adına yapılan anlaşmalar ile sağlanmaktadır. Saldırıların püskürtülmesi ve caydırılmasını sağlayan savunma hizmetinin bölünemez ve dışlanamaz faydası ülke içerisinde ve bölgeler arasında farklılık göstermeyen küresel kamusal bir hizmettir (Bulutoğlu, 2004, s.237). Barış ve güvenlik kavramları gibi savunma harcamaları da küresel kamusal mal olarak değerlendirildiğinde savunma hizmeti olan caydırma hizmeti,

Fayda ve maliyetinin tüm topluma yayıldığı, ilave kullanıcıların olduğunda oluşan faydanın azalmadığı, fayda ve maliyetin oluşturduğu pozitif ve negatif dışsallık alanının dışında tutulamayan bir hizmettir (Sandler ve Couley, 1975, s.334).

Savunma harcamalarının uluslararası ve küresel olarak pozitif ve negatif dışsallıkları bulunur. Savunma harcamalarının en önemli pozitif dışsallığı, barış ve güvenliğin sağlanması aşamasında oluşmaktadır. Negatif dışsallıkları ise, güvensizlik hissi, tehlike, ülke içinde ve yakın bölgelere verdiği zarar, silahlanma ticaretinin oluşturduğu maliyet olarak sayılabilir. Küresel kamusal bir mal olan barış ve güvenlik, ulusal düzeydeki adalet ve asayişini sağlayıp herkesin olumlu bir hayattan faydalanmasını, insanların korkusuz bir şekilde günlük yaşantılarına devam etmesini sağlamaktadır (Mendez, 1999, s.384-389).

1.3. SAVUNMA HARCAMALARI

Bu bölümde savunma harcamalarının tanımı, sınıflandırılması, özellikleri ve ekonomik etkileri açıklanacaktır.

1.3.1. Savunma Harcamalarının Tanımı

Savunma harcamaları, ülkelerin refah düzeylerinden vazgeçerek ulusal gelirlerinden, ülkeye karşı tehditlere yönelik, ulusal ve egemenliklerinin sürdürülebilmeleri gayesiyle yapılan harcamaların bütünüdür (Koban, 1998, s.41). Bir başka ifade ile savunma, devletlerin egemenlik ve ulusal varlığının diğer devletlerin egemenlik ve saldırma politikasına karşı koymasidir. Ülkeler savunma harcamaları için bütçelerinde geniş bir yer ayırmaktadırlar (Bulutoğlu, 1998, s.268).

Savunma harcamaları, bir ülkedeki iç ve dış güvenliği sağlamak için ülkelerin ulusal gelirlerinden ayırdıkları pay olarak tanımlanmaktadır. Savunma harcamaları, savunma hizmeti için ayrılmış sivil ya da personel giderleri, savunmaya yönelik silah vb. araçların tedarikinde, bakım ve onarımında, bina ya da AR-GE giderlerinin tamamını kapsamaktadır (Tüğen, 1989, s.48). Savunma hizmeti geleneksel bir kamusal mal niteliği taşımaktadır. Savunma harcamalarından ülke vatandaşları ayırım gözetmeksizin eşit bir şekilde yararlanmaktadır. Bu malın tüketiminde rekabet yoktur ve faydası bölünemez. Bedel ödenip ödenmediğine bakılmaksızın herkes bu mal ve hizmetlerden yararlanmaktadır (Bulutoğlu, 2003, s.240-241).

Savunma harcamalarının iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birinci özelliği potansiyel saldırı tehdidinin caydırılması, ikinci özelliği ise, saldırı gerçekleştiğinde ülkenin savunulmasıdır. İki duruma karşı da barış ortamında yapılan askeri eğitim, araç, gereç ve teçhizat gibi birtakım harcamalarla doğru orantılıdır. Savaşın başlaması durumunda savaşın türünü, yaygınlığını ve yoğunluğunu diğer farklı faktörlerin yanı sıra barış zamanında harcama boyutunu belirlemektedir (Aslan, 1998, s.249-250).

1.3.2. Savunma Harcamalarının Sınıflandırması

Ülkeler, sosyo-ekonomik yapılarına göre savunma harcamalarının boyutunu bütçelerinde ayırmaktadırlar. Bir ülkenin savunma harcamalarının içinde yer alan bir kalemin, başka bir farklı bir bütçe kaleminde yer alabilmektedir. Dolayısıyla bilimsel açıdan karşılaştırma yapmak zorlaşabilir. Bu sebeple, söz konusu karşılaştırma yapılırken BM, NATO, IMF gibi uluslararası kuruluşların standartları baz alınarak tanım yapılabilir. BM'nin yapmış olduğu tanım, bu üç kuruluş içinde yapılmış en anlaşılır ve detaylı olan tanımdır. NATO'nun tanımına göre, ilk önce organizasyonlar içi hedefe uygun yapılar devamında veri serilerinin temel oluşturması amacıyla SIPRI (Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Entitüsü) gibi devletler arası kuruluşların verileri ile uyumlu olması sağlanmıştır (Brzoska, 1995, s.46).

Brzoska (1995)'ya göre savunma harcamalarının devletler arası standartlardaki kalemleri Tablo 1.6' da gösterilmektedir. Tabloda savunma harcamalarının sınıflandırılması; silahlı kuvvetler için yapılan ödeme, savunma ve stratejik amaçlı diğer harcama, önceki askeri güçler ve faaliyetler için yapılan ödeme, diğer güvenlik kuvvetlerine yapılan ödeme, diğer sorumluluklar, gelirler ve gelecek için zaruri harcama kalemleri oluşturulmuştur.

Tablo 1.7: NATO, IMF ve BM'ye Göre Savunma Harcamasının Sınıflandırılması

MUHEMEL HARCAMA KALEMLERİ	NATO	IMF	BM
SİLAHLI KUVVETLER İÇİN YAPILAN ÖDEME			
Subay ve asker için yapılan ödeme	X	X	X
Silahlı Kuvvetler içinde ya da bağlı çalışan teknisyen, bürokrat vb. için	X	X	X

yapılan ödeme			
Yukarıdaki personel ve aileleri için yapılan sosyal, eğitim vb. için yapılan ödeme ile vergi indirimi	X	X	X
Emekliler için yapılan ödeme	X	-	X
Askeri okul ve hastane için yapılan ödeme	X	X	-
Silah üretimi ve ithali için yapılan ödeme	X	X	-
Altyapı inşaatı, konut vb. için yapılan ödeme	X	X	X
İşletme ve bakım için yapılan ödeme	X	X	X
Diğer tüm alımlar için yapılan ödeme	X	X	X
Askeri araştırma ve geliştirme harcaması için yapılan ödeme	X	X	X
SAVUNMA/STRATEJİK AMAÇLI DİĞER HARCAMA			
Stratejik mal stoklanması için yapılan harcama	X ^a	-	-
Silah, teçhizat vb. depolanması için yapılan harcama	X ^a	X	-
Silah üretimi/dönüşümü sübvansiyonu için yapılan harcama	X	-	-
Diğer ülkeler için askeri yardım	X	X	X
Uluslararası organizasyon için yapılan katkılar	X	X	-
Sivil savunma için yapılan harcama	-	X	X
ÖNCEKİ ASKERİ GÜÇLERE/FAALİYETLERE YAPILAN			
Gazi vb. için yapılan ödeme	-	-	-
Savaş için borçlara yönelik ödeme	-	-	-
DİĞER GÜVENLİK KUVVETLERİNE ÖDEME			
Jandarma için yapılan ödeme	X ^b	X ^b	X ^b
Sınır/sahil koruma için yapılan ödeme	X ^b	X ^b	X ^b
Polis için yapılan ödeme	X ^b	-	-
DİĞER SORUMLULUKLAR			
İnsani/kaza tazminatları	X	-	-
BM Barış Gücü	X	X	-
GELİRLER			
Askeri okul, hastane, şirket gelirleri	Y	Y	Y
Askeri alt yapının sivil kullanımından sağlanan gelir	Y	Y	Y
Önemli kişilerin taşımalarından sağlanan gelir	Y	Y	Y
Teknoloji ve patent satışlarından sağlanan gelir	Y	Y	Y
Üretim sübvansiyonlarının geri ödenmesi	Y	Y	Y
Diğer ülkelere sağlanan askeri yardım	-	-	X ^b
GELECEK İÇİN ZARURİ HARCAMA			
Kredili tedarik	X	X	-
SEMBOLLER			
(X), savunma harcamalarında dahil kalemleri,			

- (-), savunma harcamalarında dahil edilmeyen kalemleri,
 (Y), gelir olarak planlanmış kalemleri,
 (a), işletim ve finansmanı savunma kuruluşlarınca üstlendiği durumlarda,
 (b), askeriyemaiçli eğitimli, donatılıp kullanılmaları durumunda.

Kaynak: Brzoska, "World Military Expenditures", s.48-49.

1.3.3. Savunma Harcamalarının Özellikleri

Savunma harcamaları tam kamusal mallar sınıfında yer almaktadır. Savunma harcamaları da kamusal mal ve hizmetler gibi faydasından kimsenin dışlanamaması ve faydanın bölünememesi özelliklerini taşımaktadır. Savunma harcaması, bir bireye karşı ve bölgenin veya ülkenin bir bölümüne değil ülke sınırları içerisinde tamamına yönelik oluşturulması gereken bir harcamadır. Bu hizmet, toplumun tamamına yönelik olduğundan vatandaşlar arasında birbirlerine karşı rakip olunması söz konusu değildir (Durgun ve Timur, 2017, s.129). Bir başka ifade ile savunma harcamalarının ek bir kişiye sunulmasının marjinal maliyeti sıfırdır (Stiglitz, 1994).

Savunma harcamaları toplumda ekonomik ilişkilerin kurulması ve piyasa ekonomisinin işlemesi için gerekli bir harcama kalemidir (Tüğen, 1989, s.48). Ekonomide bu tür harcama ve hizmet sunumu olmazsa çok az sayıda ekonomik faaliyet gerçekleştirilebilir. Savunma hizmetleri, doğrudan bir nihai tüketici veya üretici hizmeti değildir. Bir başka anlatımla savunma harcamaları, dış saldırılara karşı mal ve hizmetleri muhafaza etmek amacıyla üretilen ve talepleri ekonomik gelişmelerle doğrudan ilişkili şekilde artan, ara mal statüsünde bir harcama türüdür (Giray, 2005). Milli gelir seviyesinde artış azalışlar görülse bile savunma harcamalarının düzeyi genel seyrini korumaktadır (Görkem ve Işık, 2008, s.420). Savunma harcamalarının bir diğer özelliği ise dışsal ekonomiler oluşturmalarıdır. Dışsallık, ekonomik bir faaliyet sonucu üretilen ve tüketilen mal ve hizmetlerin, fayda ve zararlarının; üçüncü kişileri olumlu veya olumsuz bir biçimde etkileyebilmesi olarak tanımlanabilir (Güneş, 2006). Başka bir ifade ile dışsallık, üreticilerin üretim fonksiyonları ile tüketicilerin fayda fonksiyonları arasındaki bağımlılığa denilmektedir (Edizdoğan, 1989, s.25).

Savunma harcamaları hem pozitif hem de negatif dışsallıklar yaratabilirler. Arz yönlü Askeri Keynesyen görüşe göre, savunma harcamalarında kullanılan ileri teknoloji ve modernizasyon diğer sivil amaçlı üretim içinde kullanılan teknoloji

bakımından pozitif dışsallıklara sahip olduğu savunulurken; talep yönlü teorik yaklaşım üzerine kurulan Neo-Klasiklere göre ise savunma harcamalarının alternatif alanlardaki yatırım, ihracat, eğitim ve sağlık üzerinde dışlama etkisi oluşturduğu, bütçe açıkları ve dış borçlanmayı arttırıcı yönde etkileri negatif dışsallıklara neden olduğu savunulmaktadır (Dunne vd., 2001, s.7).

1.3.4. Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri

Savunma harcamalarının ekonomik etkileri olarak; ekonomik büyüme üzerine etkisi, enflasyon üzerine etkisi, istihdam üzerine etkisi, ödemeler dengesi üzerine etkisi ve kaynak dağılımı üzerine etkisi incelenecektir.

1.3.4.1. Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Savunma harcamalarına yönelmiş bir ekonomi kaynakların alternatif kullanım alanlarına yönelmesini engelleyerek, üretken ekonomiler için fırsat maliyeti oluşturur. Bu yüzden ülkeler, var olan sınırlı kaynakların kullanımında savunma harcamaları ile diğer mal ve hizmetlerin sunumunda tercihte bulunmaktadırlar. Bir birim daha fazla savunma harcaması sunumunu toplumlar, diğer mal ve hizmet sunumunu ihmal ederek elde edecektir. Bu yönüyle savunma harcamaları, ülkenin gelişmişlik düzeyini ve ekonomik büyümesini arttıracak faaliyetlerden uzaklaştıran bir hizmettir (Giray, 2005).

Bir diğer açıdan bakıldığında savunma harcamaları, ülkelerin bütünlüğü, güvenliği ve bağımsızlığın korunması bakımından fedakârlık edilmeyecek bir harcama olduğunu Adam Smith'in "Savunma zenginlikten önemlidir" görüşü ile desteklemektedir (Seyidoğlu, 1998, s.327). Savunma harcamaları güvenlik şartıyla ekonomik büyümenin ön koşuludur (Değer ve Sen, 1995, s.285). Savunma harcamalarının hem arz yönlü hem de talep yönlü etkileri dikkate alındığında iktisadi büyümeye pozitif katkı sağlanmaktadır. Arz etkisi yönüyle savunma harcamaları; havayolu, yol, baraj, iletişim ağı ve diğer ulaştırma ağları gibi çeşitli kamu altyapı hizmetleri sağlamak ve böylece beşeri sermayeyi geliştirmektedir. Talep etkisi yönüyle savunma harcamaları işsizliği azaltmak ve toplam talebi arttırmak ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ülkedeki iç ve dış güvenliği sağlamak yatırım ortamını

iyileştirecek ve sermaye akışını hızlandıracaktır. Böylece iktisadi büyüme pozitif katkı sağlayacaktır (Gökhunar, 2004, s.161).

Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini açıklayan iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki Askeri Keynesyen Yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre ülkedeki teknolojinin ilerlemesi, savunma sanayisinin geliştirilmesi için yapılan Ar-Ge çalışmaları, savunma sanayisinde çalışan personel sayısının artması gibi etkileri çarpan etkisi oluşturarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır (Esgin, 2010, s.32-33). Bir diğer yaklaşım ise Neo-Klasik Yaklaşımdır. Neo-Klasik Yaklaşıma göre verimli harcamalarının yerine savunma harcamalarına yönelen ekonomi beşeri ve yatırım sermayesini etkileyerek verimliliği azaltmaktadır. Savunma harcamaların yüksek bir fırsat maliyeti oluşturduğunu düşünen bu yaklaşıma göre savunma harcamaları ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Durgun ve Timur, 2017, s.130-131).

Savunma harcaması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı savunma harcaması ve büyüme arasında ilişkinin olmadığı yönündedir. Bir kısmı ise aralarındaki ilişkinin pozitif ya da negatif olduğu yönündedir. Lebovic ve Ishaq (1987), 1973-1982 döneminde eşanlı denklem modelini kullanarak seçilmiş 20 ülkede savunma harcamalarının ekonomik gelişme üzerine etkileri incelemişlerdir. Çalışma sonucunda aralarındaki ilişkinin negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Dunne ve Vougas'ın (1999), VAR modeli, Granger nedensellik tekniklerini kullanarak Güney Afrika için yaptıkları çalışmada seçilmiş Güney Afrika ülkeleri için savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki nedenselliğini incelemişlerdir. Yaptıkları çalışma sonucunda aralarındaki ilişkinin negatif olduğuna ulaşılmışlardır. Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ile ilgili, Benoit (1978) yaptığı çalışmada 3 aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) çok değişkenli regresyon yöntemi ve korelasyon analizi yaparak gelişmekte olan 44 ülkenin 1950-1965 yılları içerisinde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki nedenselliğini incelemiştir. Çalışma sonucunda yüksek savunma yükü ile hızlı büyüme, düşük savunma yükü ile yavaş büyüme arasındaki ilişkiyi bahsederek savunma harcamalarının büyümeyi pozitif etkilediğini tespit etmiştir. Diğer yandan göreceli olarak az sayıda çalışmanın savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir

etkinin bulunmadığı yönündedir. Bu çalışmalardan olan Kollias (1997), Granger nedensellik yöntemini kullanarak Türkiye'nin 1954-1993 yılları arasında ekonomik büyüme ile savunma harcamalarının GSYH içindeki payı arasında nedensel ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme ile savunma harcamalarının GSYH içindeki payı arasında nedensel bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

1.3.4.2. Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerine Etkisi

Savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemeye önce kısaca enflasyon ve fiyatlar istikrarı kavramlarına yer verilecektir.

Fiyat istikrarı, tüm iktisadi birimlerin faaliyetlerine yön verirken veya geleceğe yönelik karar alınırken fiyat düzeyinin değişimlerden etkilenmediği durumu ifade etmektedir (Orhan, 2007, s.30). Enflasyon ise, fiyatlar genel düzeyinde yaşanan sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır (Ünsal, 2007, s.13). Enflasyonun tanımında dikkat çeken iki temel nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, fiyat artışlarının bir veya birkaç malın fiyatında değil ekonomideki mal ve hizmetlerin çoğunda yaşanan fiyat artışları olmasıdır. İkinci temel nokta ise, fiyatlar düzeyindeki artışların bir kez olması ve kısa dönemde oluşması değil süreklilik arz eden artışlar olmasıdır (Frisch, 1989, s.1). Enflasyonu ele alırken iki farklı neden karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: talep enflasyonu ve maliyet enflasyonudur. *Talep enflasyonu*, ekonomide arzın talebi karşılayamadığı durumdur. En genel anlamda ise toplam talebin toplam arzdan fazla olması sonucunda fiyatların yükselmesidir. *Maliyet enflasyonu* ise, üretimde kullanılan hammadde ve faktörlerin fiyatında yaşanan artış sonucunda oluşan etkiden dolayı fiyatların artışa geçmesidir (Erilli vd., 2010, s.43).

Talebin fazla olması durumunda neden olacağı konusunda literatürde görüş birliği vardır (Edizdoğan, 2007, s.109). Savaş gibi dönemlerde savunma harcamalarında ani bir zıplama ekonomide fazla talebe yol açabilir. Bazı iktisatçılar bu talep artışının, ülkenin mevcut üretim kapasitesinin kullanılmasını teşvik ettiğini belirtmişlerdir. Bu dönemlerde mal ve hizmetler üzerindeki baskından kaynaklanan enflasyonist eğilimler ücret ve fiyatların denetimini azaltabilir (Benoit, 1978, s.278). Savunma harcamalarının enflasyona etkisini inceleyen araştırmaların biri olan Rothschild'in yaptığı çalışmada, savunma harcamalarındaki artışın ihracata yönelik üretimi azaltabilir ve bu harcamaların ülke ekonomisini geliştirecek diğer

harcamalardan fedakârlık edilerek, savunmadaki yükün enflasyonist eğilimlere neden olabileceğidir (Kayım, 2003, s.49).

1.3.4.3. Savunma Harcamalarının İstihdam Üzerine Etkisi

Savunma sektörünün özelliklerinden biri ileri teknoloji kullanması durumudur. Dolayısıyla savunma sanayinde faaliyette bulunan firmalar yoğun sermaye üretimi yapmakta ve savunma sektöründe nitelikli iş gücünü istihdam edilmektedir. Kısmen emek üretimi de yapmaktadır (Şimşek, 1989, s.197-198).

Savunma sanayinde nitelikli istihdam edilen bilim insanları, uzman ve mühendisler gibi ekonominin diğer sektörleri için emek arzının azalmasına neden olacaktır (Değer ve Sen,1995, s.282-297). Savunma sanayinde yüksek nitelikli işgücü talebi, diğer alanlarda sermayenin marjinal hasılasını düşürebilir (Peled, 2001, s.11). Eksik istihdam halinde savunma harcamalarının artırılması, toplam talebi arttırarak, atıl kapasite durumundaki kaynakların kullanılmasına ve ekonomik istikrarın tam istihdama yaklaştırılmasını sağlayıp çarpan etkisiyle işsizlik ve durgunluğun azalmasına sebep olacaktır. Bu durum gelişen ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılık gösterecektir. Gelişen ülkelerin ekonomileri talep yetersizliği ile değil arz yetersizliği ile karşı karşıyadır. Öncelikle ülkede yaşanan eksik istihdamın talep cephesinden mi yoksa arz cephesinden mi kaynaklandığı belirlenmelidir. Eksik istihdam talep cephesinden kaynaklanıyorsa savunma harcamalarının artırılması talep yetersizliğini karşılamada etkili olabilir. Ancak eksik istihdamın nedeni arz yetersizliğinden dolayı ise harcamaların artırılması ekonomiye ek yükler getirebilir (Şimşek, 1993, s.11-13).

Savunma sanayinin yerli kaynaklara dayalı olarak üretilmesi ve geliştirilmesi durumunda istihdama daha fazla katkı sağlaması, üretilen ve geliştirilen ürünlerin ihracatı halinde ise bu katkının daha da artması beklenir. Savunma sanayi ürünlerinin ithalatı ve yabancı uzman kadrolarının kullanılması istihdamı olumsuz etkileyecektir (Dabağır, 2005, s.37).

1.3.4.4. Savunma Harcamalarının Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi

Ödemeler dengesi, bir ülkedeki mal ve hizmet, faktör ve sermaye piyasalarının dış dünya ile ilişkisini gösteren bir tablodur. Genel olarak ödemeler

bilançosu ticaret dengesi, cari işlemler dengesi ve sermaye hareketlerinden oluşmaktadır (Yükseler, 1998, s.1). Ödemeler bilançosu dengesi iki açıdan önem arz etmektedir. Birincisi ödemeler dengesindeki gelişmeler, ekonomide uygulanan mali ve iktisadi politikaların bir göstergesi olduğundan uygulanan politikaların başarılı ya da başarısızlığını yansıtmaktadır. İkincisi ise, ekonomide yaşanan olumlu ya da olumsuz bir hareket, o ülkenin küresel ölçekteki gücünü ortaya koyması ile ilgilidir. Dolayısıyla, bir ülkenin ödemeler dengesi bilançosu o ülkenin uluslararası alanda itibarı ile yakından ilgilidir (Seyidoğlu, 1993, s.135).

Savunma sanayinin ödemeler dengesinde farklı etkilere yol açtığı ifade edilebilir. Kısa dönemde, ileri teknoloji gerektiren sanayi üretiminde, Ar-Ge tesislerinin inşa edilmesi ve verimli bir şekilde işletilebilmesi dövize olan ihtiyacı arttırarak, dış kaynak gereksinimini arttıracaktır (Şimşek, 1989, s.195). Gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının payı harcama bütçesinde ağırlıklı olarak ithalata yöneliktir. Bu nedenle savunma sanayine yapılan harcamaların, ülkelerin kıt olan döviz kaynakları ve dış ödemeler dengesi üzerine etkisi olumsuz yönde olmaktadır (Chan, 1985, s.34). Bu olumsuz etkinin aşılabilmesi ve uzun dönemde ödemeler dengesi üzerine etkinin olumlu yönde olması için, yerli üretimin arttırılması ve ülke genelindeki askeri ve sivil sanayinin bütünleşmesinin sağlanması gerekmektedir (Şimşek, 1989, s.196).

Savunma harcamaları, bir ekonominin dış açığı etkileyerek ödemeler dengesini dolaylı veya dolaysız yollarla etkileyebilir. Bunlardan birincisi, savunma harcamaları bütçe gelirleri üzerine baskıya neden olarak, borçlanma gereksinimini arttırması ve bu ihtiyacın özellikle dış borçlanma dolaylı etkidir. Diğeri ise, savunmaya yönelik silah vb. araçlar tedarikinde ülkelerin silah ithalatçısı olduğu ve bunun için gereken finansmanın borçlanma ile yapılması durumunda ortaya çıkan etki ise doğrudandır (Karagöl, 2005, s.117-118).

2.BÖLÜM

BORÇLANMA ve DIŞ BORÇLANMANIN EKONOMİK ETKİLERİ

Ülkelerin içinde bulunduğu gelişmişlik düzeyleri ve benimsemiş oldukları ekonomik sistem ne olursa olsun borçlanma tüm dünya ülkelerinin başvurduğu ve önem verdiği bir konudur. Borçlanma ülkelerin vergiden sonra başvurduğu en önemli gelir kaynağıdır. Bu bölümde borçlanma kavramı, borçlanma çeşitleri, dış borçlanmanın makroekonomik etkileri ve dış borçlanmayı etkileyen faktörler açıklanacaktır.

2.1. BORÇLANMA KAVRAMI

Borçlanma, önceden belirlenen bir vadede geri ödenmek amacıyla alınan para vb. kıymetli değerlerin ödünçüdür (Erdem, 2012, s.7). Kamu borçlanması kavramı ise, borç verenler tarafından fonların devlete transfer edilmesi ve devletin borçlanma sonrasındaki dönemlerde kamu geliri üzerinde hakları temsil eden payları borç verenlere transfer ettiği karşılıklı bir değişim süreci olarak tanımlanmaktadır (Buchanan, 1987, s.1044). Diğer bir tanıma göre devlet borçlanması kavramı, devletin önceden belirlenen bir vadede sağlanan hakların sahiplerine anapara ve faizi ile birlikte geri ödeme yapmasına ilişkin yasal yükümlülükler olarak tanımlanır. Devlet borçlanması kavramı 1710'da ilk defa bilimsel olarak Charles Davenamnt tarafından ifade edilmiştir. Davenamnt'e göre borçlanma, kısa dönem için kullanılan bir finansman türü olup sık sık borçlanmaya başvurulmasının ticari hayatı bozacağını ifade etmiştir. 1752'de David Hume borçlanma konusunda çalışmıştır. David Hume ise borçlanmaya devletin işleyişinde sıkıntılar olacağını ifade ederek sıcak bakmamıştır. Montesquieu, Adam Smith, Ricardo, J.B,ve Say borçlanmaya olumlu bakmayan toplum için yük olacağını ifade eden iktisatçılardandır. 1929 Büyük Buhran ve Keynes sonrası bütçe açığı harcama politikası çerçevesinde devlet borçları maliye politikası aracı olmuştur. Borçlanmaya bakış değişmiştir (Akdoğan, 2003, s.455-456). Devlet borçlanması, hükümet tarafından bütçe açığını finanse etmek gibi fiskal amaçlarla yapılabileceği gibi iktisadi büyüme, ekonomik istikrar gibi extrafiskal amaçlı da yapılabilmektedir (Ulusoy ve Erdem, 2014, s. 123). Extrafiskal amaçlı borçlanma, yalnızca olağanüstü koşullarda sağlanan bir kaynak olmaktan çıkıp olağan dönemlerde de başvuru bir kaynak haline dönüşmüştür. Devlet

borçlanma ile hem gelir elde etmeyi amaçlar hem de iktisadi büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımı gibi makro extrafiscal amaçlarla başvurabilmektedir (Ulusoy, 2006, s.20-21).

2.2. BORÇLANMA ÇEŞİTLERİ

Borçlanma çeşitleri; vadelerine göre borçlanma, kaynaklarına göre borçlanma, para cinsine göre borçlanma, hukuki statüsüne göre borçlanma ve amaçlarına göre borçlanma olarak aşağıda yer almaktadır.

2.2.1. Vadelerine Göre Borçlanma

Vadelerine göre borçlanma; kısa, orta ve uzun vadeli borçlanma olarak sınıflandırılmaktadır.

Kısa Vadeli Borçlanma; vadesi bir yılla sınırlı olan borçlanma türüdür. Kısa vadeli borçlanmada yaşanan azalış ve artışlar bir yıl içerisinde değişiklik göstermektedir. Yaşanılan değişiklikten dolayı kısa vadeli borçlanmaya dalgalı borçlanma da denir. Bütçede denklik ilkesi geçerlidir ancak, yaşanan gelir gider eşitsizlikleri, vergilerin tahsilatında yaşanan gecikme nedeniyle gerekli olan finansmana kısa vadeli borçlanma yoluyla gidilebilmektedir. Ekonomik dengenin ve istikrarın sağlanması için tercih edilmektedir. Merkez Bankası'nın imkânları, sosyal güvenlik kurumları ve özel sigorta firmaları gibi para piyasaları, kısa vadeli borçlanma yöntemi için kullanılabilir (Gürler, 1998, s.35-36).

Orta Vadeli Borçlanma; vadesi bir yıldan uzun ve beş yıldan kısa olan borçlanma türüdür. Ancak maliye literatüründe vadesi bir yıldan kısa olan borçlara kısa vadeli borçlanma, vadesi bir yıldan fazla olan borçlara uzun vadeli borçlanma da denilmektedir (Tülümce ve Yavuz, 2017, s.1035).

Uzun Vadeli Borçlanma; vadesi beş yıldan uzun olan borçlanma türüdür. Ödemeleri devlet tarafından planlanan, devletin yatırım harcamalarının finansmanı için kullandıkları, faiz oranları yüksek olan ve sermaye piyasalarından sağlanan borçlar uzun vadeli borçlardır. Büyük ölçekli sanayi tesisleri gibi yüksek finansman gerektiren harcamalarda, yaşanan felaket ve savaşların finansmanı ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları için kullanılan borçlardır (Karakoç, 2003, s.61-62).

2.2.2. Kaynaklarına Göre Borçlanma

Kaynaklarına göre borçlanma iç ve dış borçlanma olarak sınıflandırılmaktadır.

İç Borçlanma; İç piyasadan sağlanan ve ülke vatandaşlarından alınan borçlanma türüdür. İç borçlanmanın kaynakları, kurumların ve bireylerin tasarruflarından oluşmaktadır. Bireylerin tasarrufları, servet ve üretim faktörlerinden kazanılan gelirin tüketilmeyen kısmından oluşmaktadır. Kurumların tasarrufları ise, çeşitli nedenler ile sağlanan gelirler ve elde tutulan kaynak stoklarından meydana gelmektedir (Ünsal, 2003, s.192). İç borçlanma ulusal ekonomi içinde el değiştirmektedir. İç borçlanma, özellikle atıl durumdaki fonların üretime kazandırılarak kalkınmayı hızlandırıcı ve ekonomik denge sağlayıcı işlemlere sahiptir. Hükümet milli piyasalardan borç aldığı devlet iç borçlanma senetlerini tahsil edip kamu harcamalarını finanse edebilir (İnce, 2001, s.72-73). İç borçlanma, ulusal piyasalardan sağlandığından ödeme koşulları ve borç yönetimi daha rahat belirlenir. Bu nedenle hükümetler genelde iç borçlanmayı tercih etmektedirler. İç borçlanmanın kaynakları olarak; Merkez Bankası, özel kişi ve kurumlar, ticari bankalar gösterilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde tasarruf düzeyi düşük olduğundan ticari bankalar en önemli iç borçlanma kaynağıdır (Demir ve Sever, 2008, s.173). İç borçlar sağlandığı kaynağa, vade yapısı ve kullanım alanlarına göre farklı etkilere yol açmaktadır. Sağlanan fonların yatırımlara kanaliz edilmesi durumunda ulusal ekonomide herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır. Bu anlamda yatırımlar sadece özel sektör ve hükümet arasında el değişikliği yaşamaktadır. Sağlanan fonların elde tutulmaları halinde emisyon hacmi azalmakta ve ekonomik daralma yaşanmaktadır. Kamu yatırımların verimli alanlara transfer edilmemesi durumunda üretim hacmi artmamakta ve popülist eğilimlere yol açmaktadır (Çoban, vd., 2008, s.249).

Kamu borçlanma gereksiniminin yüksek olduğu dönemlerde, hükümet piyasalardan yüksek faiz ile para toplamaktadır. Özel kesim tasarruf sahipleri ticari bankalar yerine hazine bonosu, tahvil gibi devlete ait kıymetli kâğıtları almaktadır. Dolayısıyla özel kesim fonları kamuya transfer edilmektedir. Bu koşullarda ülkedeki faizler yükselmekte, bankaların kredi maliyetleri artmaktadır. Özel kesimin kredi alıp yatırıma yönelmeleri azalmaktadır. Sonuç olarak yüksek faizler ekonomide “dışlama

etkisi” (Crowding-Out) yaratmaktadır (Çepni, 2015, s.118). İç borçlanma ulusal ekonomide dışlama etkisi yarattığından sıcak bakılmamaktadır.

Dış Borçlanma; bir ülkenin önceden belirlenen vade, anapara ve faizi ile birlikte ödenmek koşuluyla diğer ülkelerden tedarik ettikleri kaynaklardır. Dış borçlanmanın sınıflandırılması üç şekilde yapılmaktadır. Bunlar vadelerine göre; kısa, orta ve uzun vadeli borçlanma, borçluya göre; kamu veya özel kesimden borçlanma, alacaklılarına göre borçlanma; devletten devlete tedarik edilen yardımlar, serbest-bağlı krediler, program ve proje kredileri, borç erteleme ve satıcı kredileri olarak sınıflandırılmaktadır (Ulusoy, 2006, s.50-52).

Dış borçlar, devletin ülke içindeki tasarrufların yeterli olmadığı durumlarda sermaye tedarik etmek için başvurduğu önemli bir kaynaktır. Bu anlamda dış borçları iç borçlardan ayıran özellik, dış borçlanmaya gidildiğinde ülkeye önemli bir kaynak sağlamak ve ulusal geliri artırmaktadır. Dış borçlanma ödendiği zaman ise ülkeden önemli bir kaynak transferi çıkışı yaşanmakta ve ülkenin ulusal geliri azalmaktadır (Çöğürçü ve Çoban, 2011, s.133). Dış borçlanmaya gidildiğinde ekonomideki mevcut kaynaklara ilave kaynaklar eklendiği için döviz cinsinden yeni ödeme imkanları yaratılmaktadır. Dış borçlanma yapıldığında ulusal ekonomideki toplam harcamalar ve yatırımlar artmaktadır. Dış borcun itfası durumunda ulusal ekonomiden kaynak çıkışı olacağından ekonomi daralacaktır (Karluk, 2007, s.157). Dış borçlanmaya, cari ve bütçe açıklarının kapatılması, savunma harcamaları, borçların refinansmanı ve diğer harcamalar için başvurulabilir. Dış borçlanma ile sadece fonların transferinde değil aynı zamanda ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tercih etmektedir. Dış borçlanma ile sağlanan fonların verimli yatırımlara kanalize edildiğinde ulusal çıktı düzeyi olumlu etki etmektedir. Dış borçların ödenmesinde tersi durum söz konusudur. Dış borçlar zamanında ödenmezse ekonomiye mali bir yük getirerek finansal krize neden olabilir (Uysal vd., 2009, s.161-162). Devleti dış borçlara yönelten çeşitli sebepler vardır. Bunların başında iç tasarrufların kıt olması ve döviz kaynağının yetersiz olmasıdır. Tasarrufların yetersiz olması azgelişmiş ülkelerde kişi başına düşen sermayeyi azaltmakta ve sermaye artış hızı yavaş olmaktadır. Bu nedenle sermaye birikimi ekonomik kalkınmada önem arz etmektedir. Dış borçlanma yatırımlara yöneldiğinde

sermaye artmakta ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır (Nadaroğlu, 1996, s.137).

2.2.3. Para Cinsine Göre Borçlanma

Para cinsine göre borçlanma, ulusal para cinsi ya da döviz üzerinden yapılan borçlanma türüdür. Genellikle iç piyasadan yapılan borçlanma ulusal para birimi ile yapılır. Dış piyasadan yapılan borçlanma ise döviz cinsi üzerinden yapılmaktadır. Birçok ülke, farklı nedenlerden dolayı yabancı para birimi üzerinden borçlanmaya gidebilir. Ulusal para birimi üzerinden borçlanma ülkedeki fonların dağılımını değiştirirken, yabancı para birimi üzerinden borçlanma ülkedeki fon kaynaklarına ilave kaynak sağlamaktadır. Bu nedenle yabancı para birimi üzerinden borçlanma yapılması, borcun itfasında emisyon yöntemine gidilemeyeceğinden tekrar dış piyasalardan borçlanma yoluna gidilmeyi gerektirir. Dolayısıyla net döviz fazlasına sahip olmayan ülkeler yabancı para birimi üzerinden borçlanarak varlığını sürdürür (Margolin, 2007, s.30-36).

2.2.4. Amaçlarına Göre Borçlanma

Amaçlarına göre borçlanma; ekonomik ve mali, siyasi ve askeri amaçlı borçlanma olarak sınıflandırmak mümkündür.

Ekonomik ve mali amaçlı borçlanma; genelde refinansman amaçlı, likidite amaçlı ve kalkınma amaçlı borçlanma şeklinde sınıflandırılabilir. Genelde bu borçlanma dış piyasalardan sağlanmaktadır. Likidite amaçlı borçlanma, ülkedeki ödemeler dengesinin cari yılı içinde gelir-gider dengesizliklerinin finansmanında kısa vadeli olarak kullanılmaktadır. Refinansman amaçlı borçlanma, dış borç finansmanının zor şartlar taşıması, ülkenin döviz rezervlerinin azaldığı koşullarda, vadesi gelen borçların ödenmesi için yeniden borçlanılmasıdır. Bu anlamda borcun borçla kapatılması durumudur. Kalkınma amaçlı borçlanma ise dış piyasalardan sağlanan program, proje ve teknik amaçlı borçlanmadır. Program kredisi, kalkınma amaçlı hedefleri gerçekleştirmek amacıyla hammadde, yarı mamul ve yedek parça malların ithalatını finanse etmek için kullanılan kredidir. Kullanılan kredi proje amaçlı kullanıyorsa bu kredilere proje kredisi denir (Berber, 2015, s.352-353).

Siyasi ve askeri amaçlı borçlanma; dış piyasalardan sağlanan bir borçlanma türüdür. Bu borçlanma türü yaygın olarak kullanılan bir siyasi politika aracıdır. Siyasi nedenler borcu veren devletler için önem arz etmektedir (Işık, vd., 2005, s.4). Siyasi ve askeri amaçlı borçlanma Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında soğuk savaşlar yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkeler siyasi gayeleri doğrultusunda gelişme süreci yaşayan ülkelere yardım etmektedirler. Gelişmiş ülkelerin borç verme nedeni geliştirmekte olan ülkelere çeşitli yardım yaparak bu ülkeleri kendi ittifaklarına çekmeye çalışmalarıdır. Bu anlamda gelişmiş ülkeler askeri yardım yaparak siyasi amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Bu borçlanma türüne politik borçlanma da denir (Erdem, 1996, s.51). İkinci Dünya Savaşı sonunda Truman Doktrini ve Marshall planı askeri ve siyasi amaçlı bir borçlanmadır.

2.3. DIŞ BORÇLANMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bu bölümde dış borçlanmayı etkileyen faktörlerden ödemeler dengesi, kamu harcaması, iç borçlanma, cari işlem açığı, yurtiçi tasarruflar, barış ve güvenlik ile savunma harcamaları açıklanacaktır.

2.3.1. Ödemeler Dengesi

Ülkelerin dış finansmana ve dış borçlanmaya başvurmalarının nedenleri arasında, ülke içerisindeki iç tasarrufların yetersiz olması, milli geliri artırma isteği, sanayi üretiminde kullanılan ara malın ithalata dayalı olması sebebiyle dışa bağımlılık, istihdamı genişletme arzusu, kamu gelirlerinin giderleri karşılayamaması, gelir dağılımını düzenlemek, dış ticaret açıkları ve ödemeler dengesinde yaşanan sorunlar gibi birçok ihtiyaç sayılabilmektedir (Lessard, 1986, s.3, Opuş, 2002, s.185).

Bir ülke ekonomisinin dış ticari ilişkileri ödemeler dengesi bilançosunda gösterilmektedir. Bu bilançoda, ülkelerin mal, hizmet ve sermaye piyasalarındaki akımlar vb. işlemler aracılığı ile sağlanan gelirlerin, yapılacak olan ödemelerin ne kadarını karşıladığını göstermekle birlikte o ülkenin uluslararası alanda mali ve ekonomik vizyonunu ortaya koymaktadır (Şahin, 2011, s.48). Her ülkenin ödemeler bilançosu dört ana hesap kaleminden oluşmaktadır. Bunlar; cari işlemler, sermaye, net hata noksan ve resmi rezerv hesaplarından oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2009, s.317).

Cari işlemler hesabı; mal ve hizmet ticareti, yatırım gelir ve giderleri ile tek yanlı (cari) transferler hesaplarından oluşmaktadır. Ödemler dengesi bilançosunda en önemli kalemi cari işlemler hesabı oluşturmaktadır. Cari işlemler hesabında yapılan giderlerin elde edilen gelirlerden büyük olması durumunda, bir başka ifade ile yurt dışından gelen döviz kazancından daha fazlasını yurt dışına ödenmesi durumunu cari işlem açığı olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda oluşacak cari açık, yurt içi varlıklarının satılması veya dışarıdan borçlanılarak kapatılır (Obstfeld ve Rogoff, 1996, s.5). *Sermaye kalemi*, ülkelerin diğer ülkeler ile ekonomik ve dolaysız sermaye yatırımlarını, bir başka açıdan ise ülkeye yatırım amacıyla giren çıkan döviz akımını gösteren hesaptır. Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, uzun ve kısa vadeli gelir gider kalemlerinden oluşmaktadır (Parasız, 1998, s.467). *Net hatalar ve noksanlar hesabı*, istatistiki farklar da denilen bu hesap tek bir kalemden oluşarak ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri denkleştirici nitelikteki rezerv hesapları ile aralarında yön olarak ters, miktar olarak eşit dengenin oluşmasını sağlayan hesap kalemidir (Doğukanlı, 2012, s.13). *Resmi rezerv hesabı*, ekonomide cari ve sermaye işlemleri sonucunda oluşan dengesizliklerin giderilmesi için merkez bankasının döviz piyasalarına yaptığı müdahaleler sonucunda bankaların uluslararası rezervlerini gösteren kalemdir (Dinler, 2003, s.518).

Ödemeler bilançosunda ortaya çıkan dengesizliklerin giderilmesi üzerinde önemle durulması ve çözüme ulaştırılması gereken bir husus olduğundan, finansmanında uluslararası rezervlerin kullanılması veya dış borçlanmaya gidilmesi mümkündür. Dış borç stokunda oluşan artış ve azalış ile cari işlem dengesi arasında direkt bir ilişki mevcuttur. Cari işlemler dengesinde yaşanan açığın giderilebilmesi için, uluslararası rezervlerin sabit kaldığı hipotezi altında, dış borçlanmanın arttırılması gerekir. Dış borç stokundaki dalgalanma ödemeler dengesindeki sermaye hareketlerini etkilediği görülmektedir (Ülgen, 2005, s.22).

Ülkelerin aldığı dış borçlar, dış ticaret açığının kapatılmasına yardımcı olup ödemeler dengesini olumlu etkileyerek yatırım projelerinin ihtiyacı olan finansman kaynağının bulunmasına ve istihdamın arttırılmasına katkı sağlamaktadır. Bu olumlu etkilerinin yanında; dış borçlanmaya ülke birikimlerinin bugünden harcanması olarak bakıldığında gelecekteki kuşakların maruz kalacağı yükü arttırmaktadır. Ayrıca dış borçlar, dışa bağımlılığı artırarak dış borcun ödenmesi halinde ödemeler dengesinde

olumsuz etkilerin ortaya çıkabileceği bilinmektedir (Çiçek, 2005, s.27-28, Orhaner, 2000, s.229-275).

2.3.2. Kamu Harcamaları

Ülkeler ortak ihtiyaçlara yönelik mal ve hizmet satın alarak karşılığında harcama yapmaktadırlar. Kamu harcamaları, kamusal mal ve hizmetin üretim ve sunumunda yapılan harcamaların tamamını ifade etmektedir (Susam, 2015, s.167). Devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için yaptıkları tüm harcamaların maliyetini oluşturan unsurların toplamı da kamu harcamalarının bir başka ifade edilme şeklidir (Aksoy, 1994, s.103).

Sanayileşmeyle birlikte gerçekleştirilen teknolojik gelişmeler, altyapı yatırımları, haberleşme gibi önemli harcama gerektiren yatırımlar devletçe yapılması gerektiğinden kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır (Ulusoy ve Sezgin, 1998). Devletler artan kamu harcamalarının finanse edecek gelir kaynağı bulmak zorundadırlar. Devlet harcamaları devlet gelirleri ile finanse edilir. Devlet gelirlerinden olan vergilerin yetersizliği sonucunda devletler dış borçlanmaya başvurarak ortaya çıkan açığı kapatmaya çalışırlar (Bölükbaş, 2017, s.32).

Dış borçlanma, önemli gelir kaynaklarından biri olan vergilerin yetersiz olduğu, gelişmekte olan ülkelerin kamu harcamalarının finansmanı ve kamu kesimini açıklarının kapatılmasında kullanılmaktadır (Demir ve Sever, 2009, s.69). Uzun dönemde sağlanan dış borçlar ekonomileri bir dönem rahatlatmakla birlikte ileride yeniden bozulan bir ekonomiye dönüştürecektir (Şeker, 2006, s.80).

Kamu harcamalarının borçlanma ile finansmanı ekonomide dışlama etkisini oluşturmaktadır (Akdemir ve İlgin, 2011, s.197, Önder, Kirmanoğlu ve Kartallı, 1993, s. 41). Borçlanma, piyasada ödünç verilebilir kaynaklara olan talebi arttırarak faiz oranlarında bir artışa neden olmaktadır. Faizlerdeki artışlar özel kesimin yatırımlarında azalmaya yol açması ekonomide dışlama etkisini oluşturmaktadır. Bu durum kamu harcamalarının artmasını sağlamaktadır. Dışlama etkisinin bir sonucu olan artan kamu harcamaları, milli gelir düzeyindeki artışı büyük ölçüde azaltır (Ataç, 2002, s.15-16).

2.3.3. İç Borçlar

İç borçlanma, devletin para ve sermaye piyasalarından ülke içindeki rezervlerini kullanarak kamu harcamalarını karşılamak amacıyla temin ettiği borçlardır. İç borçlanma, devletlerin milli gelirin bir kısmını bireylerden, kamu veya özel kuruluşlardan alarak kendi denetimindeki kuruluşlara finansmanını sağlayan, bir başka ifade ile ülke içinde aktarılan bir borçlanma türüdür (Erol, 1992, s.50). Kamu borç stokunda öneme sahip olan iç borçlar, dış borçlara kıyasla basit ulaşılabilen bir finansman kaynağıdır (Yılmaz ve Cural, 2012, s.4).

İç borçlanmanın iç kaynaklardan temin edilmesinden dolayı milli gelir üzerinde bir etkisinin olmadığı varsayılarak satın alma gücünün ülke içindeki değişimi olarak nitelendirilebilir (Uluatam, 1981). Gelişmekte olan ülkeler küresel ekonomik kriz riskinden dolayı iç borçlanmayı tercih etmektedirler. Ancak iç borçlanma, piyasadaki tasarruf ve yatırımların azalmasına yol açarak özel sektörün ihtiyaç duyduğu kredi maliyetlerinin yükselmesine sebep olmaktadır. Bunun sonucu olarak birçok gelişmekte olan ülkelerdeki, özel sektörün dış borçlanma payı artarak, döviz kuru riski özel sektöre kaymaktadır (Eser ve Birinci, 2014, s.49). İç borçlanma, satın alma gücünü etkileyerek özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarında azalma oluşturmaktadır (Öztürk, 2015, s.157). Azalan özel kesim yatırımları ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. İç borçlanmada yaşanan artış nedeniyle ülke gelirlerinin büyük bir kısmının borç servis ödemelerinde kullanılıyor olması devletlerin sağlık, eğitim, ulaşım ve altyapı hizmetleri gibi temel görevlerini yapamaz hale getirmektedir (Kihangire, 2010, s.4, Günlük Şenesen, 2002, s.28).

İç borçlanma, sermaye piyasalarının yapısını bozarak bütçe açığının ve faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır. Artan iç borçlanma özel kesim yatırımların azalmasına yol açmaktadır. Ülke içinde yatırımların azalması ise üretimin azalması sonucunu ortaya çıkabileceği gibi ekonomiyi enflasyona sürüklemektedir (Bayraktar, 2010, s.287). Açıkların süreklilik kazandığı bir ekonomide enflasyonu engellemek için iç borçlanmaya gidilmesi faiz oranlarını bir kez daha yükseltir. Ülkeler iç borçlanma karşılığında aldıkları faiz ödemeleri için borçlanmak istediklerinde borç bulmak daha zorlaşacak ve ülkeler başlangıçtaki enflasyondan oldukça yükselmiş olan enflasyon ile karşılaşacaklardır (Sargent ve Wallace, 1981, s.3).

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyümeyi arttırabilmek için kamu harcamalarının finansmanında kullanılacak yeterli kamu gelirlerine, yatırımların sağlanmasında yeterli tasarrufa ihtiyaç duyarlar. Ancak devletler ihtiyaç duyduğu gelir ve tasarrufların iç kaynaklarda yetersiz kalması durumunda dış borçlanma yolunu tercih etmektedirler (Adıyaman, 2006, s.2).

2.3.4. Yurtiçi Tasarruflar

Tasarruf, ülke gelirlerinin harcanmayan kısmını oluşturmaktadır (Üstünel, 1997, s.42). Bir ekonomide, gelirlerin tüketilmeyen kısmı tasarruf edilmekte ve yatırımların yapılmasında kullanılmaktadır. Dışa kapalı bir ülkede, kamu ve özel kesimin toplam tasarrufları yurtiçi tasarrufları oluşturmakta ve bu tasarruflar kamu ve özel kesim yatırımlarının toplamına eşit olmalıdır. Dışa açık ülkelerde ise yurtiçi tasarruf ve yatırımlar arasındaki bağlar dış ilişkiler nedeniyle birbirine eşit olmamaktadır (Sezer, 2007, s.61). Ülkelerin sağlıklı bir büyüme, sürdürülebilir ve istikrarlı bir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir yer tutan yatırımların gelişimi, yurtiçi tasarruflara bağlıdır. Hedeflenen büyüme trendinin gerçekleştirilmesinde faktör verimliliklerinin yükseltilmeye çalışılmasının yanında üretime yönelmiş sermaye birikiminin arttırılması gerekli olup bu yatırımların finansmanını açısından önemli olan yurtiçi tasarruflar, ülkelerin refah dönemlerinde yapılacak olan birikimlerin kullanılmasıyla gerçekleşir (Karagöl ve Özcan, 2014, s.9).

Chenety ve Strout (1966), ülkelerin ihtiyaç duyulan yatırımlarının ve ekonomik büyümenin sağlanmasında sadece yurtiçi tasarrufların artırılması yeterli olmadığından, ülkelerin dışa bağımlılığının arttığına dikkat çekmektedir (Kaya ve Han, 2008, s.164). Tasarruflar açısından yurtdışına olan bağımlılık, gelişmekte olan ülkelerin cari açığının artmasına neden olarak ülkelerin karşı karşıya kaldığı finansal krizi tetiklemektedir (Kaygısız, GözeKaya ve Kösekahyaoğlu, 2016, s.278). Ülkelerin yaşanan krizlerin telafi edilmesi ve istenilen kalkınma oranının oluşturulması için yurtiçi faiz oranlarını arttırarak yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ya da dışarıdan borçlanılması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelere yaşanan ekonomik belirsizlik ortamı, yabancı sermaye girişimi için risk oluşturmakta ve yabancı sermayeyi kaçırmaktadır. Yabancı sermaye girişinin yeterli düzeyde olmayan ülkeler için dış borçlanma kaçınılmazdır (Selvi, 2014, s.55, Şahin, 1997, s.218).

İç tasarruf ile iç yatırım arasındaki fark ülkede yaşanan yurtiçi tasarruf yetersizliği, ithalat ile ihracat arasındaki fark ise dış ticaret açığını göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerde, tasarruf açığı ve dış ticaret açıkları ekonomik büyümede karşılaşılan sorunlardandır (Adıyaman, 2006, s.25-26). Bu ülkelerde yurtiçi tasarruf yetersizliği ve kamu harcamalarının giderek artması nedeniyle dış finansman temin etmek zorunda kalabilirler (Şeker, 2006, s.53). Gelişmekte olan ülkelerde yetersiz iç tasarruf ve sermaye açığının finansmanında dış borçlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Ülgen, 2005, s.21).

Yetersiz iç tasarruf ve döviz açığının finansmanında kullanılan dış borçlanmanın ülke ekonomisine olumlu ve olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Dış borçların ekonomik etkileri, yabancı tasarrufların hangi alanlarda kullanıldığı ile ilgilidir (Bayata, 2008, s.26). Borçlanılarak elde edilen sermaye verimli yatırım olan üretim sahalarına, verimliliği ve kapasite artırıcı alanlara aktarılmalıdır. Getirilen sermayenin ülkeye reel kazanç sağlaması istenilen bir hedeftir (Babaoğlu, 2005, s.46). Ekonomik büyümenin olumlu yönde gerçekleşmenin getirisi olarak milli gelir seviyesinde artış sağlanmaktadır. Artan milli gelir sonucunda kişisel gelirden pozitif bir değişim olup kişisel tasarrufların olumlu yönde etkilemesini sağlamaktadır. Bu durum ülke içindeki yurtiçi tasarruflara katkı sağlamaktadır (Işık, Karayılmazlar, Organ ve Işık, 2005, s.123). Dış borç ile finans olan yatırımların getirisi borçlanmanın maliyetini karşılamaması durumunda ülke ekonomisinde olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu olumsuzluk karşısındaki ülkeler borçları yeniden borçlanma ile karşılayacak ve bu sürdürülemezliğin devam etmesi durumunda ülke daha büyük krize sürüklenecektir (Zengin, 2000, s.40).

2.3.5. Barış ve Güvenlik

Barış ve güvenlik, ülkelerin ortak işbirliği içerisinde yürütecekleri küresel kamusal bir maldır. Hiçbir ülke tek başına savaşı durduramaz ve saldırıyı önleyecek gerekli personel, ekipmana, teçhizat ve kaynağa sahip değildir (Sagasti ve Bezanson, 2001, s.113). Küresel barış ve güvenliği sağlanmasında katkıda bulunan çeşitli uluslar ve ya milletler arası kuruluş söz konusudur. Bunlardan birisi olan, Birleşmiş Milletler Cemiyeti ve Nato'nun kuruluş amaçlarına bakıldığında barış ve güvenlik kavramlarına önem verdiği anlaşılabilmektedir.

BM Antlaşması'nın 1. ve 2. Maddelerinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın gaye ve ilkeleri yer almaktadır. Antlaşmanın 1. Maddesinde amaçlar şöyle sıralanmaktadır (T.C. Resmi Gazete, 1945, sayı:6092):

- ✓ Devletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu gaye ile barışı tehdit edecek riskleri önlemek ve uzaklaştırmak. Barış ve güvenliğe saldırı veya bozulması halinde devletlerarası hukuk prensiplerine uygun çözüm yolları bulmak,
- ✓ Uluslararası milletlerin hak eşitliğini gözeterek ve kendi geleceklerini kendilerinin belirleyecekleri ilkelere saygılı, dostane barışın sağlanması için gerekli tüm tedbirlerin alınması,
- ✓ Uluslararası davaların çözümde ırk, din, dil veya cins farkı gözetmeden insan haklarına ve hürriyetine saygılı çözüm yolları bulunarak tek paydada birleşmenin sağlanması,
- ✓ Milletlerin tüm bu gayelerin gerçekleştirildiği bir merkez olmak.

Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO)'nın ilk dört maddesini sıraladığımızda ise (NATO, 1949) :

- Tarafların, BM Yurasında ortaya koyduğu gibi yaşanan herhangi bir uluslararası anlaşmazlığı küresel barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye atmadan dostane yollarla çözmek ve devletlerarası ilişkilerinde güç kullanımı ve tehditten sakınacağını,
- Özgür kurumlarının ilkelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, güçlenmesi için desteklenip barışçıl ve dostça uluslararası ilişkilerin geliştirilmesini sağlamak ve uluslararası ekonomik politikalarda çatışmanın önlenerek ekonomik iş birliğini teşvik etmek,
- Bu antlaşmaya uygun bir şekilde taraflar, tek tek veya ortaklaşa yardımlarla silahlı bir saldırıya karşı direnme kapasitesini arttıracaklar,
- Taraflardan herhangi birinin toprak bütünlüğü, güvenliği veya siyasi bağımsızlığı tehdit edildiğinde tüm taraflar birlikte hareket edecektir.

Bu iki önemli kuruluşun amaçlarından da anlaşılacağı üzere küresel barış ve güvenlik tüm ülkelerin üzerinde hassasiyetle durması gereken konular arasındadır. Barış ve güvenliğin sağlanmasında ülkelerin savunma harcamalarına ayırdıkları pay önem kazanmaktadır. Barış ve güvenlik savunma harcamalarını doğrudan etkilemektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamalarının arttırılmasında finansman güçlüğü yaşadığı bilinmektedir. Bu ülkeler savunma harcamalarının finansmanı için dış borçlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Böylece ülkelerin barış ve güvenliği sağlamalarında dış borçlanmayı dolaylı yoldan etkilediği düşünülmektedir.

2.3.6. Savunma Harcamaları

Savunma, ülkelerin egemenliğinin sürdürülebilmesi için diğer ülkelerden gelen her türlü müdahale ve saldırılara karşı koymak amacıyla, klasik devlet anlayışının temel unsurudur. Savunma harcamaları, ülkelerin gelecekteki refahı pahasına, başka ülkelerden gelecek tehdit ve saldırıları caydırabilmek için milli gelirlerinden ayırdıkları paydır (Güneş, 2011,s.147). Savunma harcamaları, kamu harcamalarının en önemli ve gerçekte artışını sağlayan kalemlerdendir. Stratejik açıdan riskli bir sınırdan yer alan ülkelerin savunma harcamaları için ayırdıkları miktarlar ülkelerin milli gelirlerinde önemli yere sahiptir (Mutluer, Kesik ve Öner, 2010, s.132). Savunma harcamalarına ihtiyaç duyulması ve artan kamu harcamalarının finansmanında dış borçlanmaya gidilmesi ülke politikaları için kaçınılmaz olacaktır (Akdoğan, 2003, s.406).

Savunma harcamaları bir ülkenin dış açığını doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkileyebilir. Ülkenin silah ithalatına yönelmesi ve bu ödemelerin finansmanı için dış kaynak kullanımına ihtiyaç duyulması halinde dış açığın artması doğrudan etkiyi oluştururken, milli gelir içinde önemli bir yer tutan savunma harcamaları ülke ekonomisine baskıya neden olarak kamu harcamalarının savunma harcamalarına kayması ve diğer verimli alanlar için ülkenin bir dış finans kaynağına ihtiyaç duyması da dolaylı etkiyi ortaya çıkarmaktadır (Türk, 2007, s.42).

Savunma harcamalarının maliyetleri oldukça yüksektir. Bu harcamalar beklenmedik bir zaman diliminde ortaya çıktıklarında ve ülkelerin bu harcamalar için bir ödenek ayırmamış olması nedeniyle savunma harcamalarının finansmanında dış

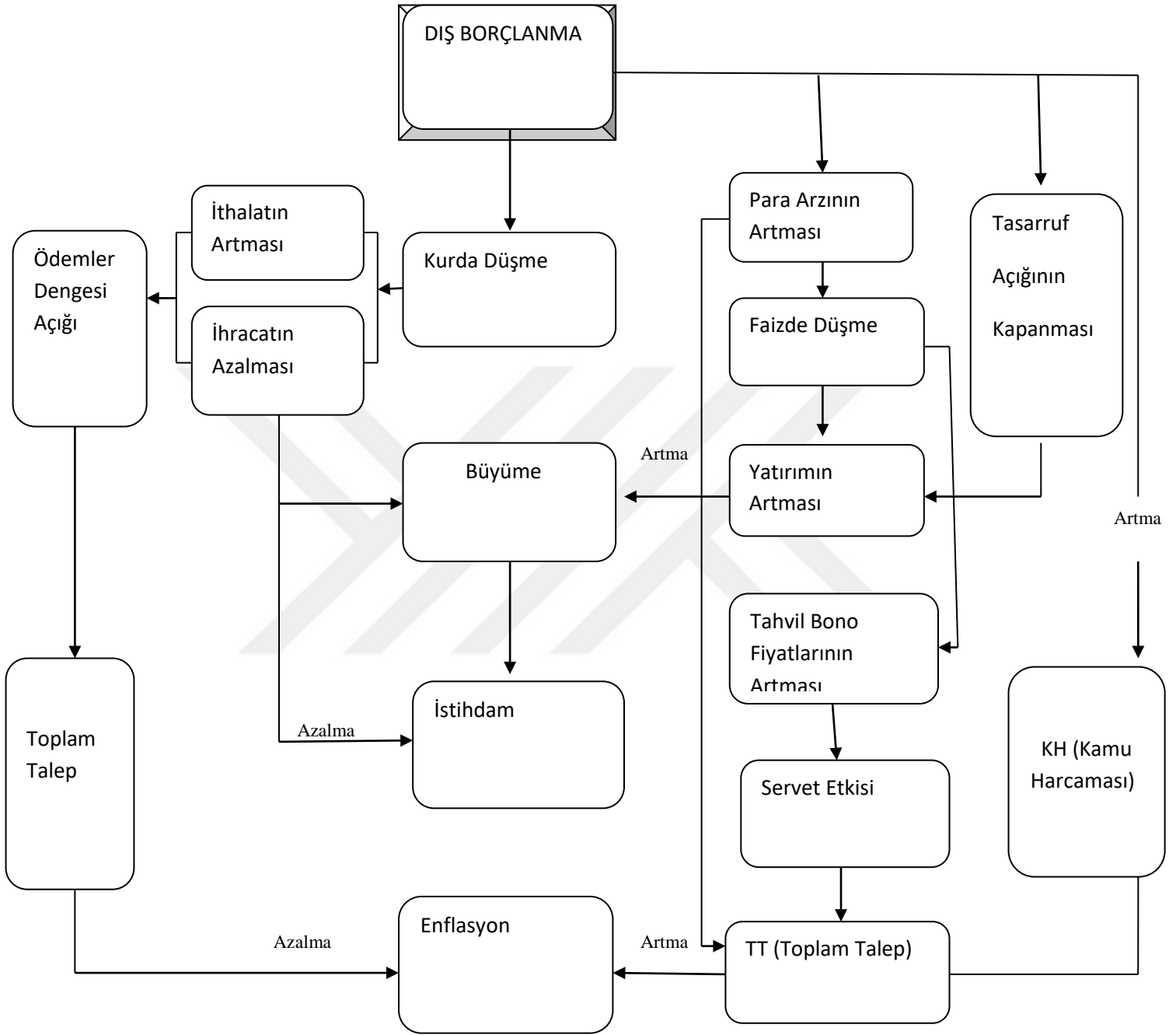
kaynak ihtiyacına gerek duyulmaktadır. Ülkelerin tamamı savunma harcamalarını savaş dönemlerinde arttırmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde, bu harcamaları karşılayacak yeterli kaynağın olmaması gerekçesiyle dış finansmana ihtiyaç duymaktadırlar (Işık ve Yenidünya, 1997, s.118-120).

Smyth ve Narayan (2009, s.239)'a göre savunma harcamalarının dış borçlanmaya etkisi üç şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki, savunma harcamalarının finansmanında kamu gelirlerinin yetersiz olması ülkelerde bütçe açıklarına yol açmaktadır. Yeterli sermaye ve yurtiçi tasarrufların olmaması nedeniyle oluşan bütçe açığının kapanmasında dış borçlanma ihtiyaç duyulacaktır. İkinci olarak, savunma harcamalarının gereksinimi olan silah ithalatı ülkeler için döviz ihtiyacı demektir. Döviz gelirlerinin sınırlı olduğu özellikle gelişme sürecinde olan ülkelerde bu ithalatı gerçekleştirebilmek amacıyla dış borçlanmaya başvurarak borç birikimini daha da yükseltirler. Üçüncü olarak da savunma harcamaları için gerekli ekipman ve teçhizatın ülke içinde üretilmesinde oluşacak durumdur. Bu üretim ileri teknoloji ve yüksek miktarda girdilerin ithalatını gerektirdiğinden döviz talebi oluşacaktır. Ülkeler döviz ihtiyacını karşılamak için bir kez daha dış kaynak finansmanına yönelecektir.

2.4. DIŞ BORÇLANMANIN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

Dış borçlanmanın sağlanması ülkeler üzerinde önemli makroekonomik etkiler oluşturmaktadır. Şekil 2.1'de dış borçlanmanın makro ekonomik etkileri gösterilmekte olup bu bölümde dış borçlanmanın enflasyon, istihdam ve işsizlik, gelir dağılımı, bütçe açıkları, döviz kurları, ekonomik büyüme üzerindeki etkileri açıklanacaktır.

Şekil 2.1: Dış Borçlanmanın Makro Ekonomik Etkileri

Kaynak: Gümüş, S., “Türkiye’de bütçe açıkları ve finansman yöntemlerinin makro ekonomik etkileri”, s.48.

2.4.1. Dış Borçlanmanın Enflasyon Üzerindeki Etkisi

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki belirli bir zaman dilimini kapsayan sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon üç endeks ile hesaplanmaktadır. Bunlar; TÜFE “Tüketici Fiyat Endeksi, ÜFE “Üretici Fiyat Endeksi” ve Gayri Safi Milli Hâsıla Deflatörüdür. Nihai tüketicinin taleplerinin ağırlıklı ve ortalama fiyatlardaki değişim TÜFE, üreticini ise girdi maliyetlerindeki ağırlıklı ve ortalama artış ÜFE olarak tanımlanmaktadır. Gayri Safi Milli Hâsıla Deflatörü ise, bir ülkedeki toplam mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki ağırlıklı ve ortalama artışı içermektedir (Yenisu, 2019, s.44).

Enflasyon türleri; ılımlı enflasyon, aşırı enflasyon ve hiperenflasyondur. İlimli enflasyon; çok düşük fiyat artışları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu enflasyon türüne sürünen enflasyon ya da sinsi enflasyon da denir. Her ülkenin ekonomik yapısına göre tek rakamlı ılımlı enflasyon oranı bulunmaktadır. Bu enflasyon türü halkın paraya olan güvenini sarsmamaktadır ve bu enflasyon türünün ekonomik büyüme için faydalı olabileceği savunulmaktadır. Gelişmiş ülkeler için bu oran % 4’ün altındadır. Aşırı enflasyon; enflasyon oranının iki ya da üç rakamlı olmasını ifade etmektedir. Bu enflasyon türüne dörtlü enflasyon da denmektedir. Aşırı enflasyon olması durumunda tüketici ve üreticiler bir takım tedbirler almaktadır. Örneğin ellerinde likid bulundurmazlar. Yatırımlarını enflasyon oranından yüksek olan enstrümanlara yaparlar. Hiperenflasyon; fiyat artışları çok büyük ve hızlı olarak görülmektedir. Bu enflasyon türünde para tasarruf aracı olmaktan çıkmış ve paranın değeri kalmamıştır. Bu ekonomilerde alış verişi trampa usulüne göre yapılmaktadır. Genellikle altın veya dövize göre alış verişi yapılmaktadır (Bocutoğlu, 2016, s.94-95).

Enflasyonun ülke ekonomisi üzerinde ekonomik sosyal ve mali hayatı bozucu etkileri bulunmaktadır. Enflasyonun bu etkileri; gelir dağılımı, faktör gelirleri, tasarruf ve yatırımlar, ödemeler bilançosu, piyasaları bozucu, tekelleşmeyi ve sosyal gerginliği artırıcı olumsuzluklardır. Enflasyonun gelir dağılımını bozucu etkisi; enflasyon özellikle geliri sabit ve düşük olan işçi, memur ve emekli üzerinden yüksek gelir gruplu olan tüccar ve sanayici kesimine gelir transferi yaparak gelir dağılımını bozucu bir etkiye sahiptir. Enflasyonist zamanlarda fiyatlar nominal ücretten hızlı arttığı için reel ücret sürekli düşmektedir. Bu durum faktör gelirlerini azaltmaktadır. Enflasyonun artacağı beklentisi düşük gelir gruplarının tüketimini

artırmakta ve tasarrufları azaltmaktadır. Enflasyonist ortamda fiyatların sürekli yükselmesi faizleri artırmaktadır. Reel faizlerin negatif olduğunda ise yatırımcılar tarla, arsa, altı gibi alanlara kaymaktadır. Girişimciler uzun vadeli yatırım projelerinden kaçınırlar. Bu durum tasarruflar üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Yurtiçi malların göreceli olarak yurtdışı mallardan pahalı olması yurtdışı mallara olan talebi artırır. İhracat azalır, ithalat artar dolayısıyla enflasyon ödemeler bilançosu üzerinde bozucu etkiye sahiptir. Yine enflasyonist dönemlerde küçük ölçekli işletmelerin tutunmaları zordur. Sermaye belirli kesimde kalarak tekelleşme olur. Enflasyonist ortamda gelir düzeyi farklı olan bireyler arasında çarpık bir gelir dağılımı olduğundan toplumda çatışma başlar ve toplum değerleri bozulur (Berber, 2017, s.129).

Ekonomi tam istihdam seviyesinde iken hükümet borç verenleri yüksek faiz beklentisi içine sokarsa onları daha fazla harcama yapmalarına neden olabilir. Bu durum ekonomiyi enflasyonist bir döneme itebilir (Yurdakul, 1999, s. 10-22). Demir ve Sever (2008), kamu iç borçlanması ve enflasyon arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme yöntemiyle Türkiye’de incelemişler. Çalışma sonucunda iç borçlanmasının enflasyona neden olduğunu tespit etmişlerdir. Kamu borçlanma faizleri arttığında üretim maliyetleri artmaktadır. Üretim maliyetlerindeki artışlar nihai ürün fiyatlarını etkilemekte ve maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Oluşan bu enflasyon ise faizlerin artmasına neden olacak ve kamu borçlanma maliyetleri artacaktır. Yüksek enflasyon beklentileri belirsizlikleri artıracak ve yatırım maliyetlerini artıracaktır (Demir ve Sever, 2008, s.184). Diğer yandan ithal girdilerin pahalı olması maliyetleri artıracaktır. Bu durum enflasyonu hızlandıracaktır. Dış borçlanmaya gidildiğinde ekonomide bir rahatlanma sağlanmakta ve enflasyon yaşanmaktadır, dış ödeme yapıldığında ise ekonomik küçülme ve enflasyon azalmaktadır (Ulusoy ve Küçükkale, 1996, s.16).

2.4.2. Dış Borçlanmanın İstihdam (İşsizlik) Üzerindeki Etkisi

İstihdam kavramı, çalışabilir niteliğe ve yaşa sahip olan emek gücünün mesai saatleri içinde çalışmasıdır. İşsizlik kavramı ise, çalışabilir yaşta ve nitelikte olmasına rağmen iş bulamayan işçileri ifade eder. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’ne göre istihdam; ulusal gelire katkı sağlayan ücretlinin işveren namına veya kendi hesabına çalışan belli bir yaş grubundaki insanlardır. ILO’ ya göre işsizlik

tanımı ise; çalışılabilir koşulları taşıdığı halde işi olmayan ve para kazanmak amacıyla iş arayanlar şeklinde ifade edilir (Tunay, 2014, s.44).

İşsizlik bir başka ifade ile işgücünün farklı sebeplerden dolayı istihdama katılamamasıyla oluşan insan gücü kaybıdır (Ekin, 2003, s.2). İşsizlik; yaş, eğitim, etnik köken, sürelerine, mesleklere ve ülke konjonktüre göre farklılıklar gösterebilir (Yıldırım ve Karaman, 2001, s.310). İşsizlik türleri iradi ve gayri iradi, yapısal, friksiyonel, mevsimsel, teknolojik, gizli ve konjonktürel işsizlik olarak gruplandırılabilir. *İradi (istemli) işsizlik*, ekonomide iş bulma imkânı olmasına rağmen geçerli koşul ve ücrette çalışmak istemeyenlerin oluşturduğu işsizliktir. *Gayri iradi(istem dışı) işsizlik*, ekonomide mevcut çalışma koşulları ve ücretin altında çalışmak istemesine rağmen geçici veya sürekli olarak iş bulunamaması durumudur (Kanca, 2012, s.3). Yapısal işsizlik, emek gücü niteliği ile coğrafi farklılık, beceri, meslek ve endüstri gibi faktörlerden dolayı emek talebinin yapısındaki uyumsuzluğun neden olduğu işsizliktir (Zaim, 1997, s.188). *Friksiyonel (Arizi-Geçici) işsizlik*, iş ve yer değiştirmelerinden, iş isteği ve sunumunun aynı dönemde karşılaşmamasından bir başka ifade ile iş gücü piyasasının etkin çalışmamasından kaynaklanan işsizlik türüdür ve ekonomide sürekli var olan bir işsizliktir (Talas, 1997, s.138). *Mevsimlik İşsizlik*, mevsimlerin doğal şartları veya sosyal faktörler nedeniyle dönemsel ekonomik faaliyetlerin azalmasıyla oluşan işsizliktir (Unay, 2001, s.350). *Teknolojik işsizlik*, teknolojinin ilerlemesi ile emek gücünün yerini makinelerin almasıyla ortaya çıkan işsizliktir. *Gizli işsizlik*, üretim ve teknoloji değişmediği halde, ekonomide işsiz olmayan emek gücünün üretim aşamasından çıkmasında üretilen toplam çıktıda kayda değer azalmanın olmadığı işsizliktir (Türkay, 1968). *Konjonktürel işsizlik* ise, ekonomide yaşanan dalgalanmaların gerileme ve duraklama dönemlerinde toplam talebin üretim hacmine göre düşük kalmasıyla oluşan işsizlik türüdür (Karabulut, 2007,s.13).

Ekonomide işsizliğin azaltılıp, istihdam kapasitesinin artırılması için yatırımların artırılması gerekir (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017, s.327). Gelişmekte olan ülkeler, istihdam düzeyini arttırmak, iktisadi kalkınmayı sağlamak için önemli yatırım projelerini gerçekleştirmek, sağlık, eğitim, haberleşme ve ulaştırma gibi ülkenin beşeri sermayesine ve büyük alt yapı yatırımlarını tamamlaması gerekmektedir. Bu harcamaları ise kamu gelirlerinin azlığından, yurtiçi

tasarruflarının yetersizliğinden ve düşük ihracat gelirlerinden karşılayamayıp dış borçlanmaya ihtiyaç duyarlar (Sarı, 2004, s.15). Dış borçlanmanın istihdam üzerindeki etkisi doğrudan olmayıp, dış ticaret açığının kapatılmasına ve ödemeler dengesini iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır. Böylece dış borçlar, verimli yatırım ve proje alanlarına yönlendirilerek büyümeyi arttırır. Bu büyüme ise istihdam üzerinde olumlu etki yapar (Gümüş, 2008, s.52). Uzun vadede alınan borçların doğru ve etkin kullanılmamasıyla ekonomik büyüme hızının yavaşlamış olması ise gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir. Borç servis yükünün giderek artması ülkenin gelir düzeyini etkileyip istihdam düzeyinin gerilemesini neden olmaktadır (Bedir ve Karabulut, 2011, s.14). Oluşacak etkilerin ne olacağı ülkelerin koşullarına, gelişmişlik düzeylerine ve borç düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Dış borçlanmanın istihdam üzerindeki dolaylı etkisi ödemeler dengesi ve büyüme oranına göre değişmektedir (Gümüş, 2008, s.53).

2.4.3. Dış Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Bir ekonomide bir yıl içinde üretime katkı sağlayan unsurların elde ettikleri kazançların toplamına gelir denilmektedir (Karakayalı, 2005, s.47). Milli gelirin bireyler ve toplumsal gruplar arasında paylaşımı bölüşümü ifade etmektedir (Sönmez, 1990, s.9). Gelir dağılımı ise, ülkede yaşayan kişilerin ürettikleri mal ve hizmetten kazanılan toplam gelirin, dağılım araçları ile bölüşümü veya paylaştırılması olarak tanımlanabilir (Işığışık, 1998, s.1). Bir başka ifade ile gelir dağılımı, belirli bir dönem bir ülkede oluşan milli gelirin kişiler, bölgeler, sosyal gruplar veya üretim unsurları arasındaki paylaşıma denir. Kişisel, bölgesel, fonksiyonel ve sektörel gelir dağılımı olarak dört türden oluşmaktadır (Pehlivan, 2009, s.3).

Kişisel gelir dağılımı, toplam milli gelirin sosyal sınıf farklılıkları gözetilmeden ülke nüfusuna bölündüğünde oluşan gelir dağılımıdır (Kuştepelili ve Halaç, 2004, s.147). *Bölgesel gelir dağılımı*, bir ülkede kazanılan gelirin farklı coğrafi alanlarda yaşayan kişilere dağılımının gösterilmesidir (Çetinkaya, 2012, s.41). *Fonksiyonel kişi dağılımı*, üretim aşamasında elde edilen gelirin emek, sermaye, girişimci ve toprak gibi üretim faktörleri arasındaki dağılımını gösteren, bir başka ifade ile milli gelirin ücret, kar, faiz ve rânt içindeki dağılımıdır (Alper ve

Tokol, 2012, s.120). *Sektörel gelir dağılımı* ise, tarım, hizmet ve sanayi sektörlerinin milli gelirden aldığı payların gösterildiği gelir dağılımıdır (Türk, 2015, s.314).

Dış borçlanmanın gelir dağılımı üzerinde dolaylı ve doğrudan etkisi bulunmaktadır. Dolaylı etkisi, borçlanma uzun vadede ekonomik büyüme hızını yavaşlatacağından gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir. Dış borçlarda, borcu veren ve ödeyenler farklı kişi veya kurum oldukları için gelir dağılımı üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmayıp, borçların anapara ve faiz ödemeleriyle ilgili bir etkisinden bahsedilebilir (Bedir ve Karabulut, 2011, s.14, Bedir, 2007, s.129). Şenel (1994), anapara ve faiz ödemeleri üzerinden dış borçlanmanın gelir dağılımını etkilerinden söz etmektedir. Borçlanma alındığı dönemde ülkeye kaynak transferi sağlanırken ödeme sürecinde ülke için yük teşkil etmektedir. Alınan dış borçların ödemeleri vergi gelirleri ile karşılandığından, borçlanmanın “gelecek bir zamanda tahsil edilecek vergilerin bugün tahsil edilmesi” olarak da ifade edilebilir. Vergi oranlarının arttırılması veya yeni vergilerin koyulması bireylerin gelirlerinin ve taleplerinin azalmasını sağlarken, üretim maliyetlerinin artmasını ve üretimin azalmasını sağlamaktadır. Ülkede üretimin azalması ise işsizlik ve gelir dağılımında yaşanan adaletsizliği attırmaktadır (Bulut, 2002, s.79).

Dış borçlanmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisi bir de borç yükünün mevcut kuşak mı yoksa gelecek kuşaklar üzerinde mi yansıtılacağına ilişkindir. Bu bağlamda üç görüş bulunmaktadır. Bunlar: klasik görüş, keynesyen görüş ve yeni klasik görüştür. *Klasik görüşe göre*, kamunun ihtiyaç duyduğu gelirleri vergiler yerine borçlanma ile giderilmesi cari sermaye birikimini azaltacaktır. Bunun yanı sıra borçlanma, vergilerin arttırılmasına göre sermaye birikimini daha çok, tüketimi ise daha az azaltmaktadır. Tasarrufların azaltılması gelecek nesillere olan sermaye birikimini azaltmakta, dolayısıyla borçlanmanın yükü gelecek nesillerin üzerinde kalmaktadır. *Keynesyen görüşe göre* önemli olan milli gelirin artmasıdır. Keynesyenler, borçlanmanın tasarruflarla bir ilgisinin olmayıp tüketimi etkilediğini savunmaktadırlar. Tüketimin azalması mevcut nesili etkilediğinden borçlanma yükünü, klasiklerin aksine mevcut nesil üzerinde kaldığını savunmaktadır. *Yeni Klasik görüşü* savunan Buchanan’a ise, borçların yükünü gelecek nesillerin taşıdığını belirtmektedir. Gelecek kuşaklar, önceki döneme ait borçlar nedeniyle harcamalarından fedakârlık etmektedirler (Şeker, 2006, s.88). Dış borçlanmanın

yapıldığı dönemde yaşayan kuşaklar borçlanmanın finansmanına katılmalarına rağmen aynı zamanda yapılan hizmetlerden yararlandıkları için bir fayda sağlamaktadırlar. Yapılan yatırımların verimli alanlarda değerlendirilmesi borçların ödenmesi aşamasında ülkeye kazanç elde ettireceğinden hem mevcut nesil hem de gelecek nesiller için fayda sağlayarak milli gelirden artış sağlanmaktadır.

2.4.4. Dış Borçlanmanın Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi

Devletin bir yıllık gelir ve giderlerini oluşturan, mali yıl öncesinde gelir ve giderlerin yapılmasına izin ve yetki veren metinlere bütçe denilmektedir ve bütçelerde esas olan denklik ilkesidir. Ancak müdahaleci devlet anlayışı ile birlikte, devletin görevleri artması kamu harcamalarının da artmasına neden olmuştur. Kamu gelirleri ve kamu harcamalarında oluşacak artış ve azalışlarının tahmin edilmesinin zor olması bütçe açıklarının oluşmasındaki en önemli problemlerden biridir (Özen, 2002, s.38).

Bütçe açıklarındaki nedenler ülkelerin gelişmişlik seviyesi ve sermaye yapılarına göre farklılıklar oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, kamu sektörünün uyguladığı politikalar, büyüme hızının düşük olması, bütçe harcamalarının vergi gelirlerine göre enflasyonu tetiklemesi ve kamu borçlanmasının arttırdığı faiz oranları bütçe açıklarının nedenleri arasında sayılabilir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarına neden olan yapısal faktörleri beş grupta toplayabiliriz. Bunlar; kamu giderlerinin artması, kamu gelirlerinde yaşanan aksaklıklar, ekonomik gelişme düzeyi, harcamalar konusunda devletin müdahalesinin ve denetimini artması olarak sayılabilir. Sosyal gelişmeler çerçevesinde; sosyal refahla ilgili harcamalar ve refah devlet anlayışı, demokrasinin geliştirilmesi için yapılan hizmetler bütün ekonomilerde bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır (Tüğen, 1997, s.12-14). Bütçe açıklarının fazla olduğu ülkeler, bu açığı gidermek için yapılan reformlar ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Harcamalarının azaltılarak, kamu gelirlerinin arttırılması ekonomide durgunluk oluşturarak büyüme hızını yavaşlatabilmektedir (Özen, 2002, s.41-42).

Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamaması durumu olan bütçe açıklarının finansmanında vergileme yöntemi ve borçlanma yöntemi gibi farklı kaynaklar bulunmaktadır (Kesbiç, Baldemir ve Bakımlı, 2005, s.82). Finansman

olarak en temel yöntem vergileme yoluna başvurulmasıdır. Ancak, kamu harcamalarının finansmanında önem arz eden vergi gelirlerinin yetersiz kalması ülkeleri yeni finans kaynağı olan borçlanmaya itmektedir. Ülkeler dış borçlanma yöntemini kullanarak hem bütçe açıklarının kapatılmasını hem de ödemeler dengesinde iyileşmeyi sağlamaktadır (Ceyhan ve Yıldız, 2017, s.31-32).

Dış borç ile yeni kaynak girişi sağlandığından, borçlanmanın yapıldığı dönemde ülkenin toplam harcama imkânını arttırıp ekonomi üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Oluşturulan kaynaklar ülkenin yatırım ve tüketim harcamalarını artırma kapasitesine sahiptir (Eker ve Meriç, 2005,s.88-89). Ülkede sermaye birikimine katkı sağlayan dış borçlanma iç tasarrufların yetersizliği sonucunda yapılamayan yatırımların gerçekleştirilmesi ve ödemeler dengesi üzerinde pozitif etki oluşturarak ekonomik kalkınmayı da olumlu etkilemektedir (Öztürk, 2012, s.254). Bütçe açıklarının dış borçlanma ile karşılanmasının ekonomide olumsuz etkileri de mevcuttur. Açıkların dış borçlanma ile finansmanı, reel faiz oranı ve enflasyon beklentileri arttırmaktadır. Faizlerin yükselmesi özel yatırımların dışlanmasını sağlamaktadır. Dış borçlanma, döviz kurunu aşırı değerlendirerek dış ticaret açığının artmasına ve böylece dış borçların sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır (Hossain ve Chowdhury, 1998, s.153-154). Dış borçlanma, ulusal para biriminin değerinin arttırarak ihraç edilecek ürünlerin fiyatlarının artmasını ve ithal malların fiyatının düşmesini sağlamaktadır. İthalatın artıp ihracatın azalması, ülkenin dış ticaret ve cari işlem dengesini olumsuz etkilemektedir. Dış borçların artması ekonomileri küresel durgunluğa neden olarak ülkenin mali disiplinine zarar vermektedir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007, s.99).

Dış borçlanmanın bütçe açıkları üzerindeki etkisinin olumlu veya olumsuz olması, kaynakların kullanıldığı yerlere bağlı olarak değişmektedir. Dış borçlar, ülkelerin kalkınma amaçlarına yönelik verimli yatırımlar için kullanılmalıdır(Türk, 1996, s.254). Verimli alanlarda kullanılan yatırımın sağlayacağı getiri borçlanmanın anapara ve faiz ödemelerine eşit veya büyük olması durumunda milli gelire olumlu katkı sağlamakta olup aksi hal olan, yatırımın getirisinin anapara ve faiz ödemelerinden düşük olması ülkedeki borç stokunu arttırarak borç krizine neden olabilmektedir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007, s.99).

2.4.5. Dış Borçlanmanın Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi

Döviz kuru, yabancı ülke paralarına verilen isim olarak adlandırılmaktadır. Genellikle, 1 birim yabancı paranın ulusal para birimi cinsinden fiyatını göstermektedir. Örneğin 1 USD = 500 TL ifadesi, 1 birim dolar satın almak için 500 TL ödememiz gerektiğidir. Döviz homojen bir maldır. Döviz arzı ve talebinin kesiştiği noktada fiyatı oluşmaktadır. Döviz kuruna etki eden pek çok faktör bulunmaktadır. Bunların başında enflasyon, reel faiz, büyüme ve spekülasyon gelmektedir. Enflasyon, döviz kuruna etki eden en önemli faktörlerden biridir. İki ülkenin enflasyon oranındaki farklılıklar döviz kurunu etkilemektedir. Enflasyon oranı düşük olan ülkede mal ve hizmet talebi artacağından o ülkenin ulusal paraya olan talebi artacaktır. Ceteris Paribus varsayımı altında talebi artan şeyin fiyatı artacak ve döviz kuru yükselecektir. Büyüme oranı yüksek olan ülkede üretim ve gelir artmakta, gelir ve talep arttığı için ithal mal talebine olan artış yabancı para ülkesinin değerini artıracaktır. Spekülasyon durumunda ise dövizin ilerideki fiyatının artacağına inanılıyorsa talebi artacaktır. Reel faiz, yatırımlardaki enflasyon etkisi çıkarıldıktan sonraki getirisi ya da kaybıdır. Reel faizin yüksek olması durumunda yatırımları o ülkeye çekeceğinden o ülkenin döviz kuru değer kazanacaktır (Çepni, 2015, s.149-153).

Faiz oranları ile döviz kurları arasında ilişkiyi açıklayan üç yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım yurtiçi faizlerin artması finansal varlıklara olan talebi artıracığından döviz arzı artacak ve ulusal para değer kazanarak kurlar düşecektir. İkinci yaklaşım faiz oranlarının yükselmesi işletmelerin banka ve finans kurumlarına olan borçlanmasını artıracaktır. Borçların artması işletmelerin karını düşürecektir. Bankalardan işletmelere doğru olan nakit akış yavaşlamakta işletmelerin bankalardan aldığı kredilerin geri dönüşünde sıkıntı yaşanabilmektedir. Ödenmeyen krediler bankaların bilançosunu bozmaktadır. Bu durum para piyasasında sıkıntı olmakta ve reel ekonomiyi bozmaktadır. Böylece ulusal paranın yabancı para cinsinden değeri düşmektedir. Üçüncü yaklaşım ise faizlerin artması kamu ekonomisinde faiz yükünü artırmaktadır. Bu durum ülke ekonomisinde risk oluşturmaktadır. Enflasyonist eğilimler gözlenmekte ve ulusal paranın değeri düşmektedir (Şit ve Karadağ, 2019, s.153).

Bretton Woods sisteminin yıkılmasından sonra ticari ve finansal bir liberizasyon süreci başlamıştır. Bu süreçle birlikte döviz kurlarındaki değişkenlik artmıştır. Döviz kurları mali akımlar, uluslararası rekabet düzeyi, dış ticaret, tüketim, tasarruf ve yatırımlar gibi pek çok faktör üzerindeki etkisinin yönünü ve büyüklüğünü değiştirmektedir. Pek çok ülke bu faktörlerdeki değişimleri dikkate alarak döviz kuru politikaları uygulamakta ödemeler bilançosu dengesizlikleri, dış borç, istikrarsızlık ve spekülasyon gibi olumsuzluklara karşı aksiyon almaktadır (Edwards, 2000, s. 200-208).

Yabancı yatırımcıların ülkeye yatırım yapmak istediklerinde dış borçluluk oranı önem arz etmektedir. Dış borçluluk oranı döviz kurlarının istikrarlı seyrettiği dönemde yatırımcı için risk oluşturmaz. Ancak döviz kurlarında volatilitenin arttığı zamanlarda yatırımcı o ülkeye yatırım yapmak istememektedir. Yatırımcı için risk oluşturduğu söz konusu dönemde maliyetler artmakta ve mali piyasalarda istikrarsızlık oluşmaktadır. Böyle bir ortamda ülkedeki finansal piyasalar ve kurumlar dış borç bulmakta zorlanmaktadır (Kılıcı, 2019, s.77). Dış borçlara rahat ve düşük maliyetle başvurabilmek için ülkedeki finansal istikrar ve döviz kurlarında volatilitenin esnek olmaması önem taşımaktadır.

2.4.6. Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Gelişme sürecindeki ülkelerin iktisadi ihtiyaçlarını tamamlayabilmesi için öncelikle kamu harcamalarını karşılayacak yeterli kamu gelinine, kalkınmalarını sağlayacak yatırımları yapmalar için de yeterli sermaye ve tasarrufa ihtiyaç duyarlar. Bu ülkeler, yaşadığı gelir ve tasarruf yetersizliğinin finansmanında iç ve dış kaynaklara başvurmak zorunda kalmaktadırlar (Erataş ve Başçı Nur, 2013, s.208). İç kaynaklar, kamunun borçlanması ve vergilerin arttırılmasıdır. Kamu borçlanması, ülkelerin tasarruf oranlarının değişmeyip sadece ülke içindeki kaynakların el değiştirmesi olduğundan ülkelerin istenilen büyüme ivmeleri için yeterli olmamaktadır. Vergilerin arttırılması ise hükümetlerin uygulamak istedikleri bir politika aracı değildir.

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümenin finansmanında yetersiz kalması ve bu yetersizliği gidermek amacıyla dış kaynaklara başvurmaktadır. Dış borçlanmaya ihtiyaç duymalarının en önemli nedeni, iç tasarruf yetersizliği bir başka

ifade ile yatırımlar için gerekli tasarruf açığının kapatılmasıdır (Ulusoy ve Küçükale, 1996, s.23). Ulusal tasarruflar yetersiz kalsa da ülkelerin üretmedikleri özellikle yatırım mallarının ithali ve bu gereksinim dolayısıyla döviz ihtiyacını vazgeçilmez kılar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı tasarruf yetersizliği ve döviz açığı sorunu dış kaynak ihtiyacını arttırır (Uzun, Karaköy ve Emsen, 2011, s.124). Ayrıca dış borçlanmayla ülkeler teknoloji ithalini gerçekleştirdiklerinde ekonomik gelişmelerini pozitif etkilemektedir (Eser ve Birinci, 2014, s.41).

Dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik literatürde birçok teori bulunmaktadır. Bu ilişki, ekonomik büyüme için devletin müdahalesinin gerekliliğini savunan Keynes ile başlamaktadır. Keynes, gelişme sürecindeki ülkelerin ekonomik büyümeyi arttırabilmek için devlet müdahalesinin gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Gelişme sürecinde olan ülkeler ekonomik yapıları ve dinamik büyüme sürecinde aksaklık olduğunu ve bu sebeple dış borçlanmanın ekonomik büyümeye olumlu katkıların olacağını savunmuştur (Keynes, 1929, s.1-7). Keynes ile başlayan dış borçlanma büyüme teorisi, ilerleyen yıllarda Harrod-Domar'la devam etmiştir. Bu modelde, ekonomide tasarruf-yatırım seviyesi ile ekonomik büyümenin birbirini etkilediğini ileri sürülmüştür. Bir ekonomide tam istihdam koşullarının sağlanması yatırım ve tasarruf oranlarının eşitlenmesi ile sağlanacağı belirtilmiştir. Dış borçlanma ile sağlanan tasarruf ve yatırım artışları ekonomide yüksek büyüme ivmesi kazandırır (Mosley, Hudson ve Horell, 1987, s.616).

Harrod-Domar modelinde ekonomik büyümenin en önemli kaynağının sermaye olduğu belirtilmiştir. Tasarruf, dışa açık bir ekonomide ülke içi ve dışı tasarruflarının toplamına eşittir ve yatırım toplam tasarrufla sağlanır. Bu modelde ekonomik büyüme yatırım oranları ve yatırımların sonucunda oluşacak verimliliğe bağlanmıştır. Yurt içi tasarrufların ekonomik büyüme için gerekli olan yatırımları karşılamaması ise ülkenin dış borç alma eğilimini yükseltir (Hjertholm, Laursen ve Fellow White, 1998, s.3). Dış borçlanma ile sağlanan kaynaklar yatırımlar için kullanıldığında, yatırımlar artacak ve büyüme hız kazanacaktır. Böylece milli gelirden oluşan artış yurtiçi kaynakları da olumlu etkileyerek, dış borç geri ödemeleri içinde finansman oluşturacaktır (Aysu, 2007, s.83). Neo-klasik görüş veya solow modeli de denilen bu teoride ise çıktı, emek, sermaye ve teknolojik gelişme ile sağlanmaktadır. Emek gücü, sermayedeki büyüme ve teknolojik ilerlemenin birbirini

etkileyerek büyüme üzerinde olumlu etki oluşturacağını savunmaktadır (Parasız, 2008, s.143). Ekonomide faiz oranlarının düşük tutulması sermaye birikimine katkı sağlamaktadır. Sermaye birikimi yatırım oranları ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Büyümenin sağlanması için yatırım harcamaları kadar tüketim harcamalarının da arttırılması önemlidir (Mundell, 1993, s.88-89).

Dış borçlarla ekonomik büyüme arasındaki ilişki uzun süredir incelenmektedir. Elde edilen sonuçlar, ele alınan dönemlerin farklı olması, dışa açık bir ekonominin var olması, borçluluk sınırları ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar oluşturmaktadır (Gül, Kamacı ve Konya, 2012, s.170). Dış borçlanmanın etkileri yapılan harcamaların türüne göre kısa ve uzun dönemde farklılıklar gösterir. Ek kaynak girişi olan dış borçlanma kısa dönemde döviz ve gelir kazandıracak yatırımlarda kullanılması halinde elde edilen kazanç borçların geri ödenmesinde ve ülkenin sermaye kazancında artış sağlamaktadır. Alınan dış kaynakların, hammadde, teçhizat ve yedek parçaya olan ihtiyaçlarda bir başka ifade ile üretim aşamasında kullanıldığında ülkenin büyüme hızına olumlu etki oluşturmaktadır (Ulusoy ve Küçükkale, 1996, s.24).

Uzun dönemde etkileri ise dış borçlanmanın kullanım alanına göre değişmektedir. Uzun vadede dış borçlanmanın gelir getirecek olan verimli yatırımlara yönlendirilmesi, üretim maliyetlerini azaltarak ekonomideki toplam talebin artmasına böylece büyüme hızını arttırmaktadır. Ayrıca dış borçlanma sermaye birikim oranını arttırarak yatırım oranlarının artmasını sağlamaktadır. Böylece, ekonomide iç tasarrufların artmasına ve dış borç servisi yükünü azaltarak alınan borçların sağlıklı bir şekilde ödenmesini sağlamaktadır (Gür, 2018, s.312). Borçlanma, büyümenin finansmanı yerine mevcut borçların ödenmesinde veya daha çok tüketim harcamalarının finans kaynağı olarak kullanıldığında ise yatırımlar ve yeni ihtiyaç duyulacak borçlanma için kullanılacak fonların maliyetini arttırarak ekonomiyi olumsuz etkilemektedir (Chouraqui, Jones ve Montador, 1986, s.103-139). Dış borç ödemelerinin zamanı geldiğinde alınmış olan borçlar anapara ve faizi ile birlikte ödendiğinden, ülkede yurtdışına kaynak transferi yaşanmakta olduğundan milli gelire birlikte ekonomik büyüme hızı yavaşlamaktadır (Ulusoy ve Küçükkale, 1996, s.24).

3. BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARI ve BARIŞ DÜZEYİNİN DIŞ BORÇLANMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELER ÜZERİNE AMPİRİK ANALİZ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatüre bakıldığında barış ve savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisine yönelik çok sayıda amprik çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu konudaki ilk çalışmanın Shubik ve Bracken (1983) tarafından yapıldığı görülmektedir. Bir diğer önemli çalışma Brzoska (1983)'e aittir. Yapılan çalışmalarda savunma harcamalarının dış borçlanmayı etkilediğini tespit etmişlerdir. Literatürdeki çalışmaların sonuçlarına bakıldığında göreceli olarak çok sayıda çalışmanın savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif etkilediği yönündedir (Bkz. Looney ve Frederiksen (1986), Looney (1989), Looney (1998), Alami (2002), Gunluk-Senesen (2004)). Diğer yandan göreceli olarak az sayıda çalışmanın savunma harcamaları ve dış borçlanma arasında negatif bir ilişki olduğu ya da aralarında ilişki olmadığı yönündedir (Bkz. Sezgin (2004), Karagöl ve Sezgin (2004), Norrlof ve Wohlforth (2016) ve Zada ve Gatto (2019)).

Brzosko (1983), regresyon yöntemi ile 1970-1979 döneminde seçilmiş ülkelerde savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı artırdığını tespit etmiştir.

Looney (1987), regresyon yöntemi ile 1970-1982 döneminde 61 gelişmekte olan ülkede savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı artırdığını tespit etmiştir.

Looney (1989), en az iki aşamalı kare yöntemi ile 1970-1982 döneminde 61 gelişmekte olan ülkede savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı artırdığını tespit etmiştir.

Kollias vd. (2004), regresyon yöntemi ile 1960-2000 döneminde Yunanistan için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Karagöl ve Sezgin (2004), Probit modeli ile 1955-2000 döneminde Türkiye’de savunma harcamaları ve borçlanma arasındaki nedenselliği incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarındaki artışın borçlanma olasılığını etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır.

Dunne vd. (2004a), ARDL eşbütünleşme yöntemi ile 1970-2000 döneminde Arjantin, Brezilya ve Şili’de savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki nedenselliği incelemiştir. Çalışma sonucunda Brezilya ve Arjantin’de savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki nedenselliğin pozitif, Şili’de ise negatif olduğunu tespit etmişlerdir.

Dunne vd. (2004b), panel veri analiz yöntemi ile 1960-2000 döneminde 11 gelişmekte olan ülkede savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki nedenselliği incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Sezgin (2004), Granger nedensellik yöntemi ile 1979-2000 döneminde Türkiye için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki ilişkinin negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Feridun (2005), Granger nedensellik yöntemi ile 1971-2002 döneminde Arjantin’de savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki ilişkinin negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Karagöl (2005), Granger nedensellik yöntemi ile 1955-2000 döneminde Türkiye için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarından dış borçlanmaya tek yönlü ve olumlu bir ilişki olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Karagöl (2006), Johansen eşbütünleşme yöntemi ile 1960-2002 döneminde Türkiye için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki ilişkinin pozitif olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Narayan ve Narayan (2008), eşbütünleşme VAR yöntemi ile 1970-2005 döneminde Fiji'de savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Karagöl ve Turhan (2008), Johansen eşbütünleşme testi yöntemi ile 1960-2002 döneminde Türkiye için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki ilişkinin pozitif olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Smyth ve Narayan (2009), panel veri analiz yöntemi ile 1988-2002 döneminde 6 Orta Doğu ülkesinde savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğine ulaşmışlardır.

Wolde-Rufael (2009), Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerine sınır testi yaklaşımını kullanarak 1970-2005 döneminde Etiyopya'da savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki ilişkinin pozitif olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Fosu (2010), panel yöntemi ile 1975-1994 döneminde seçilmiş Afrika ülkelerinde savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Georgantopoulos ve Tsamis (2011), Granger nedensellik yöntemi ile 1988-2009 döneminde 4 Kuzey Afrika ülkesinde savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki nedenselliği araştırmışlardır. Çalışma sonucunda Tunus, Cezayir ve Fas'ta nedenselliğin bulunmadığını tespit etmişlerdir. Mısır'da ise, savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Zaman vd. (2012), Granger nedensellik testi, eşbütünleşme ve zaman serisi analizi yöntemi ile 1980-2009 döneminde Bangladeş'te savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Ahmed (2012), panel veri analiz yöntemi ile 1988-2007 döneminde seçilmiş 25 ülkede savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda Sahra altı Afrika ülkelerinde savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Sheik vd. (2013), ARDL eşbütünleşme yöntemi ile 1972-2010 döneminde Pakistan ve Hindistan'da savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda her iki ülkede de savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Paleologou (2013), panel veri analizi yöntemi ile 1996-2009 döneminde 25 Avrupa ülkesindeki savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki ilişkiyi artırdığını tespit etmiştir.

Muhanji ve Ojah (2014), panel veri analizi yöntemi ile 1970-2010 döneminde 10 Afrika ülkesinde savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

İpek ve Esener (2014), sınır testi ve ARDL yöntemi ile 1971-2012 döneminde Türkiye için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamaları ve dış borçlanma arasında kısa ve uzun dönemde pozitif yönlü etkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Anfofum vd. (2014), VAR ve Granger nedensellik testi yöntemi ile 1986-2011 döneminde Nijerya'da savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Işık ve Kılınç (2015), Dimitrescu-Hurlin ve panel veri analizi yöntemi ile 1990-2011 yılları için seçilen 25 ülkede savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir

Mehmood ve Raza (2015), panel veri yöntemi ile 1977-2013 döneminde seçilmiş 5 Güney Asya ülkeleri için savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Esener ve İpek (2015), panel veri yöntemi ile 1996-2013 döneminde 36 gelişmekte olan ülke için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Shahbaz vd. (2016), eşbütünleşme ve sınır testi yöntemi ile 1990-2011 döneminde Pakistan'da savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki nedenselliği incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Farhani (2016), VECM ve ARDL eşbütünleşme yöntemi ile 1970-2012 döneminde Hindistan'da savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki nedenselliği incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Norrlof ve Wohlforth (2016), istatistiksel yöntem ile 1973-2015 dönemine ABD'de savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı etkilemediğini tespit etmişlerdir.

Nikolaidou (2016), ARDL eşbütünleşme yöntemi ile 1970-2011 döneminde Yunanistan için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemiştir. Çalışma neticesinde savunma harcamaları, dış borçlanmayı olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Zhang vd. (2016), panel veri yöntemi ile 1997-2012 döneminde seçilen 11 ülkede savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki nedenselliği incelemişlerdir. Çalışma neticesinde savunma harcamaları, dış borçlanmayı olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Dimitraki and Kartsaklas (2017), OLS yöntemi ile 1960-2015 döneminde Yunanistan için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemişlerdir. Çalışma neticesinde savunma harcamaları, dış borçlanmayı olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Serim ve Kurt (2017), panel veri yöntemi ile 1999-2012 döneminde 31 yüksek gelirli OECD ülkelerinde savunma harcamaları ve dış borçlanma arasındaki nedenselliği incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Caruso ve Domizio (2017), panel veri yöntemi ile 1988-2013 döneminde ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'deki savunma harcamalarının 13 Avrupa ülkesindeki dış borçlanma arasındaki nedenselliği incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda Avrupa ülkelerinin savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki ilişkisini ABD ile uzun dönemde pozitif, diğer Avrupa ülkelerindeki ilişkisini ise negatif bulmuşlardır.

Azam ve Feng (2017), Hausman's testi ve rastgele etkiler yöntemi ile 1990-2011 yıllarında seçilen 10 Asya ülkesinde savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemişlerdir. Çalışma neticesinde savunma harcamaları, dış borçlanmayı olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Barış (2018), Toda-Yamamoto ve Dolado-Lütkepohl (TYDL) yöntemi ile 1980-2016 döneminde Türkiye için savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki nedenselliği incelemiştir. Çalışma neticesinde savunma harcamaları, dış borçlanmayı olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Dunne vd. (2018), panel veri yöntemi ile 1960-2016 döneminde Sahraaltı Afrika ülkelerinde savunma harcamalarının dış borç ve ekonomik performansı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bölgedeki ekonomik

performansı artırmada güvenliğin sağlanması ve dış borcun azaltılmasının etkili olacağına ulaşmışlardır.

Karagöz (2018), panel veri yöntemi ile Türkiye ve Orta Asya Türk Devletlerinde savunma harcamalarının dış borç üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Lee (2018), panel veri yöntemi ile 1980-2014 döneminde 34 OECD ülkelerinde sosyal harcamalar ve kamu borcu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Akpan ve Eweke (2018), ARDL eşbütünleme yöntemi ile 1994-2016 döneminde Nijerya'da savunma harcamaları ve borçlanmanın GSYİH üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda uzun dönemde savunma harcamaları ve dış borçlanma GSYİH'yi azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Abbas ve Wizarat (2018), panel sabit etki regresyon yöntemi ile 1990-2015 döneminde seçilmiş Güney Asya ülkelerinde savunma harcamalarının dış borç üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının dış borçlanmayı pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Zada ve Gatto (2019), doğrusal regresyon tahminleri ve anket yöntemi ile 2013 yılı için seçilmiş 184 ülkede kamu borcunun belirleyicilerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının enflasyon, işsizlik ve dış borçlanmayı etkilemediğini tespit etmişlerdir.

Joseph ve Turner (2019), ARDL eşbütünleşme yöntemi ile 1970 -2015 döneminde Doğu Karayip ülkelerinde kamu harcamalarının GSYİH'da ve borçlanma üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda devlet borçlarındaki artışın kamu harcamalarından kaynaklandığını tespit etmişlerdir.

3.2. VERİ

Bu tez çalışmasında 2007-2017 döneminde 4 Ortadoğu (Mısır, İran, Ürdün, Lübnan) ve Türkiye’de savunma harcamaları, barış düzeyi, ekonomik büyüme ve dış borçlanma arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Verilerin belirlenmesinde teorik ve ampirik literatürden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 3.1’ de yer almaktadır. İlgili veriler Dünya Bankası (World Bank Data), Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute) ve Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index)’nden elde edilmiştir. Çalışmada dış borçlanma açıklanan değişken; savunma harcamaları ve barış düzeyi açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır.

Tablo 3.1: Analizde Kullanılan Değişken ve Tanımlar

Değişken	Sembol	Kaynak
Dış Borçlanma (%)	BORÇ	World Bank Data (2019)
Ekonomik Büyüme (%)	BÜY	World Bank Data (2019)
Savunma Harcamaları (%)	SVHRC	SIPRI (2019)
Barış Düzeyi	BRŞDÜZ	Global Peace Index (2019)

Veri setinin analizinde Eviews dokuz istatistik yazılım paket programından yararlanılmıştır.

3.3. METODOLOJİ

Bu bölümde panel birim kök testi ve panel nedensellik testi yer almaktadır.

3.3.1. Panel Birim Kök Testleri

Bu bölümde öncelikle Maddala ve Wu (1999) ve Im, Pesaran ve Shin (2003) birim kök testleri verilecektir.

3.3.1.1. Maddala ve Wu (1999) Birim Kök Testi

Çalışmada kullanılan Maddala ve Wu (1999) panel birim kök testinde olan i yatay kesiti elde etmek amacıyla herhangi bir bireysel birim kök testi sonucunda sağlanan p değerleri, π_i olarak tanımlandığı zaman Denklem 1’de verilen formül aracılığıyla “N sayıda yatay kesit için birim kök vardır” temel hipotezi test edilebilir;

$$P\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \sim \chi_{2N}^2 \quad (1)$$

Maddala ve Wu (1999) testinde Denklem 1’de yer alan test istatistiği ($P\lambda$), olasılık değerleri (π_i) olarak uygulanmıştır.

Birim kök testinde, temel hipotez “panelde bulunan tüm seriler birim köklüdür” şeklindedir. Alternatif hipotez ise “panelde bulunan tüm serilerden en az biri durağandır” şeklindedir (Maddala ve Wu, 1999, s.638).

$$H_0: p_i = p = 0$$

$$H_1: p_i = p < 0$$

3.3.1.2. Im, Pesaran ve Shin (2003) Birim Kök Testi

Çalışmada kullanılan diğer birim kök testi Im, Pesaran ve Shin (2003) birim kök testi, yatay kesitler birimlerinde kullanılan ADF regresyonlarında farklı gecikme uzunluklarına imkan tanımaktadır. Birim kök testinde ilk önce panel yer alan her bir yatay kesit için ayrı ADF testi uygulanmakta ve daha sonra bireysel ADF istatistikleri ortalaması ile paneldeki test istatistiğine ulaşmak amacıyla kullanılır.

Im, Pesaran ve Shin (2003), test istatistiğinin sınamasının formülü Denklem 2’te verilmiştir:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \delta_i t + \sum_{j=1}^{p_i} \phi_{ij} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t} \quad t = 1, 2, \dots, T \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (2)$$

Denklem 3’te yer alan formülün standardize edilmiş hali Denklem 3’te verilmiştir:

$$t_{IPS} = \frac{\sqrt{N}(\bar{t}_{NT} - E(t_{iT} | \rho_i = 0))}{\sqrt{\text{Var}(t_{iT} | \rho_i = 0)}} \quad (3)$$

Denklem 4’de bulunan \bar{t} değeri, bireysel ADF birim kök test istatistiklerinin ortalamasını vermektedir.

Im, Pesaran ve Shin (2003) birim kök testi; temel hipotezi “paneldeki serilerin tamamı durağan değildir” şeklindeyken, alternatif hipotez ise “panelde yer alan serilerin en az birinin durağandır” şeklindedir.

$$H_0: \beta_i = 0 \text{ tüm yatay kesitler için}$$

$$H_1: \beta_i < 0 \text{ tüm yatay kesitler için}$$

3.3.2. Panel Nedensellik Testleri

Bu bölümde Dumitrescu ve Hurlin (2012) ve Kónya (2006) Panel Bootstrap nedensellik testleri yer almaktadır.

3.3.2.1. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi

Son dönemde Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından literatüre kazandırılan panel nedensellik testi çalışmada kullanılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde değişkenler arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığının olup olmadığı önemli olmamakta, diğer bir ifadeyle her iki durumda da bu test çalışmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testinde üç farklı istatistik değerinin hesaplanması yapılmaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s.1453-1454). Bu istatistik değerleri aşağıda verilmiştir;

$$W_{N,T}^{HNC} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (4)$$

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - K) \xrightarrow[N \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \quad (5)$$

$$Z_N^{HNC} = N^{1/2} \cdot \left[W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \cdot \sum_{i=1}^N E(W_{iT}) \right] / \sqrt{N^{-1} \cdot \sum_{i=1}^N Var(W_{iT})} \xrightarrow[N \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \quad (6)$$

Nedensellik testinde Y ve X arasındaki nedensellik ilişkisinin olup olmadığı aşağıda yer alan doğrusal model ile sınanmaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s.1451);

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (7)$$

Formülde yer alan K, tüm yatay kesitler için özdeş gecikme uzunluğunu göstermekte, $\beta_i = (\beta_i^{(1)}, \dots, \beta_i^{(K)})$ 'yi ifade etmektedir.

Yukarıda verilen denklemde hesaplanan panel istatistiklerine ait olan temel hipotez ile alternatif hipotezler aşağıda sunulmuştur (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s.1453);

$H_0 = \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, \dots, N$ için tüm yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi yoktur.

$$H_1 = \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, \dots, N_1$$

$\beta_i \neq 0 \quad \forall_i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$ için bazı yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi vardır.

Temel hipotezi sınamak için yararlanılan test istatistiği bireysel olarak hesaplanan Wald istatistiklerinin basit ortalamasından oluşmaktadır.

3.3.2.2. Konya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi

Konya (2006) tarafından geliştirilen nedensellik testinin temelinde Zellner (1962) görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) tahmincileri ile tahmin yapması yer almaktadır. Tahmin için gerekli olan kritik değerler her bir yatay kesit için özel üretilmiş bootstrap kritik değerler yer almaktadır. Kullanılan tahminci ve kritik değerler ile yatay kesit bağımlılığı gevşetilmiş olmaktadır. Diğer yandan durağan ya da eşbütünleşme ilişkisi olmayan seriler için de nedensellik analizinin yapılabilir hale gelir. Dolayısıyla Konya (2006) nedensellik testi, birim kök testi ve eşbütünleşme testi olmadan da uygulanabilmektedir (Konya, 2006, s.991). Yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda SUR tahmincileri EKK tahmincilerine göre daha etkin sonuçlar vermekte ve Konya panel nedensellik testinin kullanılmasıyla daha güvenilir sonuçların bulunmasına sebep olacaktır.

Konya (2006) panel nedensellik testinde kullanılacak formüller aşağıda verilmiştir (Konya, 2006, s.981);

$$\begin{aligned}
Y_{1,t} &= \alpha_{1,1} + \sum_{i=1}^{ly_1} \beta_{1,1,i} Y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_1} \delta_{1,1,i} X_{1,t-i} + \varepsilon_{1,1,t} \\
Y_{2,t} &= \alpha_{1,2} + \sum_{i=1}^{ly_1} \beta_{1,2,i} Y_{2,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_1} \delta_{1,2,i} X_{2,t-i} + \varepsilon_{1,2,t} \\
&\vdots \\
&\vdots \\
Y_{N,t} &= \alpha_{1,N} + \sum_{i=1}^{ly_1} \beta_{1,N,i} Y_{N,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_1} \delta_{1,N,i} X_{N,t-i} + \varepsilon_{1,N,t}
\end{aligned} \tag{8}$$

$$\begin{aligned}
X_{1,t} &= \alpha_{2,1} + \sum_{i=1}^{ly_2} \beta_{2,1,i} Y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_2} \delta_{2,1,i} X_{1,t-i} + \varepsilon_{2,1,t} \\
X_{2,t} &= \alpha_{2,2} + \sum_{i=1}^{ly_2} \beta_{2,2,i} Y_{2,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_2} \delta_{2,2,i} X_{2,t-i} + \varepsilon_{2,2,t} \\
&\vdots \\
&\vdots \\
X_{N,t} &= \alpha_{2,N} + \sum_{i=1}^{ly_2} \beta_{2,N,i} Y_{N,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_2} \delta_{2,N,i} X_{N,t-i} + \varepsilon_{2,N,t}
\end{aligned} \tag{9}$$

Yukarıdaki formüllerde kullanılan her bir yatay kesit için ayrı bootstrap kritik değerler kullanıldığından dolayı durağan olmaları gerekmekte diğer bir ifade ile değişkenlerin düzey değerleriyle ilgili işlem yapılabilmesi anlamına gelir (Konya, 2006, s.979).

3.4. ANALİZ VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada tek model tahmin edilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak dış borçlanma (BORÇ); bağımsız değişkenler savunma harcamaları (SVHRC), barış düzeyi (BRŞDÜZ); kontrol değişkeni olarak ise ekonomik büyüme (BÜY) kullanılmıştır. Modelde savunma harcamaları, barış düzeyi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Model aşağıdaki denklemle verilmiştir:

$$\mathbf{Model : BORÇ}_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 SVHRC_{it} + \beta_2 BRŞDÜZ_{it} + \beta_3 BÜY_{it} + u_{it}$$

3.4.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada Maddala ve Wu ile Im, Pesaran ve Shin (2003) testleri kullanılmıştır. Hatalar arasında oluşan otokorelasyon sorununu çözmek için gecikme uzunluğu Schwartz bilgi kriteri alınmıştır. Ayrıca serilerin trend içermemesi

nedeniyle sabitli model kullanılmıştır. Birim kök testleri Tablo 3.2’de sunulmuştur. Tabloya bakıldığında panel genelinde serilerin seviyelerinde durağan olmadıkları tespit edilmiş bu nedenle serilerin birinci farkları alınmış ve durağan hale geldikleri belirlenmiştir.

Tablo 3.2: Panel Birim Kök Testinin Sonuçları

Kullanılan Değişkenler	Sabit							
	İm, Pesaran ve Shin				Maddala ve Wu			
	Seviyede		Birinci Farkta		Seviyede		Birinci Farkta	
	t ista.	Olası	t ista.	Olası	t ista.	Olası	t ista.	Olası
BORÇ	2.2095	0.986	-2.22068**	0.0370	3.6116	0.9999	3.462***	0.0800
BÜY	-1.5701	0.058	-3.45894***	0.0003	-2.685***	0.0036	-4.1925	0.0000
SVHRC	0.5740	0.717	-1.40558**	0.0799	-0.758	0.2222	-2.0683***	0.0193
BRŞDÜZ	0.9334	0.824	-1.7293*	0.090	0.9016	0.8164	-2.9160***	0.0018

Not: ***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

3.4.2. Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada hem panel hem de ülke bazında nedensellik sonuçlarını tespit etmek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) ve Kónya (2006) nedensellik testlerinden yararlanılmıştır. İlgili testler hakkında teorik bilgiler ve testlerin sonuçları aşağıda yer almaktadır.

3.4.2.1. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Modelde değişkenlerin arasındaki herhangi bir nedensellik ilişkisi olup olmadığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile bakılmıştır. Uygulanan testte büyüme serisi seviyesinde, diğer serilerin ise birinci farkları kullanılmıştır.

Nedensellik testi sonuçları Tablo 3.3’ te verilmiştir. Tablo incelendiğinde büyümeden savunma harcamalarına doğru ve savunma harcamalarından borçlanmaya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Sonuçlar genel anlamda değerlendirildiğinde, büyüme artışı ile birlikte artan GSYH sonrası savunma harcamalarının payının yükselmesinin büyümeden savunma harcamalarına doğru tek

yönlü nedenselliğin sebebi olarak ifade edilebilir. Diğer yandan savunma harcamalarında artış yaşanması ile birlikte bu harcamalara yönelik olarak finansman bağlamında borçlanmanın da kaynaklardan biri olabileceği söylenebilir.

Tablo 3.3: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Model: $BORÇ_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 SVHRC_{it} + \beta_2 BRŞDÜZ_{it} + \beta_3 BÜY_{it} + u_{it}$		
Değişkenler	K=1	
	Z_N^{HNC}	Olasılık
BORÇ-BÜY	1.19847	0.2307
BÜY-BORÇ	-0.56776	0.5702
BRŞDÜZ -BÜY	0.01512	0.9879
BÜY- BRŞDÜZ	-0.38682	0.6989
SVHRC-BÜY	0.90204	0.3670
BÜY- SVHRC	2.22617**	0.0260
BRŞDÜZ -BORÇ	0.24078	0.8097
BORÇ- BRŞDÜZ	0.80122	0.4230
SVHRC-BORÇ	3.51171***	0.0004
BORÇ-SVHRC	-0.16514	0.8688
SVHRC- BRŞDÜZ	0.65905	0.5099
BRŞDÜZ-SVHRC	-0.32786	0.7430

Not: ***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 seviyesinde anlamlılık durumunu vermektedir.

3.4.2.2. Konya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenlerden savunma harcamaları, barış düzeyi ile dış borçlanma arasındaki etki ile nedensellik ilişkisi Konya (2006) Panel Bootstrap nedensellik testi ile de analiz edilmiştir. Konya (2006) Panel Bootstrap nedensellik testinin kullanılmasının nedeni yatay kesit (ülke) sonuçlarını vermesi nedeniyledir. Konya (2006) Panel Bootstrap nedensellik testinin sonuçları Tablo 3.4 ve Tablo 3.5'te verilmiştir.

Tablo 3.4' te savunma harcamaları ile dış borçlanma arasındaki nedensellik ilişkisi sonuçları verilmiştir. Tabloya bakıldığında Ürdün ve Lübnan'da savunma harcamaları ile dış borçlanma arasında nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Diğer ülkelerde ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Nedensellik ilişkisinin çıkıp çıkmamasının nedeni olarak; ülkelerin gelişmişlik düzeyi, savunma harcamalarının GSYH içindeki payı, dış borçlanma rakamlarının etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 3.4: Konya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

(Savunma Harcamaları ile Dış Borçlanma Arasındaki Nedensellik İlişkisi)

H₀: Savunma harcamaları dış borçlanmanın nedeni değildir.					
		Bootstrap Kritik Değerler			Nedensellik İlişkisi Sonucu
Ülkeler	Wald İstatistiği	1%	5%	10%	
Mısır	4.1229794	35.69054	15.66328	9.81247	Yok
İran	2.2749159	43.18233	18.91770	11.55773	Yok
Ürdün	13.769047*	32.48928	15.96460	9.93987	Var
Lübnan	19.923765**	30.23006	12.93571	7.99777	Var
Türkiye	6.2236846	45.97079	18.53161	11.75211	Yok

Not: *** %1, ** %5, * %10 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3.5' te barış düzeyi ile dış borçlanma arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Tablo incelendiğinde sadece Türkiye ve Mısır'da barış düzeyi ile dış borçlanma arasında nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer ülkelerde herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bunun nedeni olarak son dönemde Orta Doğu'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak ülkelerin içerisinde bulunduğu ortamın etkili olduğu söylenebilir.,

Tablo 3.5: Konya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

(Barış Düzeyi ile Dış Borçlanma Arasındaki Nedensellik İlişkisi)

H₀: Barış düzeyi dış borçlanmanın nedeni değildir.					
		Bootstrap Kritik Değerler			Nedensellik İlişkisi Sonucu
Ülkeler	Wald İstatistiği	1%	5%	10%	
Mısır	9.3136184*	37.59611	15.99156	8.99023	Var
İran	1.8135776	54.54579	24.21921	14.58675	Yok
Ürdün	0.73858E-01	40.67873	17.24425	10.81918	Yok
Lübnan	1.7673121	36.34193	15.09754	9.95817	Yok
Türkiye	13.747916*	38.75399	15.35455	9.73635	Var

Not: *** %1, ** %5, * %10 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3.4 ve Tablo 3.5 elde edilen sonuçların özet şeklindeki hali Tablo 3.6'da sunulmuştur.

Tablo 3.6: Panel Granger Nedenselliğın Yönü ve Etkisi

Nedenselliğın Yönü	Ülkeler	Nedenselliğın Anlamlılığı
Savunma Harcamaları→ Dış Borçlanma	Ürdün	Anlamlı ve pozitif
	Lübnan	Anlamlı ve pozitif
	Mısır, İran ve Türkiye	Anlamsız
Barış Düzeyi→ Dış Borçlanma	Mısır	Anlamlı ve negatif
	Türkiye	Anlamlı ve negatif
	İran, Ürdün ve Lübnan	Anlamsız

Tabloya bakıldığında savunma harcamaları ile dış borçlanma arasında Ürdün ve Lübnan'da anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Ürdün ve Lübnan'da bu ilişki pozitif yönlüdür. Diğer ülkelerde anlamsız ilişki olduğu saptanmıştır. Savunma harcamaları ile dış borç arasında anlamlı/anlamsız veya pozitif/negatif ilişki çıkmasının nedeni olarak savunma harcamalarının artışına ve bu harcamalarının finansmanında borçlanmanın kullanılıp kullanılmadığına bağlı olarak değişebileceği söylenebilir.

Barış düzeyi ve dış borçlanma arasındaki ilişkiye Mısır ve Türkiye'de anlamlı ve negatif ilişki tespit edilmiştir. Diğer ülkelerde anlamsız ilişki olduğu saptanmıştır.

Barış düzeyi ile dış borç arasında anlamlı/anlamsız veya pozitif/negatif ilişki çıkmasının nedeni olarak barış düzeyinde meydana gelen bir artış ekonomik ve sosyal refahta bir artışa neden olabilmektedir. Bu nedenle artan refah ile birlikte ülkeler kaynak sıkıntısı yaşamaması neticesinde borçlanmanın azalacağı ifade edilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1980’li yıllardan itibaren dünyada hızlı bir küreselleşme süreci yaşanmış olup bir bölgede yaşanan ekonomik, kültürel ve siyasi faktörler tüm bölgelerde etki oluşturmaktadır. Küreselleşme ile birlikte yaşanan gelişmeler sonucunda literatüre birçok kavram girmiştir. Maliye literatürüne giren bu kavramlardan birisi ise küresel kamusal mal kavramıdır. Küresel kamusal mal kavramı ilk kez 1999 yılında Birleşik Milletler Kalkınma Programında yayınlanan “Global Public Goods” adlı bir eser ile literatüre kazandırılmıştır. Çalışmada küresel kamusal malların tüketiminde rekabetin ve dışlamanın olmaması özelliklerinin yanında fayda ve zararlarının tüm ülkelerin sınırlarının hatta gelecek nesilleri kapsadığına vurgu yapılmıştır.

Faydasından kimsenin mahrum bırakılamayacağı ve tüketiminde rekabetin olmaması özelliklerini bünyesinde barındırması nedeniyle barış ve güvenlik kavramı da küresel kamusal bir maldır. Barış ve güvenlik mallarının üretimi tüm insanlara fayda sağlamaktadır. Ancak bu mallar piyasaya konu olmadıkları için fiyatlandırılmaz ve üretim sorunu nedeniyle sunum probleminin varlığı ile tanımlanmaktadır. Ülkede yaşayan bireylerin temel hak ve özgürlüklerini sağlamak ve bu ortamın sürekliliğinin sağlanması devletlerin temel görevleri arasında yer almaktadır. Bir ülke savaşı tek başına durduramaz ve saldırıya engel olacak araç, gereç, ekipman, teçhizat ve personele sahip değildir. Bu nedenle barış ve güvenlik mallarının sunumunda uluslararası bir işbirliği gerekmektedir.

Devletler tarafından sunulan önemli ve temel bir yere sahip olan savunma hizmeti, ülke içinde yaşayan tüm bireylerin birbirine rakip olmadan yarar sağladıkları ortak bir hizmettir. Savunma harcamaları, ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlayan, devletlerin ulusal ve egemenlik varlığını korumak amacıyla milli gelirlerinden ayırdıkları pay olarak tanımlamak mümkündür. Savunma harcamaları ekonomide, kaynakların alternatif kullanım alanlarına yönelmesini engelleyerek fırsat maliyeti oluşturmaktadır. Ülkeler sahip oldukları kıt kaynakların kullanımında, savunma harcamaları ile ülkelerin gelişim ve büyümesi konusunda yapılan yatırım harcamaları arasında tercihte bulunmaktadırlar. Milli gelir seviyelerinde yaşanan artış ve azalışlara rağmen savunma harcamalarının düzeyi genel seyrini korur. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin silah ve diğer askeri teçhizat teminini var olan kıt kaynaklarla karşılanması mümkün olmamaktadır. Bu durum ülkelerin dışa

bağımlılığını arttırarak dış kaynak kullanımına ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır.

Barış ve güvenlik, tüm ülkelerin üzerinde hassasiyetle durulması gereken konular arasındadır. Barış ve güvenliğin sağlanmasında ülkelerin savunma harcamalarına ayırdıkları pay önem kazanmaktadır. Barış ve güvenlik savunma harcamalarını doğrudan etkilemektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler savunma harcamalarının finansmanında yaşadıkları güçlükler nedeniyle dış borçlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Böylece ülkelerin barış ve güvenliği sağlamalarında dış borçlanmayı dolaylı yoldan etkiledi düşünülmektedir.

Savunma harcamalarının dış borçlanmaya etkisi iki şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki, savunma harcamalarının finansmanında kamu gelirlerinin yetersiz olması ülkelerin dışa bağımlılık oranlarını arttırmaktadır. Yurt içi tasarruflara ve gerekli sermayeye sahip olmayan ülkeler, bu ihtiyaçlarının karşılanmasında dış kaynak finansmanına yöneleceklerdir. İkinci olarak, savunma harcamaları için gerekli olan silah ithalatı ülkelerin döviz ithalatını arttırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı döviz sıkıntısı, bu ithalatın gerçekleşmesinde ülkeleri dış borçlanmaya yöneltmektedir.

Bu çalışmada 2007-2017 döneminde 4 Ortadoğu (Mısır, İran, Ürdün, Lübnan) ve Türkiye’de savunma harcamaları, barış düzeyi, ekonomik büyüme ve dış borçlanma arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada önce panel birim kök testleri daha sonra panel nedensellik testleri bölümlerine yer verilmektedir. Panel birim kök testi olarak Maddala ve Wu (1999) ve Im, Pesaran ve Shin (2003) birim kök testleri kullanılmıştır. Panel nedensellik testi olarak Dumitrescu ve Hurlin (2012) ve Kónya (2006) Panel Bootstrap nedensellik testleri ile nedensellik incelenmiştir. Sonuç olarak birim kök testleri panel genelinde serilerin seviyelerinde durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle serilerin birinci farkı alınmış ve durağan hale geldikleri belirlenmiştir.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi incelendiğinde büyümeden savunma harcamalarına doğru ve savunma harcamalarından borçlanmaya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Sonuçlar genel anlamda değerlendirildiğinde, büyüme artışı ile birlikte artan GSYH sonrası savunma

harcamalarının payının yükselmesinin büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedenselliğin sebebi olarak ifade edilebilir. Diğer yandan savunma harcamalarında artış yaşanması ile birlikte bu harcamalara yönelik finansman bağlamında borçlanmanın da kaynaklardan biri olabileceği söylenebilir.

Konya (2006) Panel Bootstrap Nedensellik Testi sonuçlarına bakıldığında Ürdün ve Lübnan'da savunma harcamaları ile dış borçlanma arasında nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer ülkelerde ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ürdün ve Lübnan'da ilişki pozitif yönlüdür. Diğer üç ülkede anlamsız ilişki olduğu saptanmıştır. Nedensellik ilişkisinin çıkıp çıkmamasının nedeni olarak; ülkelerin gelişmişlik düzeyi, savunma harcamalarının GSYH içindeki payı, dış borçlanma rakamlarının etkili olduğu söylenebilir. Savunma harcamaları ile dış borçlanma arasında anlamlı/anlamsız veya pozitif/negatif ilişki çıkmasının nedeni olarak savunma harcamalarının artışına ve bu harcamaların finansmanında borçlanmanın kullanılıp kullanılmadığına bağlı olarak değişebileceği söylenebilir. Barış düzeyi ile dış borçlanma arasındaki nedensellik ilişkisi incelendiğinde sadece Türkiye ve Mısır'da barış düzeyi ile dış borçlanma arasında nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer ülkelerde herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Mısır ve Türkiye'de anlamlı ve negatif ilişki tespit edilmiştir. Diğer üç ülkede anlamsız ilişki olduğu saptanmıştır. Bunun nedeni olarak son dönemde Orta Doğu'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak ülkelerin içerisinde bulunduğu ortamın etkili olduğu söylenebilir. Barış düzeyi ile dış borç arasında anlamlı/anlamsız veya pozitif/negatif ilişki çıkmasının nedeni olarak barış düzeyinde meydana gelen bir artış ekonomik ve sosyal refahta bir artışa neden olabilmektedir. Bu nedenle artan refah ile birlikte ülkeler kaynak sıkıntısı yaşamaması neticesinde borçlanmanın azalacağı ifade edilebilir.

Çalışmada yer alan ülkeler genel olarak güvenlik sorunu ile karşı karşıya olan ülkelerdir. Bu ülkeler barış ve güvenliğin sağlanması ve ülke savunması için önemli araç ve gereçlere ihtiyaç duymaktadır. Bu ülkeler ihtiyaçlarını kendi içinden karşılayamadıkları için farklı ülkelere ithal etmek zorunda kalmaktadır. Böyle bir durum ise ülkelerin dış ticaret açığı, cari açık ve döviz açığı gibi sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu ülkeler döviz ihtiyacını karşılamak amacıyla dış borçlanmaya başvurmak zorunda olmaktadır. Ülkelerin dış borçlanma yoluyla

sürekli güvenliğini sağlamaları ise ülkeleri çıkılmaz bir hale getirebileceği söylenebilir. Bu nedenle ilgili ülkelerin dışa bağımlılığını azaltmak için savunma sanayilerini güçlendirmeleri önem arz etmektedir. Ülkelerin dışa bağımlılığını azaltmaya yönelik barış ve güvenlik ile savunma harcamalarına yönelik hususları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Savunma üst düzey teknoloji gerektirdiğinden ülkelerin savunma hizmeti için oluşturduğu ileri teknoloji, diğer alanları da etkileyerek ülke ve dünya üzerinde pozitif dışsalılıkların oluşturulmasını sağlayabilir.
- Savunma harcamaları birçok ülkede toplam kamu harcamaları içinde önemli bir yer teşkil etmesi nedeniyle dışarıdan ithal edilen hammaddenin ülke içinde üretilmesi sağlanarak savunma sanayisini güçlendirilmesi sağlanabilir. Böylece yurtiçi tasarrufların ülke içinde kalması ve dışarıya ihraç edilmesiyle ekonominin büyümesine katkı sağlanabilir.
- Ülkelerin savunma harcamalarını arttırması, savunma harcamaları güvenlik ikilemi kapsamında diğer sınır komşu ülkelerini etkileyerek savunma harcamalarını arttırmaktadır. Ülke koşullarına bakılmaksızın herhangi bir ülkenin savunma harcamalarını arttırması diğer ülkeler için huzur ortamını kaçırarak küresel alanda savunma harcamalarının artmasını neden olmaktadır. Bu yüzden savunma harcamalarının dünya üzerinde optimal seviyede tutulması sağlanabilir.
- Savunma harcamaları bütçede önemli bir kalemi oluşturmaktadır. Savunma harcamalarının arttırılması ülkelerde finansman ihtiyacını ortaya çıkartmakta ve bu finansmanlardan bir tanesi de dış borçlanmadır. Çalışmada savunma harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda seçilen ülkelere Ürdün ve Lübnan'da savunma harcamalarının arttırılması dış borçlanmayı arttırdığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle ülkeler savunma harcamalarının seviyesini optimal düzeyde tutarak ve silah ithalatını azaltarak dış borçlanmaya olan ihtiyacı azaltabilir.
- Çalışmada küresel mal olan barışın dış borçlanma üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Seçilmiş ülkelere Türkiye ve Mısır'da barış

düzeşinin dış borçlanmayı negatif etkilediği tespit edilmiştir. Buradan hareketle barış düzeşinin arttırılması için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Böylelikle ülkelerin dış borçlanma ihtiyacının azalması söz konusu olabilir.

KAYNAKÇA

- Abbas, S. And Wizarat, S. (2018). Military Expenditure And External Debt In South Asia: A Panel Data Analysis. *Peace Economy, Peace Science And Public Policy*, 24 (3).
- Adıyaman, A. T., (2006), *Dış Borçlarımız Ve Ekonomik Etkileri*
- Ağca, B. (2014). (Dışişleri Bakanlığı Yayınları>Uluslar Arası Ekonomik Sorunlar Dergisi>Sayı X1. Web Sitesi: [Http://Www.Mfa.Gov.Tr/Kuresel-Kamu-Mallari.Tr.Mfa](http://Www.Mfa.Gov.Tr/Kuresel-Kamu-Mallari.Tr.Mfa) (Erişim Tarihi: 18.02.2018).
- Ahmed, A. D. (2012). Debt Burden, Military Spending And Growth In Sub-Saharan Africa: A Dynamic Panel Data Analysis. *Defence And Peace Economics*, 23(5), 485-506.
- Akdemir, A.,& Şahin, M. (2006). Küresel Kamusal Malların Üretim Ve Yönetim Dinamikleri Bağlamında Sınıflandırılması. *Maliye Dergisi* (150), 1-24.
- Akdemir, T. Ve M.F. İlgün (2011), “Kamu Borçlanması Sınırlamalarının Kamu Harcamalarının Bileşimi Üzerine Etkileri: Avrupa Birliği Ülkelerine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme”,*Maliye Dergisi*, (160): 177-203.
- Akdoğan, A. (2003). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitapevi, 9. Baskı, Ankara.
- Akpan,E.S. And Eweke, G.O. (2018), “Security Spending And Public Sector Debt: Implication On Nigeria’s Economy,” *Euroeconomica* 3(37), Pp.180-190
- Aksoy, Ş. (1994), *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Aktaş, Ö.,& Safran, M. (2013). Evrensel Bir Değer Olarak Barış Ve Barış Eğitiminin Tarihçesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 172(172), 131-150.
- Alami, R. (2002) *Military Debt: Perspectives From The Experience Of Arab Countries*. *Defence And Peace Economics* 13(1), Pp. 13-30.
- Alper, Yusuf ,Aysel Tokol ;(2012). *Sosyal Politika*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Anfoum, A.A., Andow, H.A. And Mohammed, A.N., 2014. Military Spending And External Debt Burden İn Nigeria. International Journal Of Education And Research, 2(7), Pp. 611-626.

Aslan, M. Hanifi (1998), Hizmet Ekonomisi, İstanbul, Alfa Yayınevi.

Arslan, M. O. (2007). *Küresel kamu malı olarak sağlık ve kuş gribinin Türkiye ekonomisine etkileri*. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Ataç, Beyhan. (2002). Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları Ve Uygulama Sorunları. (6. Basım). Eskisehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık Ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.

Aysu, A. (2007). Dış Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Azam, M. And Feng, Y., (2017). Does Military Expenditure Increase External Debt? Evidence From Asia, Defence And Peace Economics, 28 (5), 550-567.

Babaoğlu, B., 2005. “Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği ”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Tcmb, Ankara.

Bariş, S. (2018). Are Defence Expenditures The Reasons Of Foreign Debts İn Turkey?. Theoretical And Applied Economics, 25(2 (615), Summer), 205-220.

Başaran, F. Küresel Bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi Ve Sayıştay Denetimi. (Sayıştay Dergisi, Sayı:65)

Bayata, H.G. (2008). “Dış Borçların Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Bayraç, H. N. (2010). Enerji Kullanımının Küresel Isınmaya Etkisi Ve Önleyici Politikalar. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 11(2), 229-260.
- Bayraktar, Y. (2010), “İç Borçlanmanın Ekonomik Ve Sosyal Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Deneyimi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 34: 285-313.
- Bedir, S. (2007). Kamu Borçlarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri. Unpublished Phd Thesis, Atatürk University, Institute Of Social Sciences.
- Bedir, S.,& Karabulut, K. (2011). İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 25(1), 13-30.
- Benoit, Emile; “Growth And Defense İn Developing Countries”, Economic Development And Culturel Change, Vol. 26, No. 2, January 1978, S. 271-280.
- Berber, M. (2015). İktisadi Büyüme Ve Kalkınma, Derya Kitabevi, 5. Baskı, Trabzon
- Berber, M.(2017).Makro İktisat, Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım, 2. Baskı, Trabzon
- Binger, A. (2003); “Global Public Goods And Potential Mechanisms For Financing Availability”, Paper Prepared For The Fifth Session Of Committee For Development Policy Meeting.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma Ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. Uluslararası İlişkiler/International Relations, 1-47.
- Brzoska, M. (1983).“The Military Related External Debt Of Thirdworld Countries,” Journal Of Peace Research, 20, No.3,P.271-277.

Brzoska, Michael; "World Military Expenditures", Handbook Of Defense Economics I, K. Hartley And T. Sandler (Edts), Amsterdam, Elsevier Science B.V., 1995, S. 46-67.

Buchanan, James M. (1987). Public Debt. New Palgrave Dictionary Of Economics. Vol. 5. 1044-1047.

Bulut, Cihan, Kamu Açıkları, Enflasyon, Faiz Oranı Ve Döviz Kuru İlişkileri, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

Bulutoğlu, K. (2003), Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Kuramı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları:1816.

Bulutoğlu, K. (2004). Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı. Ankara: Maliye Ve Hukuk Yayınları.

Bulutoğlu, Kenan (1988), Kamu Ekonomisine Giriş, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Bundesbank Deutsche (2003). "Report On The Stability Of The German Financial System", Monthly Report, Frankfurt, Aralık.

Bocutoğlu, E. (2016). Makro İktisat Teoriler Ve Politikalar, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 13. Baskı, Bursa.

Bölükbaş, T. M. (2017). Türkiye'de Kamu Harcamaları Ve Dış Borçlanma İlişkisi; Ekonometrik Bir Analiz (Master's Thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Caruso, R., Ve Di Domizio, M. (2017). Askeri Harcamalar Ve Bütçe Açıkları: Abd Askeri Harcamalarının Avrupa'daki Kamu Borcu Üzerindeki Etkisi (1988–2013). Savunma Ve Barış Ekonomisi, 28 (5), 534-549.

Ceyhan, M. S.,& Yıldız, S. K. Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Uygulaması (2006-2015). Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(1), 21-35,(2017).

- Chan, S., 1985. "The Impact Of Defense Spending On Economic Performance: A Survey Of Evidence And Problems", *Orbis*, 29(2)
- Chouraqui, J. C., Jones, B., & Montador, R. B. (1986). Public Debt İn A Medium-Term Perspective. *Oecd Economic Studies*, 7, 103-139.
- Çelebi, A. K., Yalçın, Z., & Yalçın, A. Z. (2008). Kamusal Mallar Teorisinin Değişimi: Bölgesel Kamusal Mallar. *Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 1-18.
- Çepni, E. (2015). Ekonomik Ve Finansal Göstergeler Rehberi, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş, Baskı, Ankara.
- Çetinkaya, Şahin; (2012), Türkiye’de Sosyal Yardımlaşma Müessesesi, Kütahya. Derviş, Kemal (Tarih Yok). Küreselleşme, Büyüme Ve Gelir Dağılımı.
- Çiçek, H. G. (2005) Türkiye’de 1994-2004 Döneminde Dış Borçların Gelişimi Ve Sürdürülebilirliği Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.
- Çoban, O., Doğanalp, N., & Uysal, D. (2008). Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makro Ekonomik Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 245-255.
- Çöğürçü, İ. Ve Çoban, O. (2011). "Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009)" , *Kmü Sosyal Ve EkonomiK Araştırmalar Dergisi*, 13 (21): 133-149,
- Dabağır, Ceyhun; Savunma Sanayinin Durumu Ve Dışa Bağımlılığın Azaltılması Yönünde Uygulanması Gereken Stratejiler Ve Özel Sektörün Bu Konudaki Katkılarının İncelenmesi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kamil Ünsal), Harp Akademileri K.Lığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ;İstanbul 2005.
- Daniel G. Arce M. Ve Todd Sandler. "Transnational Public Goods: Strategies And Institutions. " *European Journal Of Political Economy*, 17 (3), 2001

- Darıcı, B. (2012). Finansal İstikrar Ve Finansal İstikrara Yönelik Kamusal Sorumluluk Çerçevesinde Para Politikası: Türkiye Analizi. Bankacılar-Özel Araştırma, 83.
- Dedebek, E. (2017). Küresel Kamusal Malların Finansmanı.
- Değer, S. And Sen, S. (1995), "Military Expenditure And Developing Countries", Handbook Of Defense Economics I, (Ed: Keith Hartley And Todd Sandler), Amsterdam: Elsevier Science B.V., 275-307.Dpt Verileri.
- Demir, M.,& Sever, E. (2008). Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz Ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(25), 170-196.
- Demir, Murat Ve Sever, Erşan (2009). "Kamu Açıkları Ve Borçlanma İlişkisi: Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan Ve Kırgızistan Üzerine Bir Uygulama ". Sosyo Ekonomi Dergisi 4: 7-26.
- Dimitraki, O. And Kartsaklas, A., 2017. Sovereign Debt, Deficits And Defence Spending: The Case Of Greece. Defence And Peace Economics, Pp. 1-16.
- Dinler, Zeynel, İktisada Giriş, 9. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa 2003
- Doğukanlı, Hatice (2012), Uluslararası Finans, Karahan Kitabevi.
- Dumitrescu, E. I.,& Hurlin, C. (2012). Testing For Granger Non-Causality İn Heterogeneous Panels. Economic Modelling, 29(4), 1450-1460.
- Dunne, P., Vougas, D. (1999). Military Spending and Economic Growth in South Africa: A Causal Analysis. Journal of Conflict Resolution, 43(4), 521-537.
- Dunne, Paul- Nikolaidou, Eftychia- Vougas, Dimitrios, "Defence Spending And Economic Growth: A Casual Analysis For Greece And Turkey", Defence And Peace Economics, Volume 12, Issye 1, 2001, S.5-26.
- Dunne, J. P., Perlo-Freeman, S. Ve A. Soydan (2004a), "Military Expenditure And Debt İn South America", Defence And Peace Economics, 15(2), 173-187.

- Dunne, J.P., Perlo-Freeman, S. And Soydan, A., (2004b). Military Expenditure And Debt İn Small Industrialised Economies: A Panel Analysis. *Defence And Peace Economics*, 15(2), Pp. 125-132.
- Dunne, Jp, Nikolaidou, E. And Chiminya, A. (2018). Military Expenditure, Conflict And External Debt İn Sub-Saharan Africa. *Defense And Peace Economics*, 1-12.
- Durgun, Özlem, And Mustafa Caner Timur. "Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 54 (2017): 126-137.
- Edizdoğan, Nihat; Kamu Maliyesi 1,Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 1989
- Edizdoğan, Nihat; Kamu Maliyesi, 9.Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007.
- Edwards, S. (2000). Capital Flows, Real Exchange Rates, And Capital Controls: Some Latin American Experiences İn Capital Flows And The Emerging Economies: Theory, Evidence, And Controversies, (Ed. S. Edwards), University Of Chicago Press, Usa, 197-246
- Eker, A. & Meriç, M. (2005). Devlet Borçları (Kamu Kredisi). Ankara.
- Ekin, N. (2003). Türkiye’de İşsizlik: İş Aramayan İşsizler – Kırsal Yoksullar – Kentsel Kayıtdışı Yapay İstihdamdakiler – Açık İşsizler, *Kamu-İş Dergisi*, 7, 2-21.
- Ener, M.,& Demircan, E. (2008). Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi *Dergisi*, 13(1),57-82.WebSitesi: [Http://Dergipark.Ulakbim.Gov.Tr/Sduiibfd/Article/View/5000122571/5000112876](http://Dergipark.Ulakbim.Gov.Tr/Sduiibfd/Article/View/5000122571/5000112876)), (Erişim Tarihi: 19.02.2018)
- Erataş, F.,& Başcı Nur, H. (2013). Dış Borç Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:“Yükselen Piyasa Ekonomileri” Örneği.

- Erdem, M. (1996), Devlet Borçları, Ekin Kitabevi, Bursa
- Erdem, M. (2012), Devlet Borçları, Ekin Yayınevi, 4.Baskı, Bursa
- Esener, S. Ç.,& İpek, E. (2015). Expansion Of Military Expenditure On External Debt İn Developing Countries. Journal Of Business, Economics And Finance, Volume 4 (4), December, 617-632.
- Erilli, N. A., Eğrioğlu, E., Yolcu, U., Aladağ, Ç. H., & Uslu, V. R. (2010). Türkiye’de enflasyonun ileri ve geri beslemeli yapay sınır ağlarının melez yaklaşımı ile öngörüsü.
- Erol, Ahmet , “Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları (1981-1990)”, Maliye Ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 324, Ankara,1992
- Eser, L. Y.,& Birinci, N. (2014). İç Ve Dış Borç Tercihini Etkileyen Faktörler. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 10(23), 31-52.
- Esgin, Y. (2010), Savunma Harcamaları ve Ekonomik Gelisme Arasındaki İlişki: Silah İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Yöntemi İle Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Farhani, S. (2016). Usage Of Military Spending, Debt Servicing And Growth For Dealing With Emergency Plan Of Indian External Debt. World Academy Of Science, Engineering And Technology, International Journal Of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business And Industrial Engineering, 10(3), 802-813.
- Feridun, M. (2005) “An Econometric Analysis Of The Military Expenditures And External Debt İn Argentina,”Munich Repec Archive (Mpra) Paper No. 739.
- Fosu, Ak (2010). Dış Borç Sub Sahra Altı Afrika’da Kısıtlama Ve Kamu Harcaması Bileşimi Oluşturma. Afrika Kalkınma Dergisi , 22(3), 378-393.
- Frisch, Helmut (1989). Enflasyon Teorileri. Çev. Ertan Oktay, Ankara: Elif Matbaacılık.

Gardiner, R. Ve Le Goulven, K. (2002).,Web Sitesi:

<http://Erdgipfel.De/Downloads/Globalpublicgoods.Pdf>,

(ErişimTarihi:09.02.2018)

Georgantopoulos, A.G. And Tsamis, A.D., 2011. The İnterrelationship Between Military Expenditure And External Debt: Patterns Of Causation İn Northern Africa Countries. *Journal Of Economics And Behavioral Studies*, 3(4), Pp. 264-273.

Gere, F., Hadjovic, D. Ve Samaan, J. (2011). Modeling Security. F. G r , Ve M. Sharpe (D ) İçinde, *Global Security: A Vision For The Future* (S. 35-45). Amsterdam.

Giray, Filiz; Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme, C.  İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, [Www.Cumhuriyet.Edu.Tr/E-Dergi/Makale/865.Pdf](http://www.Cumhuriyet.Edu.Tr/E-Dergi/Makale/865.Pdf) , (6 Eylül 2005)

Global Peace Index, (2018). Institute Economics And Peace, Web Sitesi: [Http://Economicsandpeace](http://Economicsandpeace), (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

Göker, Z. (2009). Küresel Kamusal Bir Mal: Finansal İstikrar. Akdeniz Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (17), 7-22.

G khunar, Ramazan. "Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler Ve Ekonomik Büyümeye Etkileri." *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi* 59.01 (2004).

Görkem H. Ve Işık S., 2008. "Türkiye"De Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)", *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, 25(2), Ss. 405-424.

Gunluk-Senesen, G. (2004) The Role Of Defence On External İndebtedness, An Assessment Of Turkey. *Defence And Peace Economics* 15(2) 145–156.

G l, E., Kamacı, A., & Konya, S. (2012). Dış Borcun Büyüme  zerine Etkileri: Orta Asya Cumhuriyetleri Ve Türkiye  rneği. *International Conferance On Eurasian Economies*, 2012, 169-174.

Gümüş, S. (2004). Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002). (Yayınlanmamış Doktoraz Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Abd.

Gümüş, S. (2008). Türkiyede Bütçe Açıkları Ve Finansman Yöntemlerinin Makro Ekonomik Etkileri (Doctoral Dissertation, Deü Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Güneş,İsmail, Dıőşallıklar Teorisi Ve Ağ Dıőşallıkları, Web Sitesi: Http://Www.Bilgiyonetimi.Org/Cm/Pages/Mkl_Gos.Php?Nt=240, (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

Güneş, M. (2011). Etkin Bir Kamu Yönetimi İçin Artan Savunma Harcamalarının Denetimi Ve Hesap Verebilirliğin Rolü. Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2, 139-166

Günlük Şenesen, Gülay, 1980-2001 Türkiye’de Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Etkileri, İstanbul: Tesev Yayınları, 2002

Gür, E.,2018,Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal Of Social Science,Yıl: 5, Sayı: 27, Eylül 2018, S. 298-314.

Gürler, Ayőe. Devlet İç Borç Yönetimi OECD Ülkeleri ve Türkiye

Uygulaması. Ankara: DPT. 1998.

Held, D., McGrew A., (2003); “Political Globalization Trends And Choices”, İçinde Ed. By. Kaul, I., Conceicao, P., Le Goulven, K. Mendoza, R.U.; Providing Global Public Goods, New York : Oxford University Press, S. 185-199.

Hirshleifer, J. (1983). From Weakest-Link To Best-Shot: The Voluntary Provision Of Public Goods. Public Choice, 41, 371-386.

Hjertholm, Peter, Laursen, Jytte And Fellow White, Howard (1998). Macroeconomic Issues İn Foreign Aid.

Hossain, A. And Chowdhury, A. (1998) Open-Economy Macroeconomics For Developing Countries, Edward Elgar Publishing Limited, Usa

Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing For Unit Roots İn Heterogeneous Panels. *Journal Of Econometrics*, 115(1), 53-74.

International Public Goods: Incentives, Measurement, And Financing. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2002

Işığışok, E., “Türkiye’de Gelir Dağılımı Ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.16, 1998.

Işık, A., Yenidünya, İ., (1997): “Dış Borçlar, Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borçların Olası Etkileri”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Öneri, Prof. Dr. Adnan Tezel’in Anısına Özelsayı: 8, Cilt:2, İstanbul.

Işık, Kadir, Karayılmazlar, Ekrem, Organ, İbrahim Ve Işık, Hayriye (2005). *Devlet Borçları*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Işık, N. Ve Kılınç, E.C., 2015. Savunma Harcamaları Dış Borçları Arttırır Mı, *Ekonomik Yaklaşım*, 26(97), Pp. 25-43.

İnce, M. (2001), *Devlet Borçları Ve Türkiye*, Gazi Kitabevi, Ankara.

İpek, E., & Esener, S. Ç. (2014). Borçlanmayı Savunmak: Dış Borcun Bir Belirleyicisi Olarak Savunma Harcamaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), 69-94.

Kahveci, R., & Tokaç, M. (2010). Kanıta Dayalı Sağlık Politikası Ve Sağlık Teknolojilerinin Değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri Journal Of Medical Sciences*, 30(6), 2020-2024.

Kanbur, Ravi, Todd Sandler ve Kevin Morrison. “The Future of Development Assistance: Common Pools and International Public Goods.” *Overseas Development Council Policy Essay 25.*, Washington, D.C., 1999.

Kanca, A. G. O. C. (2012). Türkiye’de İşsizlik Ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1-18.

- Karabulut, A. (2007). Türkiye'deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü Ve Etkinliği. Uzmanlık Tezi, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Karagöl, E. And Sezgin, S., 2004. Do Defence Expenditures Increase Debt Rescheduling İn Turkey? Probit Model Approach. Defence And Peace Economics, 15(2), Pp. 471-480.
- Karagöl, E. And Turhan, A., 2008, Foreign Debt, Defence Expenditures And Political Business Cycles İn Turkey. Defence And Peace Economics, 19(3), Pp. 217-224.
- Karagöl, E. T.,& Özcan, B. (2014, May). Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf. Seta., Web Sitesi:Http://File.Setav.Org/Files/Pdf/20140508140738_Surdurulebilir-Buyume -İcin- Tasarruf-Pdf.Pdf , (Erişim Tarihi:10.04.2019)
- Karagöl, E., 2005. Defence Expenditures And External Debt İn Turkey. Defence And Peace Economics, 16(2), Pp. 117-125.
- Karagöl, E., 2006. The Relationship Between Foreign Debt, Defence Expenditures And Gnp Revisited: The Case Of Turkey, Defence And Peace Economics, 17(1), Pp. 47-57.
- Karagöz, K. (2018). İmpact Of Defense Spending On External Debt: An Econometric Analysis For Turkey And The Turkic Republics. Theoretical And Applied Economics, 25 (1), 183-192.
- Karakayalı H., Makro Ekonomi, İzmir: Emek Kitabevi, 2005.
- Karakoç, Y. (2003). Kamu Kesimi İç Borçlanma İşlemlerinin Hukuki Niteliği, XVIII. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Kamu Borçlanması, 12-16 Mayıs, 2003, Girne-Kıbrıs, 55-88.
- Karlık, S. R. (2007). Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, (Gözden Geçirilmiş 11. Baskı), Beta Yayıncılık: İstanbul.

- Kaul, I. Ve Le Goulven, K. (2003). Financing Global Public Goods: A New Frontier Of Public Finance. I. Kaul, P. Conceição, K. Le Goulven, Ve R. U. Mendoza (Dü) İçinde, Providing Global Public Goods: Managing Globalization (S. 329-370). New York: Oxford University Press.
- Kaul, I., Grunberg, I. Ve Stern, M. A. (1999). Global Public Goods: Concepts. Policies And Strategies. I. Kaul, I. Grunberg, Ve M. A. Stern (Dü) İçinde, Global Public Goods: International Cooperation In The 21st Century (S. 450-509). New York: Oxford University Press.
- Kaul, I., Grunberg, I., & Stern, M. A. (1999). Global Public Goods. Global Public Goods, 450.
- Kaul, I., Grunberg, I., & Stern, M. A. (1999a). Defining Global Public Goods. I. Kaul, I. Grunberg, M. A. Stern, I. Kaul, I. Grunberg, & M. A. Stern (Dü) İçinde, Global Public Goods. International Cooperation In The 21st Century (S. 2-20). New York, Usa: Oxford University Press.
- Kaul, I.,& Conceição, P. (2006). Why Revisit Public Finance Today? What The Book Is About. I. Kaul, & P. Conceição (Dü) İçinde, Overview The New Public Finans; Responding To Global Challenges (S. 1-25). New York, Usa: Oxford University Press.
- Kaya, A.A. Ve Han, E. (2008), Kalkınma Ekonomisi: Teori Ve Politika, 6. Baskı, Nobel Yayınları.
- Kaygısız, A., Göze Kaya, D., Kösekahyaoglu, L., 2016. "Türkiye'de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık Ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1),Ss.273-300.
- Kayım, Halil; Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri Ve Savunma (Yüksek Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi, Lisans Tezi, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2003)

- Kesbiç C. Y., Baldemir E. Ve Bakımlı E. (2005). Bütçe Açıkları İle Parasal Büyüme Ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 19 (1), 81-98.
- Keynes, J. M. (1929). The German Transfer Problem. The Economic Journal, 39(153), 1-7.
- Kılıcı, E. N. (2019). Dış Borçların Ülke Cds Primleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. Journal Of Turkish Court Of Accounts/Sayıstay Dergisi, (112).
- Kihangire, D. (2010), "The Impact Of The Global Economic Crisis On Domestic Debt Sustainability: Evidence From Uganda, 1995-2009", Bank Of Uganda Working Paper, 1-15.
- Kindleberger, C. P. (1986). International Public Goods Without International Government. The American Economic Review, 76(1), 1-13.
- Kirmanoglu, H., Yılmaz, B. E., & Susam, N. (2006). Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar (Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı). Maliye Dergisi, 150, 25-52.
- Kirmanoglu, Hülya, (2011), Kamu Ekonomisi Analizi, Beta Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.
- Koban, E., 1998. "Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri Ve Türkiye'Deki Gelişimi" Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Sayı: 355, Ocak, Ankara, Ss. 40-54.
- Kollias, C. (1997). Defence Spending and Growth in Turkey 1954–1993: A Causal Analysis. Defence and Peace Economics, 8(2), 189-204.
- Kollias, C., Manolas, G. And Paleologouc, S.M., 2004. Military Expenditure And Government Debt In Greece: Some Preliminary Empirical Findings. Defence And Peace Economics, 15(2), Pp. 189-197.

- Kónya, L. (2006). Exports And Growth: Granger Causality Analysis On Oecd Countries With A Panel Data Approach. *Economic Modelling*, 23(1), 978-992.
- Kovancılar, B. (2001). Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi Ve Etkinliği. *Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 7-20.
- Kovancılar, B., Miynat, M., & Bursalıoğlu, S. A. (2007). Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler. (D. Keleş, Dü.) Ankara, Türkiye: Gazi Kitabevi.
- Kullanma, U. H. K. (1998). Savaş, Karışma Ve Birleşmiş Milletler.
- Kupchan, C. A. (2010). *How Enemies Become Friends*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kuştepelı, Y. Ve Halaç, U. (2004), "Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi Ve İyileştirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sbe Dergisi*, 6(4), 143-160
- Lebovic, J. H., Ishaq, A. (1987). Military Burden, Security Needs, and Economic Growth in The Middle East. *Journal of Conflict Resolution*, 31(1), 106-138.
- Lee, I. (2018). Are Social Expenditures Responsible For The Recent Increase In Public Debt In Oecd Countries? *Applied Economics Letters*, 25 (1), 43-46.
- Lessard, R. D. (1986). *International Financing For Developing Countries*. World Bank Staff Working Paper. No: 793.
- Looney, R. E. (1989), "The Influence Of Arms Imports On Third World Debt", *Journal Of Developing Areas*, 23(2), 221-231.
- Looney, R. E. (1998). Foreign Capital Flows And Defence Expenditures: Patterns Of Causation And Constraint In Pakistan. *Canadian Journal Of Development Studies/Revue Canadienne D'études Du Développement*, 19(1), 117-132.

- Looney, R. E. And Frederiksen, P. C. (1986). Defense Expenditures, External Public Debt And Growth In Developing Countries. *Journal Of Peace Research*, 23(4), 329-337
- Looney, R.E., 1987, Impact Of Military Expenditure On Third World Debt. *Canadian Journal Of Development Studies*, 8(1), Pp. 7-26.
- Maddala, G. S.,& Wu, S. (1999). A Comparative Study Of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test. *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 61(S1), 631-652.
- Margolin, D. (2007), "Financial Stability And Local Currency Bond Markets", Committee On The Global Financial System Papers, 28, Bank For International Settlements, Basel.
- Mehmood, B., Raza, Sh And Baqar, R. (2015). Defense, Debt And Democracy: 3d İn South Asia. *Journal Of International Economics And Empirical Research (Ijeer)*, 3 (7), 312-319.
- Mendez, R.P. (1992). *International Public Finance: A New Perspective On Global Relations*. Oup Catalogue. (New York: Oxford University Press, 1992), S.59-66
- Mendez, Ruben P. (1999). Peace As A Global Public Good. İçinde Ed. By. Kaul, I., Grunberg I. And Sterna. *Global Public Goods: International Cooperation İn The 21 St Century*. New York. Pp. 382-416.
- Moller, B (2004). Peace As A Global Public Good. Institute For History, International And Social Studies Aalborg University, Development Research Series. W.P. No: 127.
- Morrissey, Oliver, Dirk Willem Te Velde, Ve Adrian Hewitt. "Defining International Public Goods: Conceptual Issues." In M. Ferroni And A. Mody (Eds)
- Morrissey, O., Te Velde, D. W., & Hewitt, A. (2002). Defining international public goods. In *International Public Goods*. Springer, Boston, MA.

- Mosley, Paul, Hudson, John And Horell, Sara (1987). Aid, The Public Sector And The Market In Less Developed Countries, *The Economic Journal*, 97, 616-641.
- Muhanji S. And Ojah, K., 2014. External Debt And Military Spending: The Case Of Africa's Conflict Countries, *Mpra Paper*, No. 56077
- Mundell, Robert (1993). Debts And Deficits In Alternative Macroeconomic Models. (Edited By: Mario Baldassari, Robert Mundell And John Mccallum). *Debt, Deficit And Economic Performance*. New York: St. Martin's Pres, 5-131.
- Mutlu, A. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri Ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman Ve Yönetim Sorunları. *Maliye Dergisi*, 150, 53-78
- Mutluer, M. K., Kesik, A. Ve Öner, E. (2010). *Teoride Ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu maliyesi teorisi*. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.
- Narayan, P.K. And Narayan, S., 2008. Does Military Expenditure Determine Fiji's Exploding Debt Levels?. *Defence And Peace Economics*, 19(1), Pp. 77-87.
- NATO, 1949, Web Sitesi:
https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, (Erişim Tarihi 10.12.2018)
- Nikolaidou, E. (2016). The Role Of Military Expenditure And Arms Imports In The Greek Debt Crisis. *The Economics Of Peace And Security Journal*, 11(1).
- Norrlof, C., Ve Wohlforth, Wc (2016). Abd'nin Büyük Stratejisi Kendini Mağlup Ediyor Mu? Derin Angajman, Askeri Harcama Ve Egemen Borç. *Çatışma Yönetimi Ve Barış Bilimi*, 0738894216674953.
- Obstfeld, M. Ve Rogoff, K., *Foundations Of International Macroeconomics*, The Mit Press, Cambridge, Massachusetts, 1996

- Oktay, C. (2012). Modern Toplumlarda Savaş Ve Barış. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Olson, M. (2002). The Logic Of Collective Action: Public Goods And The Theory Of Grollps. London: Harvard University Press.
- Opuş, S. (2002), “Dış Borçlanmanın Sınırı Ve Türkiye”,Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (19): 183-206.
- Orhan, A. (2007). “Para Politikası Stratejisi Olarak Enflasyon Hedeflemesi Ve Türkiye Uygulaması”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Orhaner, Emine. (2000). Kamu Maliyesi. (3.Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ortaç, F. R. (2004). Global Kamu Malları Ve Finansmanı. Gazi Kitabevi.
- Önder, İzzettin, Kirmanoğlu, H., Kartallı, Y. (1993). Kamu Açıkları Ve Kamuborçlarıteori Ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler. Ankara: Türkharb-İş Sendikası Yayınları.
- Özen, A. (2002). Türkiye’de Transfer Harcamalarının Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi. Deü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özince, E. (2005). Finansal İstikrar, Basel Iı Ve Bankalar Açısından Etkileri. Bankacılar Dergisi, 53, 18-22.
- Öztürk, N. (2015), Kamu Maliyesi, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Öztürk, Nazım (2012); Maliye Politikası, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Paleologou, Sm (2013). Ab'de Askeri Harcamalar İle Devlet Borcu Arasındaki İlişkiyi Analiz Etmek İçin Dinamik Bir Panel Veri Modeli. Savunma Ve Barış Ekonomisi , 24 (5), 419-428.
- Parasız, İlker, Türkiye Ekonomisi 1923’den İktisat Ve İstikrar Politikaları, 1.B.,Bursa: Ezgi Kitapevi, 1998

- Parasız, İlker (2007). Finansal Kurumlar Ve Piyasalar, Bursa: Ezgi Kitapevi, Temmuz
- Parasız, İ. (2008). Ekonomik Büyüme Teorileri, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Pehlivan, M. (2010). Küresel Kamu Malları Ve Finansmanı(Doctoral Dissertation, Deü Sosyal Bilimleri Enstitüsü).S.46
- Pehlivan, Muhammed Seyid (2009). Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği. Ankara.
- Pektaş, K. (2003) “Belediye Yönetiminde Zabıta Hizmetleri Ve 21. Yüzyıl Kentinde Zabıtanın Yeri”, [Http://Basarm.Com.Tr/Yayin/Malihukuk/Belediyeonzabita /04.Htm](http://Basarm.Com.Tr/Yayin/Malihukuk/Belediyeonzabita/04.Htm), (Erişim Tarihi: 28.3.2019).
- Peled, D. (2001), Defense R & D And Economic Growth In Israil: A Research Agenda, Haifa: Samuel Neaman Institute.
- Sagasti, F. Ve K. Bezanson (2001), Financing And Providing Global Public Goods, Institute Of Development Studies Sussex, Study 2001:2, Stockholm.
- Samuelson, Paul A, (1954), “The Pure Theory Of Public Expenditure, Review Of Economics And Statistics, Vol: 36, No: 4, Pp.387-389.
- Sandler, T. (1999). *Intergenerational public goods: Strategies, efficiency, and institutions* (No. 1531). Iowa State University, Department of Economics.
- Sandler, T. (2001). On Financing Global And International Public Goods. Policy Research Working Paper 2638, World Bank Economic Policy And Prospects Group, Washington.
- Sandler, T. Ve Couley, J. (1975). On The Economic Theory Of Alliances. The Journal Of Conflict Resolution, 19(2), 330-348.

- Sandler, Todd, *Global Challenges: An Approach To Environmental, Political And Economic Problems*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- Sargent, Thomas J. And Neil Wallace (1981), "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic", *Federal Reserve Bank Of Minneapolis Quarterly Review*, Fall, Pp. 1-7.
- Sargutan, A. E. (2005). *Sağlık Sektörü Ve Sağlık Sistemlerinin Yapısı*. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 8(3).
- Sarı, M. (2004), *Dış Borç Yönetimi Ve Türkiye Uygulamaları*, Uzmanlık Tezi, TCMB, Ankara
- Joseph, S.A.,& Turner, T. F. (2019). Does The Composition Of Government Expenditure Matter For Eastern Caribbean Economies' Long-Run Sectoral Output Growth? An Ardl Bound Test Approach. *International Journal Of Development Issues*, 18(1), 2-14.
- Selvi, B. (2014). *Dünya'da Ve Türkiye'de Dış Borçlanma Ve Dış Borçlanmanın Kontrolü* (Master's Thesis, Trakya Üniversitesi).
- Serim, N., And Kurt, S. (2017). The Central Government Debts, Welfare And Warfare Expenditure Nexus: The High Income Members Of Oecd And Pvar Analysis. *Journal Of Administrative Sciences/Yonetim Bilimleri Dergisi*, 15(29).
- Seyidoğlu, H. (1993): *Uluslararası İktisat*, 9. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları
- Seyidoğlu, H. (1998), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika Ve Uygulama*, İstanbul: Güzem Yayınları
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika Ve Uygulama*, Geliştirilmiş 17. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sezer, E. A. (2007). *Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Ve Etkileri (1995-2005)* (Doctoral Dissertation, Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalı).

- Sezgin, S. (2004), "An Empirical Note On External Debt And Defence Expenditures In Turkey", *Defence And Peace Economics*, 15(2), 199–203.
- Shahbaz, M., Shabbir, M.S. And Butt, M.S., 2016. Does Military Spending Explode External Debt In Pakistan?. *Defence And Peace Economics*, 27(5), Pp. 718-741.
- Sheikh, M.R., Chaudhry, I.S., And Faridi, M.Z., 2013. Defense Expenditures And Foreign Debt: Evidence From Pakistan And India, *Pakistan Economic And Social Review*, Pp. 159-177.
- Shimizu, H. And Sandler, T. (2002). "Peacekeeping And Burden-Sharing, 1994-2000". *Journal Of Peace Research* 39(6). Pp. 651-668.
- Shubik, M. Ve Paul Bracken (1983). "Strategic Purpose And International Economy", *Orbis* Fall 1983, P.567-91.
- Sıprı, (2019). World Military Spending In 2017, Web Sitesi: [Http://Visuals.Sipri.Org](http://Visuals.Sipri.Org), (Erişim Tarihi: 11.01.2019).
- Sköns, E. (2004). The Costs Of Armed Conflict. Prepared For International Task Force On Global Publicgoods. 7 October 2004.
- Sköns, E. (2005). International Financing Of Peace Operations. Prepared For International Task Force On Global Public Goods. 22 March 2005.
- Smoljan, J. (2003). The Relationship Between Peace Building And Development, *Conflict, Security & Development*, 3(2), Pp. 233-250,
- Smyth, R. And Narayan, P.K., 2009. A Panel Data Analysis Of The Military Expenditure – External Debt Nexus: Evidence From Six Middle Eastern Countries, *Journal Of Peace Research*, 46(2), Pp. 235-250.
- Sönmez, Mustafa. *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği*, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990

- Stalgren Patric; “Regional Public Goods And The Future Of International Development Cooperation”, Expert Group On Development Issues Ministry For Foreign Affairs, Working Papers 2, Stockholm, 2000.
- Stiglitz, Joseph E; Kamu Kesimi Ekonomisi, 2. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1994
- Susam, N.,(2008), Kamu Maliyesinde Sınır Ötesi Bir Kavram: Küresel Kamusal Mallar
- Susam, N. (2015). Kamu Maliyesi Temel Kavramlar Ve Esaslar, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Şahin, B. E. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(2), 47-56.
- Şahin, Hüseyin. İktisat İlkelerine Bakış. Bursa: Ezgi Kitabevi. 1997.
- Şare, A. (2016). Küresel Kamusal Mal Perspektifinden Karayolu Trafik Güvenliği. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın
- Şeker, M. (2006). Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış Dış Borçların Ekonomik Etkileri. Sosyo Ekonomi. 3(1): 73-92.
- Şen, H., Sağbaş, İ., & Keskin, A. (2007). Bütçe Açıkları Ve Açık Finansman Politikası Teori Ve Türkiye Uygulaması. Orion Yayınevi.
- Şenel, T. İ. (1994). Türkiye'de Dış Borçların Artış Sebepleri. Sektörel Dağılımı Ve Makroekonomik Etkileri, Htdm Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Şimşek, Muammer; Üçüncü Dünya Ülkelerinde Ve Türkiye'de Savunma Sanayii, Savunma Sanayii Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Bşk.Lığı Yayını No:3, Ankara, 1989.
- Şimşek, Muammer; “Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı:338,Yıl:12,Ekim 1993, S. 11-13

- Şit, M. Ve Karadağ, H. (2019) H. Döviz Kurunu Belirleyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Ekonomisi İçin Ardl Sınır Testi Uygulaması. Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi, (23), 151-168.
- Şöhret, M. (2013). Web Sitesi: [Http://Www.Bilgesam.Org/Images/Dokumanlar/0-199-2014091015guvenlik-14.Pdf](http://Www.Bilgesam.Org/Images/Dokumanlar/0-199-2014091015guvenlik-14.Pdf). Erişim Tarihi: 22.02.2018
- Talas, C. (1997). Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi, 7. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- T. C. Resmi Gazete, 1945, s.6092, Web Sitesi: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (Erişim Tarihi: 08.12.2018)
- Tekin, A.,& Şaşmaz, M. Ü. (2016). Küreselleşme Sürecinde Ekolojik Riskleri Azaltmada Çevresel Vergilerin Etkisi: Avrupa Birliği Örneği. Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(1), 1-17.
- Tekin, A.,& Vural, İ. Y. (2004). Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12), 323-337.
- Tokatlıoğlu, M. Y. (2005). Küreselleşme Ve Kamu Hizmetleri. Alfa Akademi.
- Tokatlıoğlu, M.,& Selen, U. (2017). Maliye Politikası. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Toprak, Z. (2001-1) Kent Yönetimi Ve Politikası, İzmir: Anadolu Yayıncılık.
- Toprak, Z. (2001-2) Yerel Yönetimler, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını.
- Tunay, K.T. (2014), Makro Ekonomi Teori Ve Politika, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara

- Tüğen, Kamil (1989), “Dünyada Ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler Ve Ekonomik Etkileri,” Banka Ve Ekonomik Yorumlar, C.26. S.12. Ss. 48.
- Tüğen, Kamil; Bütçe Açıkları Ve Açığın Finansmanında İç Borçlanmanın Rolü (1980 Sontası Türkiye Deneyimi), Bilim Ofset, İzmir, 1997.
- Tülümce, S. Y.,& Yavuz, E. (2017). Türkiye’de Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 13(5), 1034-1048.
- Türk, Hünkar Karahan; Türk Savunma Sanayinin Ekonomik Etkileri Ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007.
- Türk, İ. (1996). Kamu Maliyesi. (2.Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türk, İ. (2015). Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi, 10.Baskı, Ankara
- Türkay, O. (1968). Gizli İşsizlik. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Uluatam, Ö. (1981), Enflasyon Ve Devlet Gelirleri, Ankara Üniversitesi Sbf Yayını, 462, Ankara.
- Ulusoy Ahmet, Sezgin Ahmet (1998) “Wagner Yasasının Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırma Göre Geçerliliği”, Türkiye’de Kamu Ekonomisi Ve Mali Kriz Xıı. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı, İ.Ü İktisat Fakültesi Maliye Bölümü Yayınları No:83
- Ulusoy, A , Erdem, H . (2014). İç Borçlanma Ve Enflasyon Etkileşimi: Türkiye Örneği. Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 12 (22), 122-135. Retrieved From [Http://Dergipark.Gov.Tr/Yead/Issue/21809/234440](http://Dergipark.Gov.Tr/Yead/Issue/21809/234440)
- Ulusoy, A. (2006), Devlet Borçlanması, 3. Baskı, Mikro Yayıncılık, Trabzon.

Ulusoy, A.,& Küçükkale, Y. (1996). Türkiye’de Dış Borçların İktisadi Büyüme Ve Enflasyon Üzerine Etkisi. *Ekonomik Yaklaşım*, 7(21), 13-25.

Unay, Cafer. Makro Ekonomi, Bursa: Vipaş A.Ş Yayınları, 2001

Uysal, D., Özer, H., & Mucuk, M. (2009). Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 161-178.

Uzun, A., Karaköy, Ç., & Emsen, S. (2011, October). Geçiş Ekonomilerinde Dış Borçlulukta Değişmeler. In *International Conference On Eurasian Economies* (Pp. 12-14).

Ülgen, G. (2005) “Türkiye’de Dış Borcun Sürdürülebilirliği”, Marmara Üniversitesi İİB Dergisi, Cilt. Xx, S. 1, Ss. 19-34.

Ünsal, H. (2003). Türkiye’de Finansal Serbestleşme Sürecinde İç Borçlanma Ve Sermaye Piyasası Üzerindeki Etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3).

Ünsal, E. M. (2007). “Makro İktisat”, İmaj Yayınevi, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara.

Üstünel, Besim. (1997). *Ekonominin Temelleri*. (7. Basım). İstanbul: Alfa Yayınevi.

Who.(2018). Web Sitesi: [Http://Www.Who.Int/Blueprint/Priority-Diseases/En/](http://Www.Who.Int/Blueprint/Priority-Diseases/En/) . (Erişim Tarih:19.02.2018)

Who.(2018).Web Sitesi:

Http://Www.Who.Int/Gho/Road_Safety/Mortality/Number_Text/En/ . (Erişim Tarihi: 19.02.2018)

Who.(2018).Web Sitesi:

<Http://Www.Who.Int/Mediacentre/News/Releases/2018/World-Leaders-Ncds/En/> . (Erişim Tarihi:19.02.2018)

Wolde-Rufael, Y. (2009), "The Defence Spending-External Debt Nexus İn Ethiopia", *Defence And Peace Economics*, 20(5), 423-436.

Wolfers, A. (1952). "National Security" As An Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.

World Bank, (2019). External Debt (% Of Gdp), Web Sitesi:

<https://Data.Worldbank.Org/Topic/External-Debt>, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

World Bank, (2019). GDP Growth (Annual%), Web Sitesi

<https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.kd.zg>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

World Bank Development Committee. (2000, September 25). *Poverty Reduction And Global Publicgoods: Issues For The World Bank İn Supporting Global Collective Action*. World Bank.

World Bank. "The Effective Use Of Development Finance For International Public Goods." In *Global Development Finance 2001*, Chapter 5. Washington, Dc: World Bank, 2001.

Wyplosz, C. (1999). International financial instability. *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, 152-89.

Yalçın, A. Z. (2009). Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Balikesir University Journal Of Social Sciences Institute*, 12(21).

Yenisu, E. (2019). Türkiye’de Enflasyonun Makroekonomik Belirleyicileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Siyaset, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1).

Yıldırım K. Ve Karaman D., (2001). *Makro Ekonomi. Eğitim, Sağlık Ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı*, 2. Basım, Yayın No: 145, Eskişehir, 581 S.

Yılmaz, B. E. (2010). *Barış Ve Güvenlik: Küresel Kamu Malı Olarak Sunumu Ve Finansman Mekanizmaları*.

- Yılmaz, B. E.,& Cural, M. (2012). Türkiye’de İç Borçlanmadaki Değişimi Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir Regresyon Analizi Çalışması: 1975-2010. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, (54), 1-22.
- Yumuşak, İ. G.,& Aydın, M. (2005). Bilgi Kamusal Bir Mal Mıdır?.
- Yurdakul, F. (1999). İç Kamusal Borçların Fiyatlar Üzerine Etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(3), 9-24.
- Yükseler, Z., Teşkilatı, D. P., Değerlendirme, Y. P. V. K., & Müdürü, G. (1998). Makro Ekonomik Hesaplar Ve Ödemeler Dengesi. *DPT, Haziran*.
- Zada, S.R. E.,& Gatto, A. (2019). Determinants Of Public Debt And The Role Of Energy: A Cross-Country Analysis.
- Zaim, S., (1997). Çalışma Ekonomisi. Filiz Kitabevi, Gen. 10. Baskı, İstanbul, 576 S.
- Zaman, K., Mahmood, Q. S., Khan, M.M. Ve A. Rashid (2012), "An Empirical Investigation Of External Debt-Military Expenditure Nexus İn Bangladesh", *Economia Seria Management*, 15(1), 173-188.
- Zengin, A. (2000). İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması). Ekonomik Yaklaşım, Gazi Üniversitesi, İibf, İktisat Bölümü Yayını, 11 (39), Ss. 37-67.
- Zhang, X., Chang, T., Su, C. W., & Wolde-Rufael, Y. (2016). Revisit Causal Nexus Between Military Spending And Debt: A Panel Causality Test. *Economic Modelling*, 52, 939-944.